

КЊИЖЕВНИ ЛИСТ

ОРГАН „ЦЕТИЊСКЕ ЧИТАОНИЦЕ И ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“

Свесна
IX и X

Илази крајем сваког мјесеца у свеснама од 2 табана велике осмине
Цијена је листу за Црну Гору 4 круне, а за иностранство 6 круна — на годину.
— Рукописе, писма, часописе и новине у замјену, ваља слати Уредништву;
а претплату Администрацији „Књижевног Листа“ на Цетињу. —
Рукописи се не враћају.

Година
I

На вѣс на Ловћен НА ГРОВ ВЛАДИЦИ РАДУ

Пун штовања — твој вјечити дом полазим, да
јуначке твоје кости једном вредом сузом сквасим...

Света ме је жеља вукла *там'* на бријег *онај* врли,
по којем се виле крију, и с којег си полет дава' пут
небеса, твој генију...
К. Н. I.

Црна Гора висока је сва. Ловћен-вѣс виши над ња све.

Црна Гора дигла се небу под облаке, да је свем Српству на видiku.
Ловћен вѣс извио се, регби: на дохват сунца јарког, као да би са сунцем
да се загрли, на догледу Српства на све стране.

Црна Гора крш до крша, кам до кама, стење камење: сушти *горски*
вснац на мученичкој глави *Душаније силне*.

На вѣсу на Ловћену црква малешна камена, у црквици пред олтарем
гроб је свештеника: *покојниште* првосвештеника, *помениште* оца-владара,
славиште светлоноше-песника српског — *владике Рада, П. П. Негоша*.

„Гроб је красан — *црква*; споменик му је *слобода!*“

П. П. Н.

Црна Гора постоље, Ловћен-вѣс *крсташ-споменик* је гробу томе — под
небом, под сунцем. Са врх' тога споменика засја часни крст, затрепери
свагдав, зори на уранку, к'о Даница звезда-преходница, кад ће да се
сунце роди из-а тавне, хладне ноћи — и овори и одани и огреје сав свет,
редом.

А ти мниш, који онуд минеш у тај мах: свештеник Божји, првосвеш-
теник, са вѣса оног крстом, у десници, благосиља народ српски, унакрст,
сав — на четири краја распећа косовског..

и теши, и храбри Србадију *сву* — и оне, и данданас *страдалнике*..
онамо, онамо, за брада она: да не клону, да се не даду, да трпе још донекле..

„.. док јуначке оне чете: са Ловћена Црногорци, а с Рудника многи
борци на Косово не полете..“

Љ. П. Н.

„Човјек чојку, а народ народу, ако ни с чим другијем не може — а
оно му помаже плакати, те се тијем муке олакшају.“

„Обичај је свагда црногорски: нит се хвалит ни клонуту духом — у мукама највећим' *шјевати*, смртне ране преносит *без суза!*..“

п. п. њ.

* * *

Гроб је светиња родбини — милих покојника: Гроб је *кажицрст* народу — великих покојника: на дела им велика, овог света, труде и подвиге за жив та.

Помен мртвих — часи Богу приступни: да се живи за њих Богу помоле; да их помену по добрих делих, по лепу гласу.. за пример млађима.

Помен великих покојника — часи народу свечани: да народ, Бога молећ', набраја заслуге им, велича дела им, на цену диже рад им за народ.. за углед омладини;

и рекне им, и по самрти: *Хвала!*.. И кликне им, бесамртником: *Слава!*..

Тамјан-мирисавац у цркви, и читуља и кољиво, излаз на гроб им и прекад, и прелив гроба вином и уљем — жалост својте онамо, жалост народна овде: утеха је души им оног света, сласт-блаженство у насељу рајском.

И великим људма, и после смрти им — и гробу места *достojна* даје народ; гробови им буду, до послетка, *споменици народни* — пред светом.

На вису на *Ловћену*, рекох грб је светлоноше, *владике Рада*, песника „*Горског Вијенца*.“ Ловћен му споменик *циновски* — у Црној Гори, кршној, каменој.

На вису на *Стражилову* гроб је будилника, славуј *Бранка*, песника „*Бачког Растанка*“ Стражилово му споменик *вилински* — у Фрушкој Гори, убавој, цветној:

та два вйса планинска — два горостас-споменика, два *горска венца* су гробовима великих покојника тих.. на два краја Српства растргнутог.

О Лучину појутарју — *помендан* је свечан *владике Рада* у Црној Гори; задећу орли и соколи Црногорци свесрпском песнику на гроб на Ловћен, на славословље и величање: црква кољиво приставља, кандило прислужује; гуслар поје уз гусле „српску славу и српске јунаке, љуте битке, муке“ — црногорске, испред гроба му.

Духовски Понедељак — *помендан* је радостан *Бранков* у Фрушкој Гори; излази омладина свом песнику на гроб на Стражилово, на славље и весеље: свирац свира, омладина игра *коло Бранково*, око гроба му.

И с једног вйса на други — с Ловћена до Стражилова лѣта глас и долѣта, Срб Србина по сунцу поздравља, брат ређени брату докликује: *Једна* смо пѹт и крв; *једне* лозе и корена разгран — *један* смо народ, Боже. дај! И помози ви Бог! И добра ви слога, да Бог да!

* * *

Велики пророци су и — песници. Свак велики песник — пророк је народу свом. Свак велики песник Божји је миљенко: славопојац величине Божје, славословац воље Божје.. будилац среће народне.

„Свемогућство — светом тајном шапти само души пламена поете.... Све дивоте неба и небесах, све, што цвјета лучам свештенијем, мирови ли, ал умови били; све прелести смртне и бесмртне; што је скупа ово свеколико — до општега Оца појезија!“

п. п. њ.

Велики песници — велики су људи Њих славећи, расте народ величином њихном. Певанијем њихном храбри се, сокоди, јуначи — подстиче на дела славна.

Свак велики песник — велеум-велможа је народни. Песма му срце народу згрева сејећајем жарким, душу распламти мишљу огњаном. Песма му љубав народну рађа; песма му *вјеру* и *рођу* крѣпи, песма му *над* народни снажи; песма му народ држи; песма му народ диже — песма му чудеса ствара!

И песма песмара одуговчи, певанија песника обесамрти у народу свом, док је народа, и након народа у свету — у књизи казиваљи дѣла људских, у дни потоње, у векове...

и с века на век спомен му шири се и ширширом и висвисом: велик, светао, славан; име му буде озвездано, осунчано обзорјем народним — слава његова дика је и понос народа му.

„Званије је свештено поете, глас је његов неба влијаније, луча свјетла руководитељ му — дијалекат му величество Творца.“

п. п. њ.

* * *

Пола столећа, тѣком текући, протече, к'о извор у поток, к'о поток у реку, к'о река у море, у бездан, у неповрат, у бескрај — у вечност:

откако је, тамо, крај Орљег Крша, испод Ловћена, растао се с душом велик човек, велик песник; растао се с орли и соколи, растао се гусли јаворски — велик владар Црногорја, велик светлоноша... *Петар Други, Петровић-Његош* — од народа, од милоште звани: *владика Раде*, по имену крштевом;

шездесетница лѣта намира се, откад он. и ор'о и соко, и јунак и песник — санак снива вечни у црквици каменој на вису на Ловћену.

„*Кад умрем, овђе кете ме закопати!*“ рече владика Раде, за живота, једнога летњег дана ходајући по врху Ловћена зауставив се на средину.

„И Црногорци су испунили његову жељу; он ту данас почива.

„Већега и постојанијег споменика *нико**) нема; пирамиде, гробови египетских краљева, шта су друго нег малене гомиле камена према Ловћенском врху, према томе владичином споменику...

„Камени врх његов изгледа као круна, као црква без звоника — као *гробница*, белим платном покривена. Ту је *гроб песника* неувелога „горског венца“... на тој висини, у тој страховитој самоћи.

„На средини тога чудног врха стоји мала капела од камена, и у њој гробница владике песника. Иста капела само је два корака шира и дужа од гробнице, која није укопана, јер је одоздо сам целокупан камен, него је изидана одозго, у висину до више појаса. Ту је положено тело владичино, а одозго широким камењем поплочано...

„Грозови и морски вјетрови једини су, који ту тишину потресају.

„Он је и гробом својим надвисио друге. Ловћен уздигао је његов гроб више свих гробова на овом свету, а његов гроб уздигао је Ловћен више свих Славенских брегова: претворио га у Олимп, у храм, где се Српске виле скупљају...

*) То је *Љуба II. Ненадовић* написао године 1868. пре, дакле, нег што је омладина српска пренела *Бранка* на вис на Стражилово, год. 1883. И Стражилово је сад — *сличан* споменик гробу *Бранкову*.

„На *дну* Ловћена он је угледао овај свет, на *врху* Ловћена гледа га овај свет...

„И кад на овом свету нестане брегова и људи, мени се чини, још ће трајати два *црногорска колоса*: *Ловћен* и *владика — Раде!*“
Љ. П. Н.

* * *

И сад, о Лучину дне, на појутарје — затинтикаће звоно мало са светишта тога, с гроба са Ловћена — одазваће се, забрујаће тај час, седмерим одјеком звоно велико с куле Старог Манастира: *на парастос* педесет-годишњи, на помен свечани у цркви, на славље свѣтло у народу..

и да је, као што није — дојекнуло би то звоно Цетињско до Милешева, Ћивотнице Светог Саве, и до Високих Дечана, и до Пећи патријаршије, и до Грачанице у крај Косова; одјекнуло би са Никоље цркве испод Авале, и Никоље цркве, Стражилову на доглед, и Крушедола, Пантеона Српског, крај Убавца, и Јаска Фрушке Горе, Ћивотнице цара Уроша, и Раванице Фрушкогорске, Ћивотнице цара Лазара.. и одасвуд, отуд и одовуд — са свих страна.

И Србине брата — где си годе у тај мах, осврни се и погледај сунцу на Југ пут Ловћена, кô да чујеш из даљина да звони звоно са Цетињског манастира — „и кроз ваздух и облаке ори му се слатки јѣк, и *призивље* све јунаке, којима се диви вјек..“
К. Н. I.

прекрсти се крстом и прекрстом Светосавским, и помени владика Рада, и очати символ народни: камен-вере и љубави и на́да народног — *символ јединства* Српског;

и узбери са срца ти стручак-осећај, *цветашак неувелак*, и отпрати га умом лѣтом тамо, да се свије у *горски венац* свенародим — на гроб песнику „*Горског Вијенца*“..

И сваг кликни и покликни једногрице:

„Свјетила *те* луче животворне носе к творцу, лучах источнику: луч је сјајна богословија *ти*, луч *ти* жртву у небо уводи, луч *ти* творца — освјетљава душу..“
П. П. Њ.

И славан-ли си, пророче-песниче, *кажиш* с Ловћена: откуд ће да сване Васкрс Српски. И хваљен-ли си, владико-владалче, *кажиш* с Ловћена: куд се гредe онамо, онамо, за брда она.. Спасову Српском, ослав-Ђурђеву, покај-Косову. И диван-ли си, плетивенче горски, *углед* с Ловћена: како се плете Духовски венац јуначкој глави Србадије, *збратиш* љене Богу хвала — *од Ловћена до Авале!*

„Теб’ је рука моћна у покој увела: пòкòј’ нам се вјечно у пристану тихом, *рода свјетилниче!* — *Српско* ће се срце са твојим именом, *доклен Српства* *траје, усхићавати вјечно!*“
П. П. Њ.

* * *

Под-крили Фрушке Горе —

Пред Лучиндан. 1901.

Александар Сандић.

— * —

Л о в ћ е н у

— Maurice Trubert —

Кад оно Петар Други, Господар Горе Црне,
Опази да смрт иде и хоће баш очајно,
Да му још цв'јетне дане копреном заогрне;
Он своје у вис диже још ув'јек чело сјајно;

Па сутон ноћи црне без страха погледива,
К Ловћену сњежном руку и поглед он управи:
„Други би хтио — рече — међ' цв'јећем да почива.
„А Моје т'јело тамо нек вјечни сан борави;

„На томе милом врху нек ми се рака рије
„Па са тог мјеста, гдје ће покој ми вјечни бити,
„Над родном земљом душа зраком ће да се вије
„И над народом мојим вјечно ће она бдити“. —

То рече и бй тако... И Ловћен кршни с тога
Пламеном чежњом тежи, да буде небу ближе,
И поносећ' се славним накитом врха свога,
Заносом вишим изнад подгорског св'јета с' диже.

Орао само данас поносно крила шири
Изнад тог гроба, у ком почива владар врли
И ће прах његов трошни, у злату и порфири,
И двор усамљен сунце јутарњим зраком грли.

А као тамјан к сјени генија с' тога диже
Облак бојнога дима, што зрак га лаки носи,
А наџа да слобода српска све је ближе,
С даном га сваким више опија и заноси... *

Ж. Драговић

* „Глас Црногорца“ 1898 год.

Страх

— ЦРТИЦА СА СЕЛА —

Вечерао сам; запалио цигару и гријем се уз ватру.. Чујем у стрика Сава гдје се циквају.* Сјетих се, да су из сусједних кућа дошла нека момчад на посједак. „И ја ћу отићи, помислих, да посједим код њи“. Божићни је пост, ноћи су дуге, те се имам кад и наспати. Не виђаше се ништа, ал' познајући добро мјесто, лијепо пријећох. Весело ме дочекаше и начињеше ми мјесто, те сједох.

Имаше нас десетак. До мене сједијаше Јово, а до овог Мићо, оба наши сусједи. Младићи су, теке их загариле науснице. Обрнули се један другоме и као да се нешто тајно разговараху. Знам да није лијепо, али — ја прислушах. Хвали се Јово Мићу, да има доста доброга дувана и то даровнога, па кресну оком враголасто и показа кутију с дуваном.

— Која је? — пита га Мићо.

— Ни поц не пита за име — одговори Јово готово заједљиво.

Мићо се љутну, и поче се пакосно разметати једном везеном марамом коју извади испод паса, па из ње расмота пет фишека од левора.

— Све ћу их преко ње испалити, кад у ору о Божићу поиграмо — вели он — тако ми је рекла, кад ми је све овако дала.

— Све је то знам, за мене куповато, а теби је од невоље дато — рече Јово.

— То је магла, што ти збориш, додаде Мићо врло љутито.

Јово се кâ поврати, кад видије да је набасао, па поче друга запиткивати *каква* је та, те је дала мараму, дако би се сјетио *која* је.

* Игра прстима руку, примљена код нас од Талијанаца.

— Е, каква је — вели Мићо — лијепа вала кâ вила: танка, а висока, образи кâ груде сира, а бијели јој се испод грла кâ трбух у јегуље.

— Оставите тај шапат — повика Перо — па да се циквамо!?

Подијелисмо се у два друштва. Циквамо се, да немамо када ни цигару попушити. У томе се зачу неки глас. — „Је ли ко у кућу?“ повика неко с поља. Ми се одзива, а он нема кад чути, колико јо виком зачестио. Истрчасмо пред кућу и изнијесмо свитак. У то човјек поред нас, и без „добро вече“ фук у кућу. Бос, гологњат, огрнут кратком стручицом, која му не бјеше покрила ни пâс за којим се виђаше жутоглава кумбура. Направише му те сједе до ватре. Прогрну лопатом жар, наквечи се нада њ, а разрогачио очи и гледа по кући; не говори ништа. Једва га познадосмо какав се чињаше: Шуто Живаљев из села сусједног нашем, а пут му из пазара покрај нашијех кућа (било је у вече пазарног дана). Шуто је сиромашан и човјек, онако.. али велика причалица. Знадијаше тај свакојакних прича, а особито: о вилама, вјештицама, ђаволима и тенцима. Кад год би се с њим ухватио, вавда би чуо нову.

— Мога ли доћи, Шуто, ка се не види ништа — запитаће га Саво.

— С јадом довле, а с девет ћу до дома — одговори Шуто.

— Анђио Божи, чоче! Да се нијеси убио о чем, како је невиђелица? — рече даље Саво.

— Убио се нијесам залуду, али јесам пропâ кâ нико мој — одговори Шуто, и поче махати руком, као да нам показује, да излазимо из куће.

— Окле та крз под ногом стрика Шута, проговори мали Перо.

Погледасмо, кад ето се Шуто посјека по нови до у кост! Дадоше

му те приви чађе и замота рану. Сви га Бога ми жаљасмо.

— Вјерујте, да до сад нијесам чуо, ал' се сјећам гдје ћу се бит убио, но не мари за то, пошто ће ми и памет трсити, вели Шуто, махајући главом, јер ништа не знам ни кудијен сам доша, ни знавах ће сам, кад сам ви чуо грају.

— И невоља је — рече неки — не ви и се преста пред очима.

— Није то стога, одговори Шуто, ходио сам и приђе по каранлуку* али сам увијек знавао кудијен идем до наћас.

— Биће ти се нешто чудновато збатило? — упита Саво.

— Причаћу ви, пошто се и не ваља крити таква ствар, одговори Шуто, а да је иједан од вас био на мојем мјесту би му друге тице пјевале, но ја ноћас не ваљах ништа, па ме нека вода носи.

— Што је, Шуто, да нијеси коју пару наводио?

— Те на добро благо накасах ноћас, да ми га баста освојит'.

— Ским си се отима?

С мнозином, браћо. Бог да их убије!

— А што не покличе, да ти ко прискочи у помоћ? Ако није то њихово боље и сад да трчимо за њима, рећи ће Јово.

— То је прошло — одговори Шуто — Бог зна гдје су сад. Ноћас сам чисто видио, да сам се у несретњу уру родио. Дади ми који, да напуним ову земљаницу, у њу не стаје више но добра цигара, па ћу ви причати за ту моју несрећу. Без нафаке све залуду! Жалије ми је поради оне зле ћеце, но поради мене, е дођох ноћас на дио, а пођох мојом несрећом, без дијела.

*) Кад је мрачна ноћ и непогода.

— Прича што је, види се да имаш нешто — радознало ће Саво и даде му да напуни сисију.

— Причаћу ви — одговори Шуто — а пасијем коритом право ме утућ'.

— Даву причај већ — рекох ја — јер слабо и дишамо, колико смо умирени да би чули.

Ваистину ћу ви казат' право, да знате кâ да сте очима гледали: примрких у пазар, штетна ми бјеше чивија од табана ове кумбуре; погодих је јутрос рано, но ме извара они мајстор, зборећи ми: „ево сад ћу, сад ћу“, док мрче. Кад би готов, слабо се виђаху паре избројит'. Два чакмака бјесмо погодили за чивију, а за трећи чакмак купих нови крем. Крем привих и пушку припраших, па спучих кâ момче: хајд, хајд. Оно кâ знате ноћас у мрак — пухну вјетак, а удари киша; ја се осамио, нигђе никога. Кад изидох на Грабов Бријег, а на поглед Јечмених Рупа и Осоја, за свијетље ми нешто пред ноге, и зачух чактаре бравље, кâ да је стока цијелог села у један крд. Погледах, кад имам што виђети: покрај пута ологорио силни милет; наложили стјеве, завргли кола, и Бог ће ви казат, што рађаху. Сјетих се да су ђаволи. Учиће ми се кâ да уз мене мрави миле; вас се најезих. Сабијам капу. Ништа да ви не заличем: капље крви у мене не оста, као да ништа живо у мене не бјеше, а само чујам, ће ми срце лупа, кâ да ме стиштем песницом изнутра бијаше, и спопаде ме вода, свака кап бијаше студена кâ од леда. Окренух се за собом, кад ево су ме заскочили! Богме ми се оладише пете! Промислих: „збогом свијету бијели, овако се тршаје“. У томе ми паде на ум, како је стари Дабић на њих накасао, па кâ јунак убио једнога, и донио ону

кост од њега, ка знате у њега нема само једна шупља кост.

Већ од тада, хоће му се у свашто; зле душе томе дому не могу наху- дити; та кућа не зна чега више има.

Раде добро, а слушају се, па им се хоће, упаде неко.

Саво Покара овог, што смета Шута у причању, а Шута ће:

Ништа га не тичи, тако ми би рекла и нека најближа браћа, те их имам; да речем бијело је млијеко, би ми рекли није, а ја сам чујао, јесам ли од жена јесам, али сам то добро вјеровао, да се Дабићи би давно по- дијелили, да се могу око те кости погодит, а она се не ваља раздваја- ти. Помисли богме, тој кући од не- даће брава не мајкаје. Што шћах да ви речем?.. Да, кад ми за то напaде, стискох се и охрабрих, и помислих да једнога убијем. Доватих се за кумбуру, која би вазда упалила, па макар на оца преко трпезе, али се одмах сјетих, да на њих пушка не жеже, те се сагнем и дохватих, у руку један обилати кам и примичем се најближему. А знате ће је они дуб дебели, при врху бријега, те га за- диру коњи са товарима. Таман под њим, бјеше тај, на сред пута наложио огањ, и чељад му око огња, а он се замаха те сијече они дуб. Учиње ми се чељади око огња крд и бјеше им котџа на огањ, готове дати вечеру, шта ли не знам, напо да ве лажем; и ибрик бјеше, на крају огња. Они сијече ли, сијече, а жена му упи- ре једном рогљом у дуб, да приђе пане. Ја се примичем и намислио, да га убијем. Паде ми на ум и кад треба Вука да покликнем. Замахнух из петнијех жила!... Већ не зна-дох, или мојом несрећом усука главу, или предобро замахнух, те га надбацих. Пуче, браћо, у они дуб ка у празну бачву; одјекнуше рупе и осоја, а ја викнух „ха вуче од те

стране у њих.“ Стаде цика и писка они силни милет. Лијепо виђех кад смаче жена они котџа с огња па врже. А што ћу ви причат, ко то није гледа не умије Бога хвалит'. Стаде уз оне главице лелек и кука- ње и пријед их нестало ја вама ово причам, да их је типа и анаћема!—

Не оста на оном огњишту, ни пе- пела. Мрче као у тикву, ни прста се пред оком виђети не могаше. Већ отоле довле незнам како сам до- шао. Само сам чујао, као звонце да цука са моје лијеве стране, све док сам овђе дошао на праг.

Донесите Шуту да пије ракије, рече Саво, и за вечеру му што си- гурајте, јер је ноћас имао посла и одвише.

Ми се за вријеме причања про- риједисмо, пошто неки немогаху да се не смију, па одоше напоље да издуше, а додуше многи и жа- љаху једнога Шута, па да би га утје- шили хваљаху га како се јуначки показџа.

Пошто Шута вечера леже гр- дан, а ми настависмо причање о његовој несрећи, па се развеза дуго и широко као кад се почне о ђаво- лима, само је Јово шапатом погађао: која је Мићу дала мараму са фи- шецима.

Ј. В—ћ.

С у л т а н и ј а

Сваког дана, кад западу
Сјајно сунце зраке клони
Султанију дивну, бајну
Жубер води, жудња гони.

Сваког дана ту стајаше
Младо ропче, пламен ока,
О заласку сунчевоме
У близини водоскока

Али ропче, сваког дана
Све сјетније збира вјеђе,
Са образа румен губи,
А у лицу све је бљеђа.

Једно вече Султанија —
У грудма јој огањ гори —
Приђе ближе робу младом,
Па му рече: збори! збори!

Твоје име? твоје племе?
Отаџбина гдје је твоја?
Збори, робе, кад те пита
Успламтјела жеља моја!

А роб рече: из Јемена,
Мохамед је моје име,
Авра, то је племе моје
Које љубећ' мре и гине.

Амнца

Клизач и вуци

Тек је сумрачак почео да се хвата и ја сам изишао из куће у намјери да се мало поклизам по залеђеној ријеци, чије се корито пружа баш испред наших врата. Ноћ бјеше ведро, на небу трептаху необичним сјајем мјесец и звијезде, чија се свјетлост одбијаше од замрзнуте ријеке и поља покривеног снијегом.

Залеђене гране на дрвећу изгледаху као да су дијамантима окићене. Тако бјеше чаробан приказ.

Бјеше јака цича, да камен пуца, замрзао се и ваздух, и вода и дрвеће и све живо.

Свуда је у наоколо владала мртва тишина, коју прекидаше звонки одјек мојих шличуга одбијајући се од ближњег брдашца.

Превалио сам скоро двије миље уз ријеку док не наиђох на ушће

једне омање рјечице и ја обрнух уз њу.

С обје стране уздизаху се горостасни стогодишњи храстови и јеле и грлећи се својим гранама прављаху као неки тријем дуж цијеле рјечице, услед чега бјеше врло велика помрчина; но ја сам био млад и слабо сам се од тога застрашивао. С обје стране надалеко пружала се шума, кроз коју је одјекивало моје дивље „ура!“ По кад-кад би само застао да послушкујем одјеке од тога који се повраћаху опет и опет, док се најзад све не утиша. Ту тишину прекиде изненадни глас који се чинио као да долази испод леда; најприје је личио на нејасан лавез, који се доцније претвори у страховито и дивље урлање. Ја преблиједих као крпа; никада дотле у животу моје уши нијесу чуле тако ужасан глас. Чујем најзад шуштање сувог лишћа и пуцкарања гранчица са цбуња, као да је нешто ишло преко њих. Крв ми појури у главу... Снага ми се поврати и ја се освртох у наоколо, не би ли гдје нашао спаса. Погледнух иза себе. Тамо се подаље на ушћу ријеке гдје сам и ушао таласаше читаво море свјетлости; ја окренух тамо. Летио сам као стријела, једва да би ме могла ластва достићи. Бацим поглед на ону страну од које долазаше урлање и угледам неке црне предмете, који се мичу кроз цбуње готово два пута брже од мене — ја познадох да су то вуци. Жбуње и дрвеће на обалама изгледаше као да бјежи истом брзином само у супротном правцу.

Још мало па да изиђем из ове помрчине, кад на једанпут појавише се моји гониоци на обали изнад мене, која је била висока до десетак стопа! Ту не бјеше времена за размишљање. Ја само сагнем главу и појурим са још већом брзином. Вуци поскакаше,

али преваривши се о моју брзину, остадоше много иза мене, ја изиђох на чистину. Нагон ме је упућивао мојој кући и ја скренем низ ријеку. Поновно вучје урлање казиваше ми, да ме опет гоне. Ја нијесам хтио да се окрећем назад; нијесам хтио да будем жалостан или в:сео: једина мисао о кући, о укућанима који очекују мој долазак, о њиховим сузама ако ме никад не виде, врзла се по мојој глави — и сву силу ума и снаге употребио сам на бјегство. Ужасно урликање мојих бијесних пратилаца пробијаше ми уши, они ми се све већма и већма приближаваху. Чујем лупкање њихових ногу по леду, а почео сам да осјећам и њихов задах!!! Сав се бијех укочио, дрвеће дуж обале трепташе ми некако чудновато. Случајно скренух нагло у другом правцу. Вуци који бјеху иза мене не могући да се зауставе, а још мање да промијене правац, поклизнуше и попадале сви. Бјеху исплазили језике, разјапили кржаве чељусти; космата прса бјеху им попрскана бијелом пјеном, а из очију им сијеваше необична свјетлост.

Мене сину мисао у глави да бих овим начином могао да им умакнем тако да чим ми се приближе одмах скренем у другом правцу, пошто по склопу њихових ногу они могу по леду да трче само у једном правцу.

Ја сам се по овоме већ управљао. Вуци понова бјеху устали и упутили се право к мени. Ужасна трка отпоче понова, већ ми се бјеху приближили и ја магновено направим круг око њих и продужим у истом правцу. Они опет склизнуше и попадале. Њихово ужасно урлање одјекивало је необично кроз ноћну тишину. Каквом ли су бјесноћом кипили, но узалуд. Сваким оваким обртом ја сам им прилично

одмицао; ово је било понављано више пута, и они су постајали све бјешњи и раздраженији. На једном задоцним са мојим уобичајеним обртом и моји крвожедни противници бјеху ми се толико приближили, да бацаху своју пјену на моје хаљине; тек да поскоче и да ме шчепају! Да сам се само за тренут ока зауставио, да сам се нешто спотакао о какву пукотину леда — причу коју вам сада причам не би никада чули.

Ја помишљах на све могуће случајеве. Знао сам гдје би ме најприје шчепали, кад бих пао. Помисљах колико би у том случају требало до моје смрти; па онда како ће узалуд да траже моје тијело, које неће имати свога гроба; ох како човјечији ум брзо прелази све грозне слике смрти; њих могу да ређају само они, који су били на њеној ивици.

Најзад ја дођем до наше куће, и моји пси — познавах им крупни глас — тргоше се овим шумом и отимаху се од ланаца, чија звука допираше до мене. О како бих желио да их пооткидају — онда бих имао заштитнике, који би ме одбранили од бијесних шумских становника. Вуци осјетивши псе зауставише од једанпут своју луду трку и после кратког времена окретоше се назад и побјегоше. Ја сам гледао за њима, док ми не ишчезоше испред очију. После тога скидох шличуге и уђох у кућу са задовољством, које је лакше замислити него описати.

Од онда, кад год бих видео залеђену ријеку према мјесечини, сјетио бих се свагда мога страховитог доживљаја.

Солун.

С инглеског Спасоје Ј. Илић

С т а р ч е в а п ј е с м а

— Кољцовъ —

Оседлаћу коња —
 Коња брва, врана,
 Полећети хоћу
 Кроз то равно поље
 Преко морâ, страна
 Од сокола боље.

И вратићу натраг
 Бујну младост своју;
 Васкрснути спомен
 Најранијег жића, —
 Вратит' рујну боју
 И слику младића.

И грлићу многу
 Дјевојчицу младу. —
 Али јао! пута
 У прошлост не нађе!
 Сунце на западу
 Никад не изађе!..

Р. Кривокапић

З н а н о с т

— Schiller —

Један у њојзи угледа слику
 бајне богиње;
 Други је љуби да не би мора'
 јести глогиње.

* * *

Што те рајском слашћу очарава
 То другога у несвијест баца; —

Што је теби предмет исмјевања
 То је другом изрека мудраца.

Ср. Карловци

Секула Дрљевић

Протува Земљак

— Јосиф Холечек —

(Н а с т а в а к)

Градоначалник, извијешћен, ко је у исти-
 ни самозвани Црногорац, пошаље општинске
 стражаре у пивару, да ухапсе побратима ста-
 рог господина. Стражари су заузели све
 стратегичке тачке, да им не утекну. Једни су
 чували излазе, други уходили, трећи при-
 прављали помоћнике, ако би дошло до муке.
 Укућани нијесу смјели спречавати чинов-
 нички рад, нити о том, што им је наређено,
 извијестити старог господина, јер је строго
 заповиједио, да га нико, кад се забавља с
 гостом, не узнемирава и нико да не долази,
 док сам кога не зовне.

Уходе су гледале кроз прозор, о ко-
 јем смо већ проговорили. Кад су видјели,
 како је Црногорац старог господина осед-
 лао, пружио им се најбоља прилика, да
 се умијешају. Али су они, који су при-
 прављали помоћнике, ако дође до стани
 пани, мислили, да би добро било призвати
 већу помоћ. Таквومه Црногорцу ђаво би
 вјеровао. Ко зна, колико Турака има о
 души, а без сумње не разумије шале.
 Умлатили те, не поможе ти никаква света
 вода, а жена ти остаде удовица, дјеца си-
 рочад. Али ако те убије на мртво, још није
 такво зло, јер си опрошћен свих обавеза
 к овој сузној долини, а на оном свијету
 Бог ће бити милостив твојој грешној души,
 за то што си погинуо као војник вршећи
 своју дужност. Али је горе, друже, ако те
 испребија. Господа ће ти одузети службу,
 нећеш имати што јести, што обукивати,
 чиновничко поштовање, које сада уживаш,
 биће сарањено, и тако ћеш се жалосно
 вући. Дакле, љепше је изахода на те „Враб-
 це“ а најсигурније је потражити већу помоћ.

Искрело је то тешко питање: ко-
 лико би људи требало. Уходе се поново
 привукоше к прозору, да то ријеше. Како
 им је срце заиграло од радости, кад су
 видјели, да је главни дио тешке улоге
 извршен — дошли баш у право вријеме,
 кад је стари господин притискао свог вој-
 воду у наручје, радосно га грлећи. Рачу-
 нали су овако: кад се тога Црногорца стари
 господин сам самцат не боји, не пријети
 нам никаква особита опасност, ако јурнемо
 на њега заједнички. Уреде се и закуцају
 на врата.

„Ко се усуђује?“ загрми стари господин „зар нијесам заповиједао, да ме нико не смије узнемиравати?“

„У име закона отворте!“

Стари господин, мислећи, да долази финансијска комисија да контролише, да ли вари више, него што му је дозвољено, похита да отвори, да се не би одуговлачењем компромитовао. Али тек је упознао опћинске стражаре, поврати се.

„Које је добро?“

„Наређено нам је, да ухапсимо тога Црногорца.“

„Само преко мојег трупа!“ узвикну стари господин силним гласом и затвори врата својим тијелом. Оружана сила Славог, није смјела преко те барикаде и уступила је.

„Како заповиједате, стари господине“ — учтиво салутова и врати се натраг. Стари господин је добио за такву храброст признање од свог Црногорца и поново се загрлише.

„Бога ми, брате, ти јеси славни јунак каго ја!“

„Пст! Још нијесмо добили, брате војводи. Очекујем навалу веће трупе. Морам да се приправимо за најгори случај. Нека ме Бог чује, кад би цијела варош на мене навалила, недам се, а тебе, брате војводи, нећу издати! Кад се на нешто одлучим, нико ме не одврати. Ко се одважи метнути на тебе руке, смрћу ће платити своју дрскост. Али не смијемо одуговлачити. Сваки је часак скуп. Ако дођу за тебе још један пут, биће многобројни. Ми ћемо им ипак одољети! Мрквичко, Хниличко Кубате! Гдје сте, љенчине? Колико пута вас морам зовнути? Затворите врата, све излазе и стојте на стражи. Чим се ко усуди насилно ући, сломите му главу. Утуците сваког на моју одговорност. Ах, то је грозно, такву војску имати под собом; што вриједите на стражи без оружја? Мрквичко, узми стажу и витлај њом мјесто мача. Хниличко, ти и онако гледаш једним оком у пакао, а другим на сто ђавола, узми виле и сваког ће ухватити од тебе страх као од ђавола. А ти, руњати Кубате, узми куку чим се дрва ломе! Тако, сад си прави дивљи човјек. А ми, брате војводи, хајмо да се наспавамо. Кад би била мука, стража ће нас пробудити. Браћо војници! Нека нико од вас не утече са страже и нека не заспи и с непријатељем не уговара. Брате војводи, не смијемо лећи на мекшину, то јунака веома олабави. Извалимо

се крај постеле, и би ће нам, као да отпочијевамо у црногорском логору на земљи и камену. Нећемо се ни свуковати, да се не бисмо задржавали обуковањем, кад би нас дужност зазвала.

Јуначине одоше да почину. Легосе у потпуном одјелу на под. Стари господин метне главу на подножје од стола; његов се Црногорац извали на некој кожи од срне, а кад је зачуо прво хркање свога побратима, скиде с постеле подглавач и метне га под главу, заспа као праведник с мирним осмјешком на устима. Побратим сладек није спавао тако мирно; његова ратна мисао била је разјарена, те јој ни сан не поврати равнотежу. Оружници Мрквичка, Хниличка и Кубат вирили су кроз кључаницу да виде, шта раде њихове јуначине, да ли могу без страха бацити оружје и напустити стражу. Видјели су, да њихов храбри командант почиње са спавањем тешки и окрутни бој. Снјивало му се, да ратује с непријатељима; заповиједао је својим војницима, постицао, обећавао награде.

Кад је вјерна стража напустила позицију, њихов се војсковођа још борио; али кад се пробудио, био је страшно изнурен. Ратоборност попустила и није се опирао, кад му предложи побратим, да више не главобоља с њим и да му да новаца за пут. Ћутећи му испуни молбу, а кад је био опет сам, задубио се решавањем загонетке, да ли се у истини борио или је о томе само сањао.

Љети се наш протува потуцао по туђини. Почасћавао је својом посјетом чешко-словенска друштва и издавао се и надаље за Црногорца. Срећно је пролазио, док му у дражђанској бесједи не скиде маску извјесни смиховски грађанин, који се случајно тамо десио и у њему уочио старог познаника. Лажни Црногорац и не зацрвени се признаде, да је некада био у смиховској гостионици послужитељ „код принца“ и љубазном престодушностју повудио је своју услугу дражђанској бесједи. Примили су га, а кад би неко из Ческе дошао, престављали су свог послужитеља овако: „Гле, то је тај лола, који се издавао за Црногорца К. Х. Врбицу.“ На то би се он са осмјехом уклонио.

У јесен је опет кренуо у Ческу, у обећану земљу. Најприје је одсио у Карлине, гдје су му приредили гозбу, при којој су купили за њега новчане дарове. У Праг се није усудио доћи. Послије неколико

дана почело се ипак ћеретати, да је то тај лажни Црногорац, који се лани појавио у Прагу. Карлинци су о свом проналаску опрезно мучали, а протува напустив мирно Карлин оде у Младу Болеславу. Ту је његова игра имала добар успјех. Опет гозба и то необично славна. Скупили се први заступници вароши, посадили га у чело од трпезе јели, пили и говорили свјетским језицима. Војвода се понашао достојанствено, био је ганут дочеком тако неочекиваним и врућим, обећавао ордене на десно и на лијево; а кад га упиташе има ли довољно новаца, претварао се, да је увријеђен како може некоме и панути на ум, да је ваљда за то дошао да моли. Не, он је с тога предуео далеки пут у Ческу, да упозна тај знаменити, срдачни народ, који много жртвује и који је за вријеме рата указивао Црногорцима очигледну љубав. Није пристао, кад су га нудили, да се задржи подуже у Младој Болеслави; одговорио је, да неће да је на терету, и да намјерава посјетити још друге градове Ческе. Доиста се спремао на то, бојећи се да ће му лукавство бити а прије а послјије откривено; кад би му се послјије доказало, да је мамио од народа новце, могао би бити кажњен за подвалу, међутим другчија је кривица и кад би признао то, да је себи надијевао туђе име, то је само голи полицајски преступ.

Свршив дакле веома јевтино продуцирање у Младој Болеслави, наш јунак је отишао мало даље од свог родног мјеста, пошто му близина није обећавала довољно сигурности.

Првих дана мјесеца децембра г. 1881 појави се у Колину. Уредник „Колинскијех новина“ био је баш на доручку. Сједио је за писањем столом, плећи је био обрнуо к вратима. Полагано је умакао масни колачић у каву са скорупом и разговарао се с ђачићем, који се код њега учио за новинара.

„Кажите ми, колего, кога се бојимо?“

„Никога.“

„А ко се нас боји?“

„Нико.“

„А какво је наше начело?“

„Само кастрит и кастрит и кастрит и кастрит и кастрит и кастрит!“

„Колего, ви сте необични талент. Ако упнапредујете на предузетом путу, постаће те брзо већи журналиста од шефа и биће те поштовани од публике. Радостан сам, што сам добио у школи тако даровитог ђака. Убрзо ћу вам показати све тајне

журналистичке вјештине. А зато од вас, ништа не тражим, ништа.“

Неко закуца.

„Погледајте, колего, ко је то? Тако ми је у јутру пријатно, не ћу да се срдим и нервирам. Већ ће те сами узнати, да ли треба тога унутра пустити или свршити с њим изван.“

Поново закуца.

Ђак изађе пред врата и брзо их за собом притвори тако, како би се у случају могла пред гостем отворити, у случају пак лако затворити. За вратима није био нико други, него наш протува. Престави се као „Коста Х. војвода Врбица“, рече, да долази из Прага, позове се на препоруку некијех познатијех личности, показао је и њихове посјетнице, које је добио рђавим начином, казао је, да путује по Ческој, да би упознао славни чешки народ и све његове правке. Био је обучен као кад се први пут појавио у Прагу, само што је још имао зимски капут, који му је до кољена допирао. Ђак није знао шта ће, није још учио шта ће чинити у оваквом случају. Остави га пред вратима и уђе к учитељу за упутство.

„Ко је то?“

„Црногорац.“

„Тражи помоћ?“

„Није казао ништа о томе.“

„Добро, и онако је народ непрестанним давањем притијешњен. Како се зове?“

„К Х. војвода Врбица; има из Прага препоруку, а по Ческој путује, да упозна све наше најбоље људе.“

„Колего, тог морамо поштовати, тај ће да повуче. Од идућег броја ћемо отштампати пет стотина примјерака више. Како говори?“

„Већ се научио доста лијепо чешки; замеће, али му се разумије доста.“

„Да ли је свратио прво к нама или је већ био код „Коруне?“

„Нијесам га питао.“

„Но, но но! Какав ће од вас бити журналиста.“ Заборавили сте на главну ствар. Позовите га унутра. — Здраво, војводо. Пружите ми своју братску, словенску десницу, да је срдачно стиснем. Кад сте дошли у Колин?“

„Пред годинком.“ (прије уре.)

„Јесте ли већ негдје отпочинули?“

„Јесу пришел прямо к вам.“

„Приписујемо то за особиту радост и част. Веома жалим, што ми овог часа потребан рад не дозвољава, да бих се могао

посветити тако ријеткоме миломе госту. Проклета дужност! Вјерујете ли, војводи, да би журналиста могао завијети пећарској кобили. Ништа до дрења и дрења а за све сама незахвалност. Журналиста остане увијек неоцијењен. О колико сте ви срећнији у Црној Гори, што још у вас траје златни вијек јуначких надметања и и поштења. Колего, поведите господина војводу к доктору Шилу. То је поштени нашинац, родољуб прве врсте, миран, гостољубив, услужан. Ми га држимо за овакве прилике. Ослоните се на њега с пуним повјерењем.

До виђења, војвода, сервус!

Ђаче је одвело „Црногорца“ до стана доктора Шила. Мишљаше о томе како изискује корист листа, да се у њему раструби по цијелом Колину, да је дошао војвода Врбика и да је уредништво „Колинскијех новина“ било прво његовом посјетом почашћено. Углед ће се „Колинских новина“ тим значајно подићи. Земљаци ће с поштовањем рећи: „Где, „Колинске новине,“ су и у Црној Гори познате, а ми смо их тако багателисали! Морамо се поправити.“ А кад чује уредник „Ческе коруне,“ о одликовању нашег листа, пукнуће од зависти. Нека га! А кад би га капља убила, тим боље: затим би „Колинске“ остале једини кокот, нико им не би хладио кашу нити сметао, да сакупе све претплатнике из вароши и простране околине под своје окриље. А кад дозна учитељ, како је заборавио учинити важни корак у корист свог листа, мораће таленту његову двоструку хвалу одати, а можда ће се сјетити и плати да му повиси.

Коста Херманов, зазвони у доктора Шила. Млада госпођа отвори врата, да види ко долази. Видећи у зимском капуту непознатог са шаренијем женским чарапама, мислила је да има пред собом некаквог еквилибристу, акрабата, комедијаша или нешто слично:

„Овдје, ништа нема,“ одвраћала је пријављеног.

„Молим, милост господино, ја не јесу жебрак (просјак).“

„Шта желите?“

„Хочу говорит с господарем докторем.“

Госпођа оде да га пријави.

„Молим, на вратима је некакви комедијаш хоћу ли га пустити к теби?“

„Дакако, мила. Љекар мора бити чо-вјекољубив. Комедијаша су вазда у опа-

сности живота, може бити да се ту ради о бразу помоћ њему или некому од његове породице. Можда му болује жена, дјетешце, мајка. Сиротиња више зависи од помоћи и присуства других. Претпостави, дјевојчице златна, кад би нам боловао синчић, како би те то бољело. Само га пусти к мени, био ко био“.

Госпођа докторова, одилазећи из докторове собе за примање преко ходника у кухину, остави за собом отворена врата, што је К. Херманов добро схватио као миг, да може ући. Једва је икоме изазвао тако искрену, чисту и бескорисну радост као доктору Шилу. Тек је чуо, ко је к њему дошао, а још препоручен од уредника „Колинскијех“, био је његов цијелим срцем и душом. Слети у кухину.

„Женице, приправи данас објед за једну особу више“.

„За кога? Ко је тај изненадни гост?“

„Тај комедијаш.“

„Мичи се! брзо ћеш ми почет доводити на ручак и повукеш с улице.“

„Дјетињарија, којешта, то није комедијаш!“

„А ко је?“

„Црногорски војвода, познати јунак; читао сам о њему чешће за вријеме рата, добро се спомињем.“

„То је сасвим нешто друго. Само пази (мене се није тај човјек на први поглед допао), да то не буде варалица, који долази до новаца преваром.“

„Што ти то паде на памет; Он сам предвиђа, да би то неко о њему могао мислити и за то унапријед каже, да не долази скупљати помоћи, већ само да се упозна с првацима краљевине Ческе. Помисли, каква част! Ја сам први од самосталнијех лица из наше вароши, на кога се обраћа. То ваља цијенити. Кад се то разгласи, педесет другијех ће нам завијети, а наш ће се углед подићи веома високо.“

„Но добро, ја ништа немам против тога.“

Вративши се госту, изнесе из књижице једну од мојих књига о Црној Гори, разреже неколико листова и упита, знаде ли ко је ту књигу писао.

„Како невједају! Вједају. Голечек, мој брат. Како је бил на Цетињу, бил је гост код моја куча, а имјел се много добро“

„Хвала вам, војводи, што сте тако љубазни и гостопримни према Чеху, који

вас посјети. Дао Бог, да се ни Црногорац не пожали на гостопримство ческо! А молим вас (нека остане међу нама): је ли све то истина, што Холечек пише?“

„Невједају, господине. Ја не добре чески разумјеју. Прерикајте (прочитајте) ми кусечек (комадић).“

Доктор отвори књигу и чита сасвим безначајно мјесто. Коста Херманов поче викати: „Тако је то било, так! Све правда, на хлупек (на длаку).“

„Идимо сада, да вас преставим господину градоначалнику, савјетницима и цијелој хонорацији варошкој.“

Већ се по вароши проћукало, да је ту црногорски војвода, који је дошао у Ческу, да разгледа знамените вароши и да позна уважене личности; Колин је прва његова штација. Ко год је био добар Колинац, осјећао се поношљив. Али се мора госту за то одликовање указати сјајном добродошлицом. Колин мора употребити све вјештине, да би у „Црногорцу“ утврдио мишљење о себи.

Срећан случај! За неђељу је објављена академија „Занатлијске бесједс“. Не би ли се могла академија давати већ данас? Само јесу ли дилетанти већ како треба спремни, да се не бламирају. Треба се постарати за сваку маленкост, ради се за историју рођеног мјеста, која мсже прокрчити пут у далеки и широки свијет, а може јој такођер бити пољуљан углед. Главно је правило у свему: не пренаглити. Кад не би академија могла бити већ данас, војвода ће се ипак привољети на молбе и остати до неђеље.

Али ако не хтједне? Црногорци су као гвожђе, што једном кажу, не опоричу, што замисле, то изврше. Бога ми је најпаметније и не предлагати му да остане до неђеље, ако му то не падне на ум самом.

Ако се све узме у обзир, ипак би било боље, да академија буде већ данас.

Данас ће госта изненадити, а сјутра ни најмање. А кад се изненади, пријатнији ће и силнији утисак имати. А враг би га знао, кад се не би то могло убрзати! Једна проба може бити још до подне, друга по подне а у вече продуцирање. Само ако се хоће, само с вољом и све мора добро испасти! Напоследку — академија ће се и скрати данас; но зло ће бити ако даме не буду готове с тоалетама до вечера. Шта, не ће бити? Мисли можда неко, да колинске даме имају само по једну кошуљу и по једну котулу? Ако не буду приправље-

не с тоалетама, које су приправљале за неђељу, узеше за данас друге

Потоње је питање већ споредно: неће ли се противити госп. окружни капетан, сврши ли се академија за три дана прије? Доиста ће попустом угодити жељи публике, особито наштукне ли му се, да би противљење могло проузроковати по вароши и буну.

И настаде врполица као на селу пред славом. Депутација се забавног одбора спрема к окружном капетану и ако јој испадне за руком, рећи ће другим одборницима, који ће јавити дилетантима оба пола, да одма дођу на пробу. Послије окружног капетана депутација ће посјетити прве варошке породице, да им јави промјену и њезин узрок и да их позове, да свакојако дођу. Пјевачице пију јаја, тенори слатку воду, басы биру, декламатори се затварају под шуфит, како би неузнимиривани доучили своје задатке. Кораћи, пиле, стативе престају, игле се међу у игличник. Рубље се калупи и утијава, обућа чисти. На пећи се међу велике пињате с водом, која се потом налијева у бање и умиваонике, како би топла учињела бијела тијела колинскијех госпођица бјељим. Модискиње имају пуне руке посла, не знају што ће прије. Чешљарице грију клијешти на жпириту, нема времена да навијају косе на папирима. Мириси се сипљу на хаљине и на прси — љепотице комбинирају тако: У Црној су Гори планине, у планинама мајкина душица, а мјесто њена мириса мора се војводи награда пружити.

Доктор корача с „војводом“ по вароши. Бира пут окукама, да покаже госта свакоме. Господину градоначалнику је поручио, да му долази преставити славног црногорског јунака, како би га достојно примио. Госп. градоначалник брже боље оставља свеје мјесто пред млином, збаци са себе брашњаве хаљине и одјене се у црно; можда је и орден метнуо на прси, ако га има. Мушки пол без разлике година изашао на улицу, да види из близу „Црногорца“ и да учтиво пред њим скине капу. Младеж до двадесет година упоредила се за „Црногорцем“ и чини му почасну свиту; очи им горе, прса се надимају; тог часа није било међу њима страшливца, који не би на миг „Црногорчев“ рекао збогом оцу и мајци, да иде за њим на Турчина. А старији слиједећи душевни покрет млађијех, говорили су међу собом: „Нема таквог народа у колико сунце грије

као што су Црногорци. Гле, сама њихова присутност електризује и прави од јагањаца луте лавове, који би свакојег непријатеља на комадиће разтргли, и на ситно раздробили“.

Женски је пол у Колину ерамежљивији од мушког. Премда жели, не одважује се, према наслеђеном обичају, изаћи на улицу и придружити се „Црногорцу.“ Мора се задовољити скровитим гледиштима с прозора и отуд га процијенити. Критика је уопште повољна. Боже, то његово око! како је смјело, срчано огњевито, права муња. Што је према њему око ческог јунака! Као да метнете зрно пијеска поред драгг камена. А какви има елегантни нос! Сваки би му аристократ могао честитати. Који се колински зорлија може таквим носом похвалити? Истина, колињаци имају такође носове, носове у великом избору, дуге, кратке, дебеле, танке, модре, црвене, љубичасте, преседласте, прѣасте, покуњене, али сви колински носови не вриједје један црногорски. А јесте ли видјеле, дјевојчице, какве има љепушкасте брчиће? До сада сте престављале (да богме, ако сте се таквом преставом интересовале), да је црногорски војвода строг, мрк, одуран и да има брке од лакта — а погледајте, овдје је црногорски војвода весео, насмијан, млађан, само да га је изљубити.

Није му мане, у свему је красан, пријатан и нема у Колину тако каменог срца, које се не би растопило само тим, што му је у близини. Како му је лак корак! Сваки би га учитељ бала желио. А је ли ожењен? То је најважније питање, на којем међутим ниједна од заинтересованих није могла одговорити. У вече ће то све сазнати. Благо оној, коју су му небеса изабрала! А шта, кад би се у Колину заљубио? Света Терезијо, заштитнице чисте љубави, то би било романтично и нешто особито! О тој пресећној, у коју би се заљубио, не би се говорило само по Колину, већ по цијелој околини, по цијелој земљи, а можда и још даље. То би била слава! Колико би хтио прѣије? Би ли му било доста петнаест, двадесет хиљада? Толико би без сумње било „лако“, ваља имати на уму, да је висока личност, која своју титулу не позајмљује жени за маленкост: петнаест или двадесет хиљада. Ко ће нам казати, дјевојчице, што значи „војвода“ по нашки? То је без сумње официр, велики официр, може бити пуковник или чак и генерал. А није ли официр, до-

иста је војвода. Како би звучало и мило се слушало „Госпођа Аманија, војвоткиња von Врбица“ — а при потпису би се не марно повукло пером, да се близу учини елегантна мрља. А ћери сиромашне, али добре, лијепе с домаћим васпитањем немају никакве помисли, никакве наде, да би војвода изабрао коју од њих? Рекао би, да имају. О ви невјесте с много хиљада, које умијете презирати, радујте се, али ће вам убрзо поткова пасти! Што? мислите, да су и Црногорци тако покварени, те да само за богатством теже? О никако! Црногорци су чисти, сачувани и узимају животног друга само према срцу. Ах, каква је то раскошност бити милована од јуначког Црногорца, увијати се у подручју његова рамена, онесвјешћавати се под плуском његових пољубаца! Но, вечерас ће се све видјети. Све ће љепотице без разлике, богате и сиромашне, раширити мреже за његово срце, тако да неће бити могуће да склизне. Заљубиће се без сумње. Само кад га је за то господ Бог надахнуо даром духа светска и улио у њ моћ да изабрану свог срца позна! То би било баш боговски! О романтико, дадиљо, чије млијеко сиса наша женска младеж из невјероватнијех романа; од десет година, па до удадбе, увијек си била, особито милостива колинскијем дјевојкама, буди им и данас!

Такве и друге мисли витлају се у црнѣм, кестењавијем и плавијем главицама, које из скровитих прозора прате сваки покрет „Црногорчев“. Срца им играју, слатко чекање, нестрпљивост и бојажљивост да не буду преварене мораху их. Није им нигда вријеме било тако дуго као данас. Сваки се минут чини бесконачност. Ах! како већ не дође седам часова! Да, седми вечерашњи сахат — тај ће бити тек најгрознији. Почеће досадна академија с отрцанијем пјесмама, свакодневним брнкањем на пјано и декламацијама које заглушују — која тај час срећно дочека, опростиће се на свијету грехова. Кад ти људи немају људских мисли! — Треба приређивати академију! И онако су академије само доказ, како су људи у наше доба ништавни, како су поклизнули. Кад не би тако било, не би приређивали академију, него само игранку. Али после академије морају отријебити салу и започети коло, иначе ће пасти у немилост!

Неке су се разумније и начитаније споменуле, што су некад читале у њемачкијем новинама о положају жена и мужева у Црној Гори. Жена је тамо бајаги роб

муџа, који је ваљда и бије. Било би се лијепо удати за таквог муџа? Не у Ческој, него у Црној Гори — па била она нешто и друкчија. Гдје би такви Црногорац, који се не боји десет Турака, сву своју силу употријебио?!.. Погледа ли некада жену мало јаче, није то још никаква суровост, а жена то радо поднесе, знајући, да је то само жешћи излив мушке силе и љубави.

Замишљене су посјете биле свршене, само није било мог. ће посјетити окружног капетана, јер није био присутан у граду, а к вечеру ће доћи. — Да је био „Црногорац“ свуда примљен с раширеним рукама, не треба говорити. Ипак је остало у Колину доста таквих, који су посјетом заборављени, што им је било веома непријатно, те су се љутили на оне срећне, који су посјетом одликовани. Јављено им је, да „војвода“ жели познати све прваке у Колину — а мајстор се и дрвдјеља пита огорчен: „Има ли у нас неко, ко би знао начинити боље постеле, колијевке, армара од мене? Има ли ту неки првак, ја сам! Али нека га, не мари. Зар ће то бити Црногорац! — некакви пробисвијет“. Исто тако је роптао увријеђени швац, коџар, пекар, месар. То је непријатно такло и уредника „Коруне“. Занемарени претенденти на првијенство сакупише се код њега; он је као заступник јавног колинског мњења најтеже постиђен и могао је у тој ствари нешто учинити.

„Што мислите о том, уредниче“?

„Што бих мислио? Ништа не мислим“.

„Какав ће те положај заузети према том Црногорцу?“

„Никакав, не чините, молим, неумјесна питања. Знате да немам никаква положаја, усиљавам се само, да и ја будем тумачем већине. Као што видите, већина се весели доласку Црногорчевом и мени ништа друго не остаје, него да то уврстим као што се пристоји“.

„Овај пут не говорите по правци. Именом ће већине у овом случају говорити уредник „Колинскијех“, који ће вас избити из седла: он ће бити на коњу, а ви у блату. То је веома лако, рече ли уредник „Колинскијех“: ово је бијело, ви морате тврдити: Не, то је црно; и покаже ли уредник „К.“ хесло на десно, ви морате пазити на лијево. Само ће те се уздржати таквом тактиком.“

„Дјечија посла! Кад би сте били на мом мјесту а ја на вашем, и ја бих вама давао добре савјете. Савјетовати је играчка, али извршивати није тако. Да ли би

требало објавити у нашем листу, да то није Црногорац, већ вуцибатина и ошкламиша?“

„Не баш. Да је то Црногорац, види се из сваког погледа и покрета. Не би било умјесно, кад би сте посумњали у његово црногорско поријекло, али је доста, ако изјавите сумњу, да је војвода.“

„Промислићу о томе, а држим да није потребно увјерават вас, да бих рад био изнаћи закучицу у тој ствари. Ако је не нађем, „Колинске“ ће славно сјати. Али како да узмем ту ствар? Ипак је штета, што се нијесам научио имати особите замисли — видите, сад не знам куд и камо. Само кад би му се нашло машта, готово не примјетно, на што бих могао посумњати!“

„Нако ово: Црногорац има на лијевом гњату мало раздрту чарапу, а кроз прслотину провирује памук.“

„Нијесам привикнут сâм радити, те ћу запитати наше јавне признате аукторитете, у коју врсту људи спада Црногорац, који има на лијевом гњату мало раздрту чарапу, гдје му провирује памук.“

Без помисли на препреке, које му се из потаје кују „Црногорац“ је међутим добро ручао и послѣје ручка на канабету пушећи се наслађавао; при чем је рад боље пробаве прискривао црну каву, коју му је домаћица сама донијела. Уредио се сасвим војводеки.

Доктору се никад није толико болесника пријављивало као тога дана. Нијесу га пустили, да секунд мирно с „војводом“ посједи, непрестано је звонце звонило у соби за прегледање.

Дошла тридесетогодишња, мршава госпођица — као ружа која је преко љета на цбуну заборављена.

„Ах, мој наклон, господине докторе, ах! То ме, ах, наједанпут спопала мигрена, ах, чудо што не паднем у несвијест. Ах, помозите!“

„Мир ће вам најбоље помоћи, госпођице. Нерви ће се стишати, а глава ће престати да боли.“

„Мир, ах, мир! Како ћу се, ах, умирити, кад имам, ах, до вечера извршити, ах, сто послова, да бих, ах, могла на академију.“

„Савјетујем вам, госпођице, да вечерас мирно проведете код куће.“

„Ах, докторе, то ме раздражује! Ах, кад би ме дома и приковали, отргла бих се и лећела бих, да видим тог војводу. Ах,

докторе, то је персона! То је стас, то је поглед! Хвала Богу! мигрена слаби. Кад сам већ ту, докторе, молим вас, је ли јео много?"

"Хвала, пријало му је."

"А што сте му дали?"

"То је доиста тајност куvariце, али ћу је вам, госпођице, казати, ако ми обећате, да ће остати међу нама; не би ми било мило да се то поговара."

"Ваљда ме знате, мили докторе, да нијесам блебетуша."

"Чорбу је поновио. Говеће је месо било с гарнитуром; без сумње је мислио, да је гарнитура боља од меса, јер је одмакло, оставио је за нас, а месо изио. Затим су донијели на сто овнујски бут. Тек га виђе, повика: "То је зрногорско народно јело!" Кад је то црногорско народно јело, оставили смо му цио комад, да се наслади ситан. Нудио нас је сиромас много да једемо с њим, али нијесмо ни окусили оновине. Нека се најде и зна, да није у Ческој као у црногорском табору. По буту дошло је на ред пиле (нека мала птичица)!" Чудио се. Хтјели смо му и малу птичицу оставити, али то није никако допустио и изио је само једну задњу четврт. Од колачића није ни обишао. Кад смо га питали за узрок, одговорио је: "Зрногорац би изгубио снагу, кад би се хранио јелима од брашна; да буде јачи од Турчина, мора се наситавати само месом." Комаде припада част, томе и нека је част; показао се при обједу као прави јунак."

"Но, зато могу Црногорци бити тако снажни. Захваљујем вам, господине докторе. Мигрена је већ сасвијем прошла! До виђења вечерас. Кад вам се не би чинила моја молба нескромном, још бих вас молила, да би сте ми га вечерас привели у близину, да му чујем говор. Мој поклон, докторе, поздрав милостивој госпођи."

Заборављена је ружа срела пред кућом докторовом бућеласту, црвену пријатељицу, кћерку месарева. Рекла јој је убрзо, што је дознала, и придодала: "У доктора се такви јунак обилато не најде."

"Рећи ћу оцу, да га позове сјутра код нас. С Богом!"

"Куда тако прешно?"

"К доктору."

"Болује ли ко у вас?"

"Ја сама. Почео ме страшно зуб бољети. Кад ме јухвати болијест, видим све звијезде."

Угојена кћерка месарева зазвони у доктора, који је био тек код госта сио.

"Клањам се, господине докторе. Боли ме зуб!"

"Онда га извадимо."

"То је несигурно, нећу се томе подврћи. Можда ће доста бити, кад ми дате на њега њеке капи, да ми утрне."

"Посље тога би, мислим, мировао само за кратко вријеме. Болесни је зуб најбоље извадити."

"Сјутра може бољети колико хоће, само нека је вечерас мирај."

"На којој је страни?"

"Шта, зар не видите? Та ми је образ отекао."

"Оба, госпођице. Бујате, не било урока."

"Да не заборавим, отац поздравља и моли, да би сте сјутра пустили тог Црногорца у нас на објед."

"Жао ми је, да морам вашег господина оца одбити, да се не рече, да сам штедио комад меса за Црногорца."

"Али господине докторе, отац је месар."

"Знам, а ви сте његова госпођица кћерка."

"Идите, ви сте немилосрдни!"

"Чувајте се, госпођице, и не говорите много, иначе ће вас јаче бољети."

"Чини ми се, да се већ мало утишао. Станите, видјећу се у огледало, какав ми је образ. Ако се не варам, оток је у неколико спануо."

"Сасвијем, госпођице, и можда већ у путу к мени."

"Још ми се подругивате! Сваки је љекар без осјећања."

"Ако се упустите у приповиједање заборавиће те, зашто сте дошли."

"Имате разлог. Будите тако љубазни пије? ли тај Црногорац толико као што једе?"

"Као сунђер. Види му се. Но нека се уздржи у снази, како би могао још један пут толико Турака посјећи."

"Знате, колико их је посјекао?"

"Каже не марећи за каквих десет, око пет стотина."

"Мајко Богородице, то је страшни човек! Али му то и из очи вири. А је су ли имали ти Турци такође мајке, сестре, миљенице?"

"Ко то зна."

"Жао ми их је несретника. Пет стотина, је ли то истина? С Богом господине докторе!"

„Чувајте се, госпођице и не отварајте уста на улици, па срели кога му драго. Мога би се повратити зубобоља.“

Бућеласта је љепотица послушала љекарски савјет и није отварала уста, док није била на улици. Ту је срела своју млађу пријатељицу шеснајесто гсдишњу дјевојчицу са уснама као малина, љубопитним понашањем, просторечивим језиком, котулицама још кратким, тако да су мале, окретне ножице остале непокривене.

„Гдје си била?“

„У доктора.“

„Јеси ли болесна?“

„Пст, доктор ми је забранио, да отварај уста.“

„Само једну речину!“

„Немогу, не смијем.“

„Кумим те свијем на свијету, само ми кажи: је ли Црногорац у доктора?“

„Јест.“

„Хвала, с Богом.“

„Куда?“

„К доктору.“

„Шта ти је?“

„Други пут, мила Чувај се не отварај уста, док ти доктор не дозволи.“

„Стани, не бјежи, све ћу ти испричати.“

„Не могу, журим.“

„Ко је болестан у вас?“

„Ја сама, извинула сам ногу.“

„Дјевојчицу би морали приковати да се још часак задржи. Хита ножицама, иде као на гуми — већ је у доктора. Не иде као прве у собу за преглед већ право у стан. Рамље, јадница.“

„Јао, госпођице, ако се не варам, нога вас боли?“ Дочекује доктор нову болесницу.

„Страшно.“

„Идите дакле за мном у собу за преглед, да прегледамо, што је узрок болести.“

„У вас је овдје красно, господине докторе. Ах жила! Не могу се маћи с мјеста, морам сјести. Гле албум. Смијем ли видјети?“

И отварајући албум, ђаволица погледа у Црногорца, који је разумио, да се дјевојчица разболела ради њега и радо јој срета погледе пуном живошћу.

„Гдје дакле ножица боли? На малом прсту, не? Та се болест назива: „жуљ“.

„Господине докторе! Ја немам никаквих жуљева, јер носим простране ципеле, као што се можете увјерити.“ И поизбаци ножицу, да је боље покаже.

„Али још нијесам дознао, гдје вас боли.“

„Без сумње сам ногу извинула.“

„Коју.“

„Станите. Десну — није, лијеву — ипак десну. У мало што не заборавих. Ала сте ви чудотворни докторе, тек болест осјети да сте јој близу, већ се изгуби некуда за деветом гором.“

„Много ми је мило, што ће те моћи вечерас играти.“

„Каква се несрећа могла догодити!“

„Каква несрећа?“

„Наравно, кад би ме нога бољела. Умије ли тај господин такође играти“ упита показујући главом на К. Херманова, који се претварао као да не разумије. Домаћин је настајао да му се питање учини јасније тим, што је изврнуо његово ческо значење.

„Господине, госпођица пита, умијете ли тако (показујући претом) у округ, до круга танцовати (у коло играти)?“

„Добро знају.“

„Каже, да умије добро играти“, тумачи доктор.

Малешна би се радо обећала за играшку. Каква би то слава била, кад би с њом Црногорац прво заиграо! Кроз цио би се живот тог тренутка сјећала, унуцима би и праунуцима о том причала. Премда је брзореки враг, ипак јој дјевојачки стид брани изјавити тајну жељу. Помишља, да је та част и онако не може мимоићи, јер је природно, да ће Црногорац најприје играти с том, с којом је познат. Међутим јој је пало на памет важније питање

„Је ли ожењен?“

„Запита ћемо. — Господине, госпођица пита имате ли драгу половину?“

Коста је Хермановић извалио неколико нејасних звукова, које ни доктор није разумио; али је одговарајући, завртио главом, што је доктор предпостављао негативни одговор.

„Није ожењен“, тумачи је госпођици.

Улога је К. Херманова изискивала, да се у разним приликама друкчије понаша, него је обичај у Колину. Остао је на канабету лежати као што је лежао, а радозналу дјевојчицу гледао је преко главе. То се све чињело доктору мало по источном начину. Дјевојчица је нагађала, да је можда Црногорац научио по обједу мало трепнути и за то се на канабету извалио. Да буде сигурна питала је доктора, а овај је опет госту питање протумачио.

„Господине, госпођица пита, да ли су Црногорци навикли по обједу трепнути?“

„Како не? Као прави Зрногорез кажде (сваки) си по обједје годинки (часак) здримне (трене). То је код Зрногораца то-корка (тако рећи) народни обичај. И каго јесме проти Турчину, каго игоди (избије) дванацта година, (сат) приде (дође) на нас дримати (дријем). Гнед (одма) са (си) одтута. — Пардон, господине, разумите мене, каго рку „одтита?“

„Не разумијем.“

„Таго са тута“ (труби у стиснуту руку).

„Аха, већ разумијем. Ми кажемо „Трубјети.“

„Таго. Гнед са одтута, Зрногораци легну и годинки (час) дримају (спавају).

„Чудновато. А шта међутим Турци раде?“

„И Турчини имају такви обичај, и они по обједу дримају.“ А каго мине година Зрногорец и Турчин гоппе. — Разумите, господине каго рку „гоппе“?“

„Коппе.“

„Каго?“

„Таго“, одговара доктор, који веома брзо прима „прногорски језик“ свог војводског госта. „Таго“, рече и показује ударање ногом.

„Не таго“, врти главом К. Х. „Гоппе, знајете, таго“ — живо поскочи.

„Аха“, потврди талентирани доктор, којему би јасно, да у језику његовог војводе „гоппе“ значи исто што „хоппе“, учини „хоп“.

„А каго јесу гоппи“, тумачи даље велики јунак, „Зрногорци почну пуфати пуф! пуф! а Турчини каго грушки гњилички падати“.

Дјевојцици је било међутим доста. Осјећала је потребу, да разнесе вијест из аутентичног извора; такођер је памтила, да мора до вечера извршити још велики посао, да би се могла појавити у академији у хаљинама достојним дама којој се пружи-рила ријетка част, што је баш из уста славног јунака чула многе занимљиве појединости из прногорског живота. Праштала се, а кад се на одласку војводи поклонила, он, како је био у чарапама, галантно јој приступи, узе је нежно за врх од прета и притиште на уста. Дјевојцици је најурила сва крв у лијепу главицу. Света заштитнице, то је превелика част! Бућеласто се створење одмах предало војводи. Одмах јој се допао, чим га је видјела, али кад јој је прсте пољубио, био је у њезинијем очима мужем најљепшим, најславнијим, нај јунач-

нијим па и највишим, премда је једва имао обичну висину. Сви су јој се колински момци чињели грдни, богаљаста, наказни, грбати, глуми, а сами „К. Х. војвода Врбица“ муж идеално савршен, каквог може само фантазија ученице више дјевојачке школе замислити. Мреже су јој кружиле испред очи, да није ни знала, како се опет обрела код куће, али већ није рамала.

Вијести трију болесница разлећеше се по Колину, те продријеше до најмање колибице. Кад би све књиге, које има ческа литература, говориле само о Црној Гори и Црногорцима, не би Колин из њих поцрпио толико знања, као из неколико ријечи К. Х.

„Ехе!“ говорили су учењаци вароши Колина, „таква је сила живе ријечи!“ Говорили су, да до сада ниједан писац, који је својим језиком Црну Гору описивао, није изнио њено потпуно лице. Наштукнуо је на пр. неки, да су Црногорци убичајили по обједу спати, и да тој навици угађају и за вријеме најжешћег боја? Радозналост је учењака била необично подгријана; чезнули су, да би непосредно из уста војводиних чули поуку те нијесу могли пшчекати вече исто тако као и преставнице красног пола. Политичари су вароши Колина ковали у звијезде конзервативност Црногораца, који се тако тврдо придржају простодушних обичаја и спавају послје објед, као њихови претци. Зар не би било лијепо, да се чески народ угледа на њих и да избаци оно шта га руши и узнемирава, а по рукама секунду да зазме очи, да за-спи као њихови стари?

Што се тиче варошке општине, часни је К. Х. показао, да му није до странака, што је допринијело као већине становништва, да га још већма заволи. Понудио је сам свог домаћина, да га поведе к уреднику другог колинског листа, с којим би се радо упознао. Доктор је признао и поштовао ту тактичност, премда је још тада био приврженик „Колинскијех“. Испунио му је жељу тим радије, што се хтио ослободити болесника, који су се у њега ређали по обједу.

Уредник је „Коруне“ био одмах умирен и молио је војводу, да му о себи исприча неке потанкости, како би се могао о њему расписати у идућем броју свог листа. Незадовољнике, који су га подбадали, да посумња у Црногорца, одбио је. Олакшало му је, пао му је терет са срца. То би била жалосна улога, кад би морао бацати сјенку сумње на човјека, чије је само присуство цијелој вароши на част служи

Осим тога ваља да се Колин миломе госту не покаже у неслози и несагласју. Што би помислио, што би дома причао? Рекао би: Колинци су људи несложни, загрижљиви, у ничем се не могу сложити, а овако ће морати рећи: Колин је једна мисао, један одобрава другом, нико се не противи никоме, ту се само чује „да“ а никада „не“. Припоменув о себе скромно и као у мимогред (дакако да Црногорац то није знао и као за први пут му се може та погрешка опростити), да је „Коруна“ највећи колински лист, дао је Црногорцу значајним погледом на знање, да се сам сјети, што је наштукнуо, и да зна, да има пред собом највећег колинског уредника. Приповиједао је о значају Колина у народу и испричао војводи о њему поуку, латио се да тумачи, од каквог је значаја Колин за ческу поезију. Тај је значај без спора велики, као што је могуће видјети из најстарије народне романце, која почиње строфом:

Nedaleko Kolina — a Kolina	} — — — — — — — — — — крчма
jest tam jedna hospoda,	
prijeli tam tri rani — a tri rani	
a to byli zemari.	

дошли су три господина
и то су били жупани.

Жали Боже, остаје Колину тајна, ко је саставио ту знамениту пјесму, премда се највећи колински књижевници упињу, да га пронађу. Захвални му је Колин замислио подићи споменик; зато што је био досад узалудан сав напор највећих књижевника, а Колин хоће да подигне споменик, било како било, изабрао је за ту сврху у недостатку заслужнијих вародњих покојника витеза Хорског при Хоракисфелду, који је до душе био ренегат, али иначе највећи колински репљар. Штета, што још није мртав Карел Легер! Имали би бар коме дићи споменик.

„Јесте ли чули, господине војвода, о највећем и једином колинском пјеснику! Да није Вам, господин доктор о њему приповиједао? Види се, докторе, да нијесте још потпуни Колинац. — Наш је највећи пјесник, господине војвода, чудновати човјек, о чему намјеравам опширније написати у „Покрок“,*) камо вас упућујем. Овдје ћу у кратко само толико рећи, да сам један пут јахао крајем његовог имања а кобила ми је била гладна. Заустанем се, да је нахраним у највећег колинског пјесника. Замолио сам га за руковат сијена и — представите живо ту слику — он ми је властитом руком збацио с тавана искану дозу сијена. Још Колину фали најславнији сли-

кар, да тај приказ нацрта. Можете ли замислити већег случаја: сијено — мени“!

Учинив малу паузу, уредник „Коруна“ уздахну: „Бога ми срећан је то човјек: Треба му завијети, не баш за славу, већ зато, што је у колину у свом занату самац.“

Подигнув очи запливао је у мисли и почео бунцати: „Ах, како би лијепо било, кад би био један Бог, један папа, један цар, један народ, један Ригер, једна „Ческа Коруна“ а ја једини уредник! И кад би био једини законик с једним параграфом, по којем би сваки пунољетни човјек био приморан смрћу претплаћивати се на мој лист! Онда би у свијету настао вјечни мир: иначе ће бити бојеви, препирке, полемике и Младочеси до пропасти свијета. Ах, лијепи, али узалудни снови!“

Увријеђеним је незадовољницима уредник „Коруна“ поручио, да се умире, и да ће вечерас добити сатисфакције. Он је сам из личног разговора с војводом познао да је по роду између првака Црне Горе и да није само познатији војсковођа и ненадмашни лични јунак, већ је човјек високог и свестраног образовања. У таквој прилици и мора бити сваки отпор и негодовање угушено; ради се, да се у војводи побуди најбоље мишљење о Колину, што ће доста користити слави варошкој, која мора да буде сваком њенм сину милија од свега.

Наступи вече. Тек је откуцало шест часова, почеше оживљавати главне и споредне улице. Они који ће учествовати у академији довозећи се, састајали су се, Мушки су били салонски обучени, госпође за игранку. Свак се журио, да дође шта је могуће прије, док другда бива да маловаршани касније долазе. Како дјевојке тако су и госпође гореле од нестрпљења, да из близу виде страшног Црногорца, који је око пет стотина Турака посјекао. Кад се довезао К. Х. сала је била тако пуна, да не би јабука на земљу пала. Сакупљену је публику хватало нестрпљење. Кад је Црногорац уишао, једва му се могао пут учинити до првог реда сједишта, гдје је у средини стојала од плиша столица као престо. Одборници су га тамо водили. Сједећа публика устаде и сви повикаше „слава“ и „на здар“. На десној страни војводиног сједишта било је сједиште окружног капетана, којем га је доктор тек сада могао преставити. Окружни је капетан примио војводу веома учтиво, а војвода стискајући срдечно

*) Види „Покрок“ у Јануару 1885.

његову десницу рече: „На здар, гејтмане!“ Посиједаше. Доктор је био на лијевој страни од војводе. Оба су уредника дошла и стојали су пред војводскијем сједиштем те чинили госту услуге. Уредник му је „Коруне“ представио увријеђене незадовољенике, које је умирио тиме што се дотакао војводске руке, и промијенио их у најусхићеније обожаваоце. Некоји су од њих били чланови ветеранског друштва; ти су одмах почели тихо претресати питање, да-ли би изабрали војводу почаснијем чланом; у главном су се слагали, само је то спречавало што је војвода иностранац. Преовладао је мишљење, да то не смета, исто тако као што не би сметало чланом војске, само што најприје би морао ступити у њу као добровољац.

Продукција је испала преко сваког очекивања. Свако испијено јаје, сваки испити литар пива показао је благодарну силу. Дилетанти су додуше били испочетка унеколико стијешњени, али то се мора приписати таквом славном тренутку. Публика се није сјећала, да је икад прије имала такву душевну насладу. Ипак премда је била у цјелини усхићена, не хиташе у раздавању похвала и уљудно је чекала, што ће рећи војвода. Војвода је био у правом смислу занесен. Силни, живи утисци су му ушли у тијело као жива, те му нијесу дали мирно сјећети. Вртио се на столици као голуб на камену, плескао је што је игђе могао и викао „браво“ као у њемачком парламенту. Очи су свијех присутнијех заљубљено у њ упрте. „Колико је у њему живота, а колико огња!“ Шаптали су на свијем странама; „види се да је јужно дијете, наша хладна крв није у стању, да се тако одушеви. Тог су заиста Турци поштовали!“ Кад је војвода показивао такво задовољство, публика није смјела изостати, хотећи показати, да се такође разумије у умјетности. Приређивачи, пријатељи и сродници дилетаната давали су знакове погледима на војводу и на себе и намјерним полагањем прста на чело, да као онај војвода има нешто у глави и да изненађује висином свог образовања, кад је у стању оцијенити умјетничка дјела, која се пред њим догађају. Учени кројичар вароши Колина, који с неуморном марљивошћу заводи сваки колински догађај у дебелу књигу, прогурао се близу војводе и чудо што га очима не прождре; оштро је пазио сваки његов покрет, сваки покрет мишића, осмијак, мицање вјећа и у души је слагао, каквим ће ријечима посјету војводину у дебелу књигу

забиљежити да читају сва будућа покољења вароши Колина.

Јуче је записао: „Anno... de decembris.... отелила се у предграђу земљаку Н. Н. први пут крава, а теле је имало двије главе, из које су необичне природне игре старији и у окретању свијета познатији људи прорицали, да ће се у нашем мјесту нешто догодити, што није до сада чујано. Предупредљиви и мудри савјетници варошки бојећи се, да би из тог могао произаћи многи неред, што једно теле су двије главе мора неизбјежно утицати на јавни морал ђаволском силом, закључе, да речену немам варошки стрводер однесе и срамотно спроведе за вјечни примјер свим немирним, који се не задовољавају с једном главом.“ А сада ће по припадајућем уводу сљедовати: „Item необичан се случај догодио, да је храбри црногорски војвода К. Х. Врбица нашу варош милом посјетом своје јуначке личности изволио почастити“ и т. д., и мастило ће потећи без милосрђа, док не буде потпуна и потпуна вијест о њему написана на радост и успомену свијем идућим вјековима.

(Наставиће се.)

С ческог Д. Вукотић.

—*—

Један приложак за књижевно-просвјетну историју Црне Горе

приопћео **Марко Драговић**

(Наставак)

Поред одличнога политичкога садржаја „Црногорац“ је донио и неколико лијепих књижевних радова у прози и стиховима. Неке поглавније ћу овђе споменути.

У 1 и 2 броју, 1871 године, наштампана је пјесма Сундечићева „Наполеон III.“ У броју 3, 4 и 5 лијепи патриотично-историјски чланак Милана Костића „Божић на Цетињу“. У броју 7, 9, 11, 12 чланак тадашњег секретара Сената црногорског Т. Илића „Домаће потребе црногорске“. У броју 10, 11 и 12 чланак

Милана Костића „Народна правно-вјерица“. У бројевима од 13—18 „Огранци из историје Црне Горе“ од Вука Врчевића.

У 4 броју „Црногорца“, 1872 г., почела се штампати приповијетка противу пјанства „Танасија Воркапић“ од Ђ. Станковића, из Великог Бечкерека, а довршена је у броју 10. У бројевима од 11—14 наштампан је лијепо превод учитељице цетињског женског института Милеве Станојевића „Лијечење у Монт-дору“. У броју 15 почео се штампати превод исте учитељице „Срећа и новац“, довршено је штампање у броју 41. У броју 42 и 43 наштампан је чланак „Положај женскиња“ (по Штруве-у) без потписа; а у броју 47 мој чланак „Јувачки споменик“.

У издавању „Црногорца“ примао је учашће и Јован Сундечић, који се и потписивао као власник листа до свршетка 1872 године.

Лист овај под именом „Црногорац“ престао је излазити са 6-им бројем 1873 године.

На четвртој страници тога броја читамо да су и турска и мађарска и аустријска влада забраниле „Црногорцу“ улазак у своје земље; па је лист због тога и престао излазити; али уредник листа обећаје читаоцима, да ће се брзо виђети — што значи, да ће у брзо почети излазити други лист.

И доиста мјесто „Црногорца“ би покренут лист под именом „Глас Црногорца“ под власништвом и уредништво истога Сима Поповића. Од тога листа 1 број изишао је 21 априла 1873.

И приказ овога листа врло је важан по садржају, те ћу и из њега овђе привести неколике врсте.

„Мјесто „Црногорца“, који је забраном од стране турске, мађарске

и аустријске владе био ограничен на саму Црну Гору, почиње данашњијем давом излазити „Глас Црногорца“.

„Црногорац“ је морао престати излазити, јер и да смо га могли и даље издавати с материјалном штетом, цијељ не би била свакојаско постигнута; јер „Црногорац“ није био ни покренут само за Црну Гору. „Црногорац“ је имао задаћу да буде тумач осјећања и жеља свега Српства, да буде слободни вјесник патећа Српства народу и свијету са слободнијех висина црногорскијех; да буде борац за мисао и тежњу свеколика народа нашега. А затворен у саме границе Црне Горе то није могао постигнути.

„Да би се тако дохватили свога поља, и избавили незгоде у коју смо пали, спремили смо се за издавање овога листа.

„Можда ће неко запитати: какав нам је програм? Ми држимо да нам није потребно излагати га. Ко познаје „Црногорца“ познаће и „Глас Црногорца“...

Из ове изјаве уредникове видимо да је „Глас Црногорца“ прави наслѣдник „Црногорца“; да је лист промијенио мало само име, а остао је исти програм.

Истина је да је „Глас Црногорца“ достојно заступео „Црногорца“ у опће и бранио права народа нашега; али што се тиче стварих тичућих се Срба у Аустро-угарској држави био је много мекши него „Црногорац“.

„Глас Црногорца“ продужио је доносити лијепих радова и из књижевности. Да именујем неке. У 7 броју, 1873 године, почела се штампати прича „Мајчина Спомен“, а свршила се у 27 броју исте год. Није потписан ни онај ко је написао, ни ко је превео. У броју 28 и 29 донесена је лијепа прича Вука Врчевића „На-

родна пресуда вјерене па развјерене Ђевојке“. У 33 и 34 броју штампан је рад истога Врчевића под насловом „Примјери негдашњих просто народних писаца (до постанка царског законика у Херцеговини)“. У 36 и 37 броју лијепо је описана изложба бечка од 1873, а описао је Тодор Стефановић Виловски. Са 37 бројем завршена је „Гласу Црногорца“ 1873 година.

Први број за 1874 изишао је 5 јануара, без икакве особите пријаве читаоцима. У 1, 2 и 3 броју донио је на првом мјесту важан чланак „Поглед на прошлу годину“, а то је приказ читаоцима свега што се у тој години значајнијега догодило у Црној Гори.

Од књижевних радова ова година донијела нам је, између осталих, и ове:

У броју 2 и 3 „Суд добрих људи између једне жене а два мужа“. У бројевима 6—12 „Пон Андровић, нови Обилић. Приповијест паштровска друге половине осамнајестог вијека“ од Стевана Љубише. У броју 13 причу „Жена оженила мужа“ од В. Врчевића. У 20 броју „Земаљски суд последије погибије двају несретних сватова“ од истога. У 26. броју „Суд добрих људи“ препштампано из Права. У 27, 28 и 29 броју наштампан је лијепо чланак Шири Ковачевића „Наше школе у год. 187³/₄“. У 36 броју наштампана је моја бесједа „О васпитању“, коју сам говорио на учитељском збору 6 септембра и. г. У 38—40 броју наштампан је превод из „Нове пресе“ „Сјеверна експедиција“ на параброду „Финмаркен“ мјесеца септембра 1874. У 42—44 броју наштампан је превод Митра Бакића „Славенска узајамност од најстаријих времена, па до XVIII вијека“ од Перволфа. Број 45—48 донио нам је лијепо бесједу, коју је

говорио Миша Димитријевић, предсједник Матице Српске, приликом прославе двадесетпетогодишњег пјевања Змај-Јована Јовановића.

С четрдесет осмим бројем „Глас Црногорца“ почиње нам доносити пјесме нашега Љубе Ненадовића и у истом броју налазимо његову пјесму „Марко“. У 49 броју пјесму „Аманет с неба“; а у 50 броју пјесму „Је ли Зора“.

Први број „Гласа Црногорца“ за 1875 годину изишао је 6 Јануара. У подлистку 1 и 2 броја налазимо лијепо говор которског пароха попа Лазара Ерцеговића о живинарству, пчеларству и свиларству, који је изговорио на бокељском учитељском скупу, 18 октобра 1874 године. У 3. 4 и 5 броју читамо заносну пјесму Љубе Ненадовића „Душан“. У 3 броју почео се штампати мој рад „Посмртна слава“, а свршен је у 6 броју. У истом шестом броју имамо лијепо пјесму влаике Петра II „Људевиту Штуру“ из 1847 године, која је први пут овђе наштампана. У 7 броју почињу се штампати знаменита Љубова „Писма из Њемачке“ и с малим изузетком продужавају се до 31 броја закључно. Сад баш кад иде ријеч о Љуби Ненадовићу споменућу још и ове његове пјесме: „Нови Ускок“ (број 25) „Болник“ (број 26) „Општа кућа“ (број 33).

У то наступише знаменити дани, дани великога покрета нашега народа за ослобођење, дани ерцеговачкога устанка, дани великих брига Господара црногорскога и црногорскога народа, да помогну браћи својој избавити се из туђинскога ропства. У то вријеме „Глас Црногорца“ би приморан поклонити сву своју пажњу тим златним догађајима, а радови књижевни оставише се за боља и срећнија времена; па ћу и ја овђе прекинути преглед књижевних радо-

ва. који су се од тада штампали у овоме листу, т. ј. оставићу их за сад, да другом приликом о њима проговорим.

Ов ко мало опширније проговорих о књижевним радовима у „Црногорцу“ и „Гласу Црногорца“, да се види колику је бригу водио уредник његов, да поред богатог политичког садржаја даде читаоцима и лијепе књижевне забаве.

Године 1876 објавила је Црна Гора Турској рат. Књаз Никола с Црногорцима пође на бојно поље. Са својам Господаром отиде и тадашњи уредник „Гласа Црногорца“ Симо Поповић, као Књажев лични секретар, да буде своме Господару у помоћ и мачем, на бојном пољу, и пером да се славе јуначка дјела црногорска, и кад се буду водили мудри дипломатски разговори с јевропским дипломатским мудрацима, око народних послова. Остао је за уредника листу надзорник црногорских основних школа Стево Чутурило, који је и уређивао лист за један дио 1876 и не цијелу 1877 год.

Потоњих мјесеца 1877 и скоро цијеле 1878 године, наступиле су такве политичке прилике, да „Глас Црногорца“ није могао зборити ону отворену и вазда поштену ријеч у корист народа српскога, те је за то вријеме и престао излазити.

Године 1879. опет је лист покренут, и први број, од те године, изишао је 6 Јануара под уредништвом у српству добро познатог новинара Јована Павловића, који се због неких узрока није на листу потписивао, него се као уредник потписивао цетињски професор Божо Новаковић.

Године 1886. Павловић је наименован за управитеља министарства просвјете и после њега уређивање листа прикио је др. Л. Костић;

али се исто као уредник потписивао Божо Новаковић. Тек од неког доба 1891 године почео се Костић на листу потписивати; али то није дуго трајало, јер је он отишао из Црне Горе.

Посље Костића постављен је за уредника „Гласа Црногорца“ др. Лазар Томановић, који га и сад уређује.

Сад да се повратим мало натраг.

Не гледајући на доста обилату књижевну садржину, коју налазимо у „Црногорцу“ и „Гласу Црногорца“ Симо Поповић (сада војвода и министар просвјете и црквених дјела), у жељи својој да још више припоможе књижевноме напретку у Црној Гори, покренуо је поред „Црногорца“ и књижевни лист „Црногорку“.

У 23 броју „Црногорца“, од 1871 године, он је дао на првome мјесту листа овакву објаву:

„Почетком Јулија, ако Бог да, намјерни смо учинити неку измијену у листу, која ће, увјерени смо, јако задовољити и наше читаоце и свакога пријатеља озбиљна рада, који се почео у Црној Гори развијати. Задовољни са досадањијем одзивом народа српскога „Црногорцу“, а с изгледом и на већи још, ријешили смо се, да с почетком другогa полу-годија, од 1 Јула, издајемо и један књижевни лист, који ће сваке нећеље ићи уз „Црногорца“, па смо га због тога и назвали лијепим именом „Црногорка“. У овоме листу доносићемо ствари научне и поучне, путописне, приповијетке, пјесме и т. д., а умолили смо наше најбоље књижевне снаге, да нам помогну у овом новом раду.“

Уз ови позив и програм листа уредник додаје још ове лијепе ријечи: „Ми смо најјаче убјеђени да је овакав лист потребан за ове крајеве народа нашега, ће је српска књига најслабије одомаћена. С тога ћемо и садр-

жину његову увијек бирати према тој цијељи, да се читање овђе, у Боки, Далмацији и т. д. омили, да се родољубско осјећање негује и ум обогати кориснијем знањем.“

Ево с таквим је програмом изишао пред читалачки стијет први књижевни лист у Црној Гори; али не гледајући на то лист је, на жалост, био врло кратка вијека. Од њега изидоше само 23 броја и у 1 броју „Црногорца“, за 1872 годину, читамо објаву о престајању тога листа. У осталом уредник се нада, да ће опет покренути „Црногорку“: „Настану ли, као што се надамо и желимо, згодније прилике „Црногорка“ ће опет излазити и то одвојено од „Црногорца“, на много већем формату, као самосталан књижеван лист.“ Овако се уредник опрашта са читаоцима; али кануо је у вјечност лијепи број година, док се појавио опет на Цетињу нови књижевни лист. О томе ће бити ријеч на своме мјесту.

Као што сам споменуо отворена је на Цетињу Богословија, којој сам и ја био ученик од оних најпрвих те су ступили 1869 године. Прве године постанка ове школе примљено је на државни трошак десет ученика од све Црне Горе, а о своме трошку било их је четири. За ученике Богословије примани су младићи, који су добро свршили четири разреда основне школе, а за државне питомце они који су свршили с одличним успјехом.

Прве године Богословска Школа имала је два наставника, од којих је један био ректор. За ректора постављен је Милан Костић, родом из српске војводине, из Сивца, који је учио више богословске науке у Кљевској Духовној Академији и свршио са степеном магистра. За наставника постављен је цетињски учитељ Шпи-ро Ковачевић, родом из Далмације.

Благодарећи наставницима Богословије, који су се најсавјесније старали да даду својим ученицима не само што више знања по предметима, који су се у Богословији изучавали, него и да развију у њима вољу за самосталан рад, и љубав према свему што иде у корист миле домовине, ученици су најодушевљеније били занесени мишљу да обилато послуже својој домовини у свакоме корисноме раду, а особито на просвјетно-књижевноме пољу. Под упливом скоро свакодневних разговора, које су водили наставници са својим ученицима о користи просвјете и књижевности за сваки народ, ученицима Богословије дође мисао да оснују једно књижевно друштво. Ту своју жељу саопћили су ректору Костићу и професору Ковачевићу, који су с најбољом вољом одобрили ту ђачку намјеру и обећали у томе послу сваку могућу своју помоћ.

Дође вријеме да се и та жеља оствари.

Једнога дана, друге половине фебруара мјесеца 1872 године, наставници Богословије сазвали су своје ученике, да поведу разговор о оснивању књижевног друштва.

Диван је то био скуп. И данас ми је пријатан у души мојој. Сјећам га се као да је то јуче било. Жао ми је што нијесам сликар да га насликам. Заслуживало би.

У великој авлији дворца „Биларде“, где је тада био смјештен богословски завод, на отвореном пољу, близу једне бистијерне која се у тој авлији налази, сјели наставници, а око њих око тридесет красне момчади црногорске, који се од свих крајева Црне Горе, а неки и из дивне српске Боке которске, бјеху прикупили, да се користе плодовима науке у овом просвјетном заводу. Водио се живи разговор о уређењу друштва

и разговор је био тако слободан и равноправан, да неко са стране не би могао примјетити, да је то разговор међу наставницима и ученицима, него би рекао да су ту сви равни, сви једнога положаја.

Кад је дошла ријеч какво име да се да друштву сјећам се да су неки предлагали да се назове „Ловћен“, неки „Горски Вијенац“, а било је и других имена. У толико је прозвучио ректор Милан Костић и предложио да се друштво назове „Црногорски борац“, што је једногласно и усвојено. Сјећам се и садржаја ријечи, коју је том приликом племенити и родољубиви Костић изговорио. Тај говор његов био је овакав:

„Црногорац је вјечити борац за крст часни и слободу златну, коју је том вјековном борбом и сачувао на част и славу себи и васколикоме српском народу. И просвјета хоће своју борбу и издржљивост, па зато желим да се и прво просвјетно-књижевно друштво у Црној Гори назове „Црногорски борац“ у част онога црногорца, вјековнога борца мачем и пушком. Желим да ово друштво устраје и издржи у борби за просвјетно књижевни напредак Црне Горе и уздигне је у томе до славе, као што су је бојни борци уздигли до војничке славе.“

Тај дан се најодушевљеније и највеселије провело у заводу. Од стране наставника и ученика изговорено је више родољубивих говора у славу црногорскога јунаштва, за ослобођење и уједињење српскога народа, за књижевно-просвјетни напредак Црне Горе, за здравље, дуг живот и срећно владање узвишенога Господара Књаза Николе, који је очински кренуо да даде просвјету своме витешкоме народу. По подне, до времена од вечере, ученици су

играли у авлији црногорско оро уз пјевање народних пјесама. По вечери продужило се весеље у великој ђачкој соби. За све вријеме весеља присуствовали су и наставници, као родитељи код своје миле ћеце. И доиста мислим да је ријетко икада постојало такве љубаве међу наставницима и ученицима, као што је тада било у цетињској Богословији.

У 12 броју „Црногорца“, од 25 марта 1872 године, изашла је оваква биљешка о основању реченог друштва.

„Предпрошле неђеље установили су овдашњи богословци књижевно друштво под именом „Црногорски борац.“ Циљ је овога друштва: да се усаврши на пољу умном, просвјетном и књижевном оним путем, као што су то чињела друга таква друштва „Преодница“ и т. д. За предсједника изабран је једногласно Стеван Самарџић Кривошијанин. Тако су изабрани и остали чланови. Благајница друштвена састоји се из 12 талијера, које је даровао на ту цјелу брат Пелагић, кад је, при поласку с Цетима, позвао браћу богослове да оснују такво друштво. Књижица друштвена састоји се из једно 20 књига, које је на исту цјелу даровао брат Пелагић.

„Надати се да ће се књижница и благајница друштвена што скорије умножити добровољнијем прилозима од наше браће, која желе на претку омладини црногорској.

„До сада су држане три сједнице, на којима је њих више младића читало своје оригиналне саставке и преводе. Показује се код младића особита воља к раду на пољу просвјетноме. Ми се веома радујемо томе појаву код младих Црногораца; јер то показује да су они свјесни своје садашње задаће и будућега положаја свга.“

На овај јаван приказ првога бар по имену књижевно-просвјетнога друштва у Црној Гори имам, као бивши члан тога друштва, да учиним ову исправку.

По ономе што је јављено у „Црногорцу“ изгледа да је „брат“ Пелагић био иницијатор, покретач оснивању тога друштва, а то не стоји. Нећу зборити ово да тим бајаги пренесм заслугу Пелагићеву на другога, не, Боже сачувај, него да се каже како је у ствари било; јер оснивање овога друштва и ако није имало жељенога успјеха опет је први почетак и то племенит почетак. Велики владика Петар II рекао је: „Ако чиња бити ће најбољи; а ко изда онога те почне свака му се сатвар скаменила“. А наш узвишени Књаз Пјесник вели „Туђе немој, своје не дај, греота ти вјеруј вије, па да ће се око тога море крви да пролије.“

Далеко прије него је „брат“ Пелагић дошао у Црну Гору у глави најстаријих богословаца поникла је мисао о заједничком књижевном раду, и у смислу тога о оснивању једнога књижевнога друштва. Ми старији богословци, и пријед објаве друштва, састављали смо понекакве радиће из историје и ђеографије и записивали народне пјесме и приче, које је који запамтио од оних које је чујао у мјесту ће је живио. Преводили смо пођешто с рускога, па смо то међу собом читали, а често пута и својим наставницима показивали, и они су нас очински поправљали, и савјете нам давали како ћемо такве радове љепше и савршеније израђевати. Ми смо, по Костићевом упуству, записивали народне правновјерице, па смо то њему давали, а он је према њима написао и у „Црногорцу“ број 10, 11 и 12, године 1871, наштампао чланке под називом „Народна правновјера“,

ће је ријеч о вјештицама и вилама. Ја сам пак од мојих тадашњих радова наштампао у „Црногорцу“ број 39, за 1871; чланак написани поводом пушака, које су дате богословцима. Уредник је тај чланак пропратио оваквим ријечима: „Саопштавамо ову биљешку од потписатога г. Марка Драговића богослова, без икакве измјене, а истом приликом изражавамо нашу радост, што су ученици богословскога завода задахнути оваквијем одушевљењем и слободнијем духом. Нека у томе као и у науци напредују. па ће очекивање, које народ на њих полаже, бити основано.“ У 21 броју „Црногорке“, за 1871. годину, почео се штампавати мој превод „Животописи славних људи“, који се рад шћаше и даље продужити, да „Црногорка“ не престаде излазити. У 36 броју „Гласа Црногорца“ наштампана је моја бесједа „О васпитању“, која је била написана још док сам ђак био.

Од других богословачких ђачких радова, колико памтим, није ни један наштампан, што је врло жалити, јер их је било добрих и бољих од мојих.

Што се тиче Пелагића ствар стоји овако: Он је тада живио на Цетињу дуже времена. Зв то вријеме он је врло често долазио код нас богословаца и ми смо били изванредно одушевљени његовим причама о стању нашега народа у Турској и о његовом личном прогонству и страдању. Приликом тијех разговора наших с Пелагићем било је више пута ријечи о значају просвјете, књижевности и т. д. Тада смо зборили о нашој намјери да оснујемо књижевно друштво и Пелагић нам је одобравао ту мисао и обећао своје пријатељство и помоћ. Доиста кад је кренуо с Цетиња препоручио нам је оснивање таквога друштва и у ту

сврху учинио дар, као што је споменуто у „Црногорцу“. Пелагић је дакле био пријатељ оснивању овога друштва; али покретачи су били сами ученици Богословије и оно је постало онаквим начином, као што сам напријед рекао.

Не могу пропустити да не приведем овдје што о тадашњим богословцима и друштву „Црногорски борац“ што пише наш бивши ректор незаборављени Милан Костић.

„Ко жели да се увјери како су успијевали ученици у цетињској Богословији, нека завири у протоколе, у којима су најтачније и најсавјесније заведене билешке свакога течаја....

„Како милина бјеше учитељима предавати у таквом заводу, поред таквих ученика! С каквом веселошћу ишчекиваху и они и ученици испите!

„Они бјеху потпуно увјерени, да ученици с најозбиљнијом пажњом прате њихова предавања, да слушају, или да речем гутају њихове ријечи, њихове показане мисли, и да се труде, и беспримјерно муче и раде, око тога, да усвоје све оно што им учитељи предају, говоре и савјетују.

„И не само да су ученици научили вазда само онолико, колико им је говорено и предавано, него је већина њих читала осим уџбеника и друге помоћне књиге, желећи да науче из сваког предмета што више, што опширније....

„Што би се урадило с таквим ученицима, да су свршили гимназију, или реалне школе, па да су онда дошли на више школе, то можемо лако претпоставити из овога, што смо рекли о овом богословском заводу.

„Осим овога рада у школи радили су ученици и изван ње доста,

желећи да се усаврше што боље у наукама.

„1872 године установили су они књижевнo мало друштво под именом „Црногорски борац“, да се у пражњавају у књижевном раду.

„Мисао ту, да се установи то друштво, ускорио је архимандрит Пелагић кад је био на Цетињу.“

Даље у примједби Костић збори по Пелагићеву дару, о томе како су достина даровали друштву ваљаних књига, па кори српске новинаре, који се слабо одазваше позиву друштва, и вели: „Бадава је, браћо, наздрављати Црној Гори! Од наших наздравица немају они никакве користи! Него и радимо за нашу браћу и жртвујемо за њих бар ту — чашу наздравице“¹⁾.

У истоме броју „Црногорца“, у којему је објављено оснивање друштва, наштампали смо позив уредништвима српскијех и славенскијех листова, који ћу, због његове садржине, овђе цео привести

„Прошлога мјесеца основали смо ми ученици богословског завода књижевно друштво, с цијељу да заједничким радом вјежбамо и негујемо своју умну снагу. За ову сврху потребна су нам и нека средства, а особито листови, као израз народнога кретања у сваком погледу. Зато учтиво молимо честита уредништва свију српскијех и словенскијех листова, да нам дарују исте.

„Вјерујући у живо родољубље њихово, ми се надамо, да нам неће ни једно одрећи ту припомоћ, а одужићемо им се за тај брацки дар, ако не друкчије. оно тијем што ћемо се старати да будемо корисни при-

¹⁾ Школе у Црној Гори. Написао Милан Костић, бивши ректор цетињске Богословије, а садањи окружни прота Ст. Бечејски. Панчево 1876. стр. 221 и 222.

вредници слободе и напретка народног, што и јесте цијелъ друштва.“

Не могу пропуштити да не споменем, поред наших наставника, да су највећи пријатељи нашем друштву били тадашњи уредник „Црногорца“ Симо Поповић и Књажев секретар Јован Сундечић.

Држим да ми је дужност овђе с благодарношћу споменути нека лица, која прва притекоше друштву у помоћ шиљањем књига за друштвениу библиотеку. Ти су: Ристо Ковачић гимназијални учитељ у Котору посла нам на дар 35 комада различитих књига; омладина српска посла нам на дар свој лист „Младу Србадију“; Ника Мандукић свој лист „Вршачку кулу“, госпођа Јелена Вицковића из Котора 33 комада различитих књига. Још су нам неки родољуби шиљали књига, те смо у брзо имали доста лијепу друштвену библиотеку.

Ми ученици Богословије пријенули смо били најозбиљније за радоту, разумије се у границама нашега знања, и састављали смо књижевне чланке по разним предметима, које смо сваке неђеље наизмјенице читали на друштвеним сједницама, којијема су више пута присуствовали и наши наставници. Важније од тих радова остављали смо у друштвену библиотеку. Но најважнији књижевни рад, који је израђен од чланова нашега друштва, био је превод опће историје од Иловајскога. О томе Костић пише овако: „Три наспитаника трећег разреда: Митар Бакић, Марко Драговић и Јован Николић, превели су са руског језика на српски историју Иловајскога и предали су је Његовој Свјетлости Књазу, да је прими од њих као мали знак њихове благодарности, што им је дао прилике да се умно даље изобразе.“¹⁾

¹⁾ Школе у Црној Гори, стр. 222.

Ова је историја била добро преведена, благодарећи руководству и поправкама, које је нам чинио Костић; али, на жалост, и наш и Костићев труд пропао је, јер овај превод не би наштампан.

Год. 1873 ректор Костић остао је Богословију и повратио се у своју домовину. Шпиро Ковачевић био је постављен за главног надзорника основних школа...

На ово прекидам ријеч о нашој Богословији и друштву „Црногорски борац.“

Као што смо виђели из објаве о престајању излагања „Црногорке“, од 1871 године, уредник је изјавио наду, да ће брзо покренути засебан књижевни лист. То би се, без сумње, и остварило; али наступише у брзо важни догађаји, кад се Црној Гори није радило о књижевности, него о бризи за јадни српски народ, који је пропиштао од непријатељскога зулума, готово као никада до тада. Писка и јаук сиротиње раје допираше до небеса и зваше срећнију, слободну, браћу у помоћ. Од давно је остала мудра изрека: „Што је суђе, но, збити се мора;“ а пријед него оће нешто особито да се догоди појаве се неки важни предзнаци, који наговјештавају наступање знаменитих догађаја, као што нам то онако дивно пјева велики народни пјесник Филип Вишњић:

„Боже мили! чуда великога!
Кад се наше по земљи Србији,
По Србији земљи да преврне
И да друга постане судија...
Небом свеци сташе војвати
И прилике различне метати.“

Те грозне прилике овога времена бјеху: пушка и нож, колац и конопац, којим обијесни непријатељ нашега народа убијаше и касапљаше српску и бугарску рају свуда на све стране, не штедећи ни изнемоглог

старца, ни слабу жену, ни нејако дијете, па ни дијете у материној утроби. Није било чекања, морало се радити. „Јер је крвца из земље проврела“.

Баш у ово доба догоди се једна важна прилика на самој црногорској граници, у вароши Подгорици; догоди се онај страховити и у историји међународних, и у опће човјечанских, односа ријетко кад чувени догађај — покољ невиних Црногораца.

У почетку Октобра, 1874. год., убио бјеше један Куч*) чувенога подгоричанина Јусуф агу Крњића, којом се приликом бјеше десило у Подгорици неколико Црногораца које Турци побише. Овај догађај узрујао је свакојега Црногорца, почињући од престола, па до простог војника. И ако ми није намјера писати у овоме чланку о каквим другим догађајима у Црној Гори, осим једнога погледа на неке наше књижевно-просвјетне прилике, особито посвећене нашим књижевним листовима, опет ћу провести неколике врсте из онога што написа „Глас Црногорца“ о овоме догађају, у 40 броју и. г.

„Без мисли на демонстрирање, без усамљенога разметања, него са искреношћу, из дубине срца, исповиједамо данас свему свијету жалост и гњев безгранични, који нас је обувео слушајући глас о невинијема жртвама које падеше....

„Жица с Данилова-града доноси нам прошле ноћи поражавајућу вијест. Нечовјечност и дивљаштво турско, које није никад имало граница, разувдало се и опет на начин до сада нечувени.“

Даље се у чланку описује догађај, па се свршава свако: „Настаје сада, осим преговора, и друга, управо једина дужност. Црна Гора се мора приправити, мора готова

бити на сваку могућност. Црна Гора није никада тријела увреде ни најмањега значаја, па она неће, не може и не смије тријети ни оваку грозну повреду. Сад кад је тражила мор, јој се много јачи доказ дати. Од преговора, које ће сигурно о овоме предузети јевропска дипломатија, Црна Гора не смије своју увијек једину зависност учинити. Народ црногорски мора устати на оружје. Не похита ли му се на сусрет с правicom мора је он сам потражити.“

Ово је изговорила сва Црна Гора пред лицем све Јевропе, а Црна Гора се научила од вјекова, да држи своју витешку ријеч, па макар пала жртвом и потоња мушка глава црногорска. И овога је пута одржала своју ријеч, спремају се и спремила се. Ствари су се дивно развијале док су се предивно развиле у устанку херцеговачке и друге робујуће браће наше; па за тим у рат црногорско-турски и србијанско-турски, из којег се роди и руско-турски рат. Сљедоваше славне побједе једна за другом, док се писање крвљу сврши тек 1878. године и закључи злогласним и неправедним берлинским конгресом, ђе Срби и Руси на зеленом столу изгубише много од онога што су славно добили на бојноме пољу.

Давно је речено да од рата страда не само побјеђени но и побједитељ. Тако и Црна Гора после скоро четворогодишњег ратовања није се могла тако лако опоравити и поклонити потребну пажњу просјети и књижевности. Али опет ни у томе није било особитога застоја, него су већ 1879. године отворене по унутрашњости неке основне школе, које су због рата биле затворене.

Године 1880 имали смо у школству црногорскоме једну принову. Те године отворена је на Цетињу гимназија под именом реалне. У тој

*) Перо Поповић.

У.

гимназији предавали су се ови предмети: Наука вјере, Српски језик, латински језик, Француски језик, Математика, Ђеометрија, Ђеографија, Историја Природна историја Физика, Хемија, Техника у коју је спадала калиграфија (краснопис), Ђеометријско цртање и просторучно цртање, Цјевање и Гимнастика.

Год. 1881 наштампан је наставни план и закон за ову гимназију.

Почетком 1883 године учињена је једна велика промјена у управи просвјетној у Црној Гори. До те године није било одјелног министарства просвјете, него је управа просвјете неко вријеме била повјерена министру иностранијех дјела, а неко вријеме министру финансија. Те године уређено је особито министарство просвјете и управа тога министарства повјерена је тадањем црногорском митрополиту Висариону Љубиши који је био родом из аустријског бокешког приморја, а из племена Паштровића; ја сам му додан као помоћник са чином министарског секретара.

Нови министар постарао се, да се што је више могуће унаприједи школство црногорско, те је 1883 године отворено још неколико основних школа, и те године дошао је број њихов до 33 у којему је учитељевало 45 учитеља; држава је пак трошила на те основне школе 18.000 фиорина.

Не могу пропуштити да овђе не споменем, да је при цетињској гимназији био уређен и један пансионат, који се код нас звао „Питомачки завод.“ У овоме питомачкоме заводу живјели су они ученици гимназије, који су се издржавали о државном трошку. Овај завод имао је свој особити Правилник, у којему се објашњавало како се примају ученици у тај завод и какве су њихове дужности.

Гимназија је имала свога управитеља, а питомачки завод свога особитога главнога надзорника, којега је лично постављао Њогово Кр. Височанство Господар. Сву контролу над овим заводом водио је његов главни надзорник. Нити је у чему зависио управитељ гимназије од управитеља питомачког завода, нити пак овај од управитеља гимназије. Међу њима је постојала свеза само у овоме: ако је који ученик-питомац погријешио противу опћега гимназијалног закона, па би та погрешка била толико крупна, да је ученик морао бити изкључен из гимназије, то се достављало управитељу питомачког завода ради надлежног поступка и у заводу. Тако исто ако је који питомац учинио, коју крупну погрешку у заводу достављало се до звања управитељу гимназије. Управитељ гимназије био је Јован Павловић, а главни надзорник питомачког завода био сам ја.

Основне школе имале су свога особитога главнога надзорника, који је био непосредно потчињен министру просвјете. У ово вријеме бјеше главни надзорник основнијех школа Симо Матавуљ, данас добро познати наш српски књижевник; али је овај у тој дужности остао неко кратко вријеме. Почетком 1884, године наменован је за главног надзорника основнијех школа Ђуро Поповић дотадањи учитељ основнијех школа, који надзорничку дужност врши и до данашњега дана.

Године 1885. укинут је питомачки завод. Новац, који се трошио око издржавања питемаца трошио се доцније на стипендије, те су се таквим начином потпомагали око тридесет ваљаних ученика гимназије и и дата им могућност, да могу школовање довршити.

Школске 1884¹/₂ г. умножио се и број основних школа, те смо их те године имали према нахијама овакав број: у Катунској нахији осам мушких и је на женска на Цетињу. У Никшицкој нахији осам мушких. У Морачкој нахији три. У Васојевичкој нахији двије. У Брдској нахији четири. У Зетској нахији седам. У Љешанској нахији двије. У Рајечкој нахији четири. У Црмничкој нахији пет и у Приморској нахији двије; а свега 46 основних школа.

Године 1885 цетињска је гимназија преуређена, те се и наставни план удеио прама класичним гимназијама. Наставни план био је наштампан само за прва четири разреда и по њему одређено је, да се предају ови предмети: Наука вјере, Српски језик, Латински језик, Грчки језик, Француски језик, Географија, Историја, Математика (Аритметика, Алгебра и Геометрија), Природопис, Физика; а као споредно учио се краснопис и вјежбали су се ученици у гимнастици.

У септембру мјесецу 1885 год. наименовао је Господар за управитеља министарства просвјете дотадашњег управитеља гимназије Јована Павловића. Нови управитељ просвјетног одјељења својски се заузео око што бољег просвјетног напретка у Црној Гори. Цетињска гимназија добила је нови исправљени и допуњени закон израђен Јов. Павловићем. Око што бољег уређења основних школа такођер се Павловић добро побринуо, те је издао више корисних упустава и наредаба за учитеље и школске надзорнике, а такође и за племенске главаре, у којијема се препоручује, да се обрати добра пажња на школе, како би исте што боље могле одговарати задаћи, за коју су и отворене. Прерадио је устав за женски црногорски инсти-

тут и штампао га у 36 броју „Гласа Црногорца“ за 1885 г.; а школски закон за ученике гимназије у Црној Гори наштампао је у 38 броју истог листа и. г. Издао је више наредаба управи гимназије као: о пријаму ученика, о пријамним испитима, о поновним испитима, о вођењу протокола и т. д. Издао је упуство управи гимназије о наставном плану, у којему је објашњено како и у којим границама да се предају поједини предмети. Издао је упуство о надзору, који се мора водити над ученицима ван школе; упуство о разредним старешинама, у којему су објашњене њихове дужности и т. д.

Поред свога обилатога службенога рада Павловић није занемарио своје перо, него се најмарљивије постарао, да њим користи и нашој књижевности. Год. 1884 покренуо је на Цетињу самостални књижевни лист, којему је дао име „Црногорка“, пошто је такво име носио и онај књижевни лист, којег поче издавати Симо Поповић још 1871 године.

Да би читаоци наши виђели с каквима је племенитим мислима и с каквим одличним програмом, изишао Павловић пред читалачки свијет са својом „Црногорком“ привешћу овђе цио његов чисто класичан приказ, који налазимо у 52 броју „Гласа Црногорца“, од 25 децембра 1883 г.

„Године 1871 излазила је на Цетињу „Црногорка“ као прилог „Цр-„Црногорцу“ за забаву, књижевност и поуку.

„Што је до сад вазда у Црној Гори прекидало сваки рад коме се хоће мира и доколице, то је обуставило живот и „Црногорци“ од 1871 год.

„Бијаху наступили крвави дани, који не тражаху од Црногораца пера ни мастила, него љута јатагана

и оне драгоцене црвене течности, те се точи из срца живота.

„Црногорка“ се није могла писати ни штампати на карти, јер је она са свијем својим мислима и осјећањима, са цијелим животом својим морала стојати уз друга својега — као права стопаница његова, не само испод домаћега шлемена, него и на крвавом бојном пољу.

„Писана и штампана „Црногорка“ није могла излазити, јер је она, чије дично име носи, морала брашњенике мијесити, својега војна у бој испраћати, додавати му фишке, тепка бремена праха и олова преносити рањеницима на помоћи бити, љуту жеђ им гасити студеном водицом, па и соколити у боју соколове.

„Бојеви су престали. Мирна су времена наступила. Опет се пјева и вапјева и мисле се мисли свакојаке.

„Није ли вријеме, да се и „Црногорка“ чује, да се и она опет појави?

„А на што и рашта? запитаће многи. Зар немамо већ довољно књижевнијех листова?

„Имамо их. Има и ваљаних међу њима, који с достојанством своје мјесто запремају.

„Али потреба, из које ниче „Црногорка“ особите је природе. Она ниче на земљишту онога дијела нашега народа, који је до данас Српству много привриједио својом јуначком борбом, но који још није примио сав свој таленат у састав културнога живота српскога народа.

„Може ли се Црној Гори одрећи позив да и *умљем* својим засијече у колосјек душевнога живота нашега народа, и свој дио унесе у културну зграду, на којој раде просвијетљени умови његови?

„Не може и не смије, јер гдје је „Горски Вијенац“ оплетен, гдје су никле Љубишине приповијести, ту се претпостављати мора, да су све прилике подобне, које и на књижевном пољу рађају људе великијех, оригиналних дјела.

„Усуђујем се и више шта претпоставити. Књижевност српска није стара; али јој већ треба занова. Од куд ће се узети та занова, ако не са земљишта дјевичанственог, које нит је исплакано усиљеним радом, нит је засуто туђинским муљем и наносом, над којом сија чисто сунце народнога духа, а под којим је здравица чисте крви народне?

„Народ је црногорски дио народа српскога, но он је и по карактеру и по цијелом строју душевнога живота један тип за себе.

„Чини ми се, да производи ума његова морају носити на себи све знакове тога типа; а под тијем знаковима књижевна радња црногорска не само да ће лијепо пристати у културну зграду народа српскога, него ће и много допринијети да та зграда буде потпунија, солиднија и трајнија да се у њој проспе што више свјетлости и што више новијех боја.

„У „Црногорци“ отварамо поље за радњу умова црногорскијех у том правцу. Нек се у њој огледа сав свијет душевнога живота, са цијелим садржајем мисли и осјећања, којим живи наш народ на овим странама. Нека се у њој отворе врата нашега народнога живота у прошлости и садашњости, из којих ће нам временом синути потпуна слика нашега историјскога развоја. Нека се из ње виде погледи црногорскијех умова на сва сувремена питања, којима се наш и инострани свијет занима на пољу литературе. Нека се чује сло-

бодан суд црногорски о предметима и појавима дневне књижевности наше и туђе.

„У то име „Црногорка“ ће доносити производе лијепе књижевности у везаном и невезаном слогу, као: разне појетске саставе умјетне и народне, пјесме лирске и епске, драмтска дјела, приповијетке и т. д. Доносиће расправе о појединим неосвијетљеним питањима наше историје, саопштаваће разна градива за боље познавање наше прошлости; доносиће расправе о појединим питањима наше књижевности, а по потреби освртаће се и на страну књижевност. Доносиће критичне претресе појединих књижевних дјела наше књижевности, и биљежиће вјерно све што се у тој појави.“*

Ево с оваквим мислима и с оваквим програмом појави нам се Павловићева „Црногорка“ 12 јануара 1884 г.

Држим да неће бити сувишно упознати у неколико читаоце са садржајем овога листа, помињући, разумије се, само називе повиших радова; а овај садржај привешћу највише ради тога, да се види у колико је „Црногорка“ одговорила више изложеном програму.

У првом броју налазимо почетак доста опширног уредничког рада „Мозак и срце у књижевности“ и почетак Матавуљеве приповијетке „Милош од Поцерја“. Даље неколико записа преписаних са старих србуља налазећих се у ризници цетињског манастира (мој прилог) и уредничког приказ „Балканске Царице“, која се први пут престављала на Цетињу

2 јануара 1884. На свршетку је књижевни преглед. Ово је у прози; а од пјесама имамо на првом мјесту једну пјесму „Из пјесама једног пропалог пјесника“ и „Станко и Хајка“, црногорска легенда од Ј. Поповића-Липовца. Ово је цио садржај првога броја.

Павловићев рад „Мозак и срце у књижевности“ продужавао се са малим изузетком цијелу годину; а Матавуљев „Милош од Поцерја“ прекинуо се штампати недовршен у 22 броју. У другоме броју почео се штампати мој рад „Митрополит Црногорски Василије Петровић“ и довршио се у 18 броју. У овоме броју свршен је приказ „Балканске Царице“. Од пјесама налазимо на првом мјесту доста лијепу Липовчеву пјесму „Повратак у отачбину.“ У трећем броју нових оригиналних радова немамо; а од пјесама имамо на првом мјесту пјесму „Над гробом вјере“, из пјесама пропалог пјесника. У четвртном броју имамо нови уреднички чланак „Горски вијенац“ (приказан немачкој публици). Пети број у главноме садржи продужење започетих радова. У шестом броју почиње се штампати предговор Павла Ровинскога к јуначким народним пјесмама из Васојевића. Те пјесме, од којих свака готово има свој особити предговор, почеле су се штампати у 7 броју, и свршило се штампање у броју двадесетом. Седми број продужава исте радове и има једно писмо из времена митрополита Петра I, као прилог историји црногорској од С. П. За осми број можемо рећи то исто са додатком да се у том броју почиње штампати рад Ј. Поповића-Липовца „Ахал-Текинци“, који се свршава у тринајестом броју. У деветом броју налазимо дивну и веома дирљиву пјесму „Над остатком једнога цвијета“, коју је по француском

* „Црногорка“ је излазила један пут неђељно, на цијелом табаку, а била јој је цијена: за Црну Гору и Аустро-Угарску, са Босном и Ерцеговином, фиор. 6. За Србију динара 20; а за остале земље 20 франака.

спјевао наш Књаз-Пјесник (потпис је Н. М.). У овоме броју почињу се штампати Сундечићеве пјесме жалоснице под називом „Одисеји родитељскога срца“, које се продужују у неколико бројева. Све до једанаестог броја немамо новог саставка, осим неколико пјесмица; а у једанаестом броју почињу се штампати „Зимње приче“ од Е. М. Вогне, превод Сима Матавуља, који се продужава у више бројева. До четрнаестог броја иде тако исто. У овом броју налазимо пјесму Лаза Костића „Ој, Авало...“ Томановићев рад „На повратку с Бранкове свечаности“, који се продужава у више бројева, и причу „Чико Прокофије и Ваљотка“ од Голенишчева-Кутузови, превео Н. Ковачевић. Петнаести и шеснаести број не доноси нам ништа особито ново; а у седамнаестом броју налазимо нови чланак дра Томановића „Живе ли Срби или каква друга безимена славенска смјеса на приморју Неретве до Бојане?“ У осамнаестом броју на првом мјесту читамо лијепу пјесмицу „Вече“ под којом је потписат Приморац, а тај Приморац, колико сам могао дознати, јесте наш пјесник војвода Симо Поповић. У деветнаестом броју на првом мјесту имамо лијепу пјесмицу од истога Приморца под називом „Самац“. На овоме броју сад ћу се мало задржати. Осим поменутог овђе садржаја „Црногорка“ је у ово деветнаест бројева донијела још неколико приличних оригиналних и преведених пјесама од Ј. Поповића-Липовћа, дра Л. Томановића, Маринка (Марка Врбице), Радоја Рогановића. Скоро сваки број имао је доста лијеп књижевни преглед наше и иностране књижевности.

Колико је „Црногорка“ оваквим садржајем одговорила онако дивноме своме програму — то ће пресудити читаоци. Ја ћу с моје стране рећи

да је лист био добар и да је заслужио, да стече пријатеља код нашега читалачкога свијета; али у једноме, и то баш у ономе зашто је лист највише и покренут, није имао особитога успјеха; а то је: није било особите занове са овога нашега, како Павловић вели, неначетог и дјевичанственог земљишта за књижевност. Умови црногорски врло су мало унијели књижевне радње у културну зграду народа српскога. Али „Црногорка“ није заслужила да баш тако брзо угине.

(Наставиће се).

—

Ријеч-двје о Скадарском језеру — „Блату.“

— Мир. Мијушковић. —

Скадарско језеро или како га наши зову, а под тијем је именом искључиво код нас и познато, *Блато*, дијели се на: *Мало* или *Горње Блато* и на *Блато*.

Мало или *Горње Блато*, одвојено је од *Блата* а комуницирају овако: из *Горњег Блата* изтиче ријека *Бишевина* и утиче у *Карашуну* која се тако зове, тек као један дио старог тока ријеке *Мораче* чије данашње корито није давнашњег поријекла. Стари ток морачин ишао је јужно од Понара, и данас за вријеме поводње вода превирући из *Мораче* тече под именом ријеке *Шегршнице* које име носи на малом одстојању, па се опет зове *Морача* и то јој име траје до *Превалине*; одатле се тек зове *Карашуна*, која прима с лијеве стране воду из ријеке каручке која извире из „ока“ *Каруча*. У овом су „оку“ четири дијела као риболови и познати: *Волач*, *Бурово Око*, *Калуђерово Око* и *Каруч*. Кад се саставе

ове двије ријеке онда носе заједничко име: *Бијеле Воде*.

На пет-шест километара од Блата Морача губи своје име и зове се *Куриоштица* а неки је зову *Куријечница*. Ова Куриоштица Ј. И. од Жабљака одваја омањи крак који тече испод Жабљака а зове се: *Сјерава*. Сјерава с Морачицом и водом од Превалине чине *Малу Морачу* која увире у Блато Ј. З. од *Велике Чаковице*. Куриоштица (односно Морача) утиче И. од Врањине у Блато са широким ушћем.

Овдје имамо врло интересантан речни сплет, интересанту бифуркацију.

Право Скадарско Језеро — Блато рачуна се да почиње од става Црнојевића Ријеке с Каратуном, (Бијелим Водама) код „Крста.“ Ово се мјесто зове Крсти с тога што су ти сигнали у виду + за улазак парабродиа који врше саобраћај по Блату, између Скадра, Вира, Плавнице и Црнојевића Ријеке. Блато се завршује на југ. ист. крају излазом Ријеке Бојане и то му је највећа дужина. Рачуна се да се Блато завршује на 1000—1200 метара Ј. И. од села *Широке*.

Са Скадарским је језером у вези Кастратско и Хотско Блато, кога Арбанаси зову „Ljiçeni Kastrati и Ljiçeni Hoti.“ Да ли оно с Блатом Скадарским чини једну цјелину то се научно није утврдило будући је немогућност испитати га. Наши га зову *Хумско Блато*.

Највеће ширине на Блату рачунају се оне које би ишле од Говеђег-Брода до Мурићских Горица и од Хумског Блата до Морачника; износе од 12—14 километара. Дужина пак од ушћа Црнојевића Ријеке, од Крста до излива Блата у Бојану око 40 километара.

Како се звало данашње Скадарско Језеро у старини, дошли смо до ових података. У римско доба помиње се као *lacus Iabatis*. У нашим пак најстаријим споменицима имамо за њ спомен у XIII вијеку од год. 1234. *Monum. Serb. XXXII*, на мјесту гдје Стеван Владислав краљ српски даје нека села манастиру Св. Николе на Врањини, обиљежавајући манастирску земљу, помиње међе „..... отъ доѡба.... тѣ.... рѣъ оѡ мицѡ право оѡ клато....“ Ово је спомен да је у XIII вијеку блато допирало до Врањине и да је данашње острво било и онда острво, што се опет може виђети из спомена једне хрисовуље коју даје архиепископ Сава манастиру Св. Николе на Врањини, *Monum. Serb. 1233. (6741)* „XII... и азъ видѣхъ нере не има гдѣ тежати ерѣ нестѣ ѡ остроуе. Даље у доцнијим споменицима од г. 1520 јеромонах Пахомије вели за се да је „отъ островъ діоклитискаго Ѣзера.“ А у једном ранијем запису, на првом Октоиху који је штампан у Млетцима од 1519. каже да је „отъ Црне Горе, отъ Рѣке.“ Пошто је ово иста личност, биће да зове данашње Блато „диоклетијанско језеро“, јер се и Божидар Вуковић називље да је „одъ земле діоклитискаго.“ Или је пак случај да се сјеверни дио звао по граду Диоклеји. Што велим да се можда само један дио звао диоклетијанско језеро дало ми је повода то што се за вријеме сина Божидара Вуковића — Виценца налази запис у предговору к псалтиру од 1546. која је он приредио, а гдје помиње заслуге свога оца вели: да је год. 1540. „на его вациноу мртво тѣло его отнесено нестѣ и покопано ѡ цркве Старце (данашње Старчево) горница езериштѡ отъ скоутари.“ Овдје се дакле помиње као „езериште отъ скоутари.“ Да ли се звало диоклетијанско или скадарско или

једно или друго тешко је одредити. Биће више вјеројатноће да се звало скадарско — езерште отх скоутарн. А што га називље јеромонах Пахомије диоклицијанско биће му се учинило гласовитије и у млетачком свијету познатије, јер је то чинио и Божидар Вуковић, позивљући се час да је од *Црне Горе*, час од земље диоклицијанске.

Да се називље Блато има помена и од године 1771 у извјештајима пећског патријарха Василија Бркића: „описаник провинциј турских држави.... које су око Јадранскога Мора, а на питања руског адмирала Орлова од 1771 год.

Блато се налазило по Вас. Бркићу у „кнажеству скендерискоме.“ које је обухватило простор земаља који се граничио с југа Српским Дримом, с истока и сјевера има високе, широке гдје-гдје непроходне горе и у њима живи народ, који се зове Брђани, од којих има и Албанеза и Славјана (Срба) други су „нашега клагчестга“ а први Албанези „латинскога“ од запада граничи с Црном Гором, осим два града (Бар) Антивари и Улцињ што су турски. У овом „кнажеству“ помиње Бркић: Скадар, Бар, Улцињ, Подгорицу, Спуж и Жабљак. Ту баш гдје је ријеч о Жабљаку вели: Горња Зета, има такође: „два капила и једини градъ, перекин називаемий Жаблакъ при самомъ уномъ Полотъ.“

Из ових споменика види се да је име Блато давнашње.

Ове године мјесеца августа дошао је у наше крајеве познати научник, уважени професор биоградске Велике Школе D-г Јован Цвијић у научној сврси, да проучи пружање планинских ланаца западном страном Балкан. Полуострва; требало му је да обиђе западни крај Црне Горе:

један дио Катунске, Ријечке, и Приморску Нахију. Пошто је дошао на Цетиње, а претходно је с Његуша ишао на Ловћен, упутио се преко Ријечке Нахије на Црнојевића Ријеку. Одавде у Скадар гдје је обишао околину, па се вратио преко наше Приморске Нахије опет на Ријеку да премјери дубине Скадарског Језера. За ту сврху стављен му је на расположење малени дворски бродич „Ластавица“.

Мјерење језера отпочето је 30 авг. у 11 час. и добит је била у мјерењу и по томе, што она језера која је до сад измјерио г. Цвијић, на Бал. Полуострву измјерена су помоћу чамаца-барака, тим начином учињене су на сваки начин погрешке у отступањима, пошто је немогућно тачно одмјерити једнаку снагу код морнара да једнако веслају. Међутим наше је језеро имало то преимућство да се измјери тачније, будући је г. професор имао на расположењу парабродич, чија се брзина тачно могла одредити помоћу „лога“. При премјеравању одредило се тачно да парабродич прелази за минуту 175 метара, или за 2 минута четвртину миље 350 м. Правац се могао тачно држати и ова је страна боља но што је могућно с чамцима учинити. Још је вриједно забиљежити да се парабродич може уставити на оно мјесто гдје је баш потребно вршити премјеравање, и с те је стране тачност била осигурана.

Одмах у почетку ваља ми напоменути да је Блато премјеравано од аустријског ђенкераштаба који је имао справе за мјерење одстојања, а на челу му је био познати географ Хасерт, који је толико пута већ долазио у Црну Гору. Они су извршили око 70 мјерења, дочим је г. Цвијић учинио много више, и нађене су доста велике разлике и у оним тачкама гдје су Аустријанци вршили мјерење,

а да не помињем колика је велика разлика у мишљењу о дубини Блата. До сад је постојало мишљење, да у Блату нема већих дубина од 7—8 метара, а професор Цвијић нашао је око 44 метра.

Ја ћу изнијети у главном све тачке које су премјераване, будући сам и ја учествовао у томе раду, у толико у колико сам биљежио, и помагао као секундарна личност.

При ушћу Ријеке Каратуне у Црнојевића Ријеку па у тој околици, мјерило се барком, пошто су дубине незнатне изузев само угао код „Крста“. С лијеве стране од ушћа налази се главица Липоњак (код Аустријанаца погрешно забиљежено Липовњак), доста је кршевита, само је мало шумом обрасла. Ту је у близини дубина ријеке 1.75 м. 2.20. Ушће је по дну од муља који вода наноси. На самом је ушћу дубина већа, код „Крста“ је 5. м. а дно је од ситног зеленкастог пијеска. На више за 60 мет. уз ријеку дубина опада и износи 1. м. на дну је пијесак. Сва мјерења која су извршена од ушћа Каратуне па профили Вељи Врх; Комарски Врх — Липоњак — Каменик извршена су чамцем — барком, не износе највеће дубине више од 3.3 м. — а најмање мјерење 1.15. Овим је завршен рад с чамцем.

Одмах пошто је ово премјерено упутили смо се за Вир и ту припремили све што нам треба за даљи рад, будући нијесмо могли долазити на Вир или Ријеку, да не би губили вријеме. Сад је отпочет рад на параброду „Ластавица“. Апарат за мјерење дубине инсталиран је прије подне, све је било спремно да се започне посао.

Опште опаске на измјереном простору. Од Каратуне па све до Вир—Пазара (Црмница) боја је воде зеленкаста скоро као у зеленог лишћа.

Таква је боја Ријеке Црнојевиће, Каратуне па Црмнице; гдје год се дно види, а и по многобројним пробама утврђено је да је покривено бјеличасто модрикавим муљем (тиња) без икаквих врнаца само се виде овдје ондје ситна влакна (као најфинији кончићи) од биљака.

Површина воде од Црн. Ријеке па до Вира, уза стрме стране, покривена је лопухом чије кожасто и широко лишће плива по води; осим ове биљке има још једна, коју употребљују за „браве“ а та се биљка зове *касороња*. Сријетали смо пуне чамце с женама, дјевојкама гдје је беру и гоне дома.

Од Вир-Пазара почело се мјерење и узет је профил:

Вир-Понта Обода.

послије 1 минута поред обале на 750 м. — 2 м.

„ 1 „ „ „ 1.9

У овом су правцу и мјерења на аустриским картама готово иста.

Понта Обод — на ушће р. Мораче. Мјерење је отпочело на 20 мет. од обале; нађено је да је дубина

1.)	—	—	—	—	—	2.5
2.)	послије 2 мин.	у истом прав.				2.8
3.)	„ 4	„	„	„	„	2.9
4.)	„ 4	„	„	„	„	2.65
5.)	„ 3	„	„	„	„	1.80

Као што се види идући од обала средња дубина је највећа (2.9).

Одатле је узет нов профил на „Пијеске.“

Ушће Мораче — Пијеске.

- 1.) послије 8 мин. на одстојању 1120 метара — — 2.5 (дно је чисто — крупни пијесак.)

Види се да је заиста вода панијела своје седименте.

- 2.) 4 минута бочно према Морачком затону — — — мет. 1.9

3) послје 2 минута 1.5
у оба посљедња мјерења на дну је
тиња (муљ).

4) послје 6 мин.	2.25	} на дну тиња
5) " 6 "	1.9	
6) " — "	1.3.	

Пијеске — Радуш.

1) 2 мин. од Пијеска 1.95 песк. тиња
2) 2 " " " 2.95 модр. тиња
3) 2 " " " 3.30 тиња
4) 1 " " " 3.40 мас. тиња
5) 2 " " " 3.50 на дну је
дебео слој тиње (муља) тег, који је на
апарату дубоко упада.

6) посл. 2 м. од посл. мјер. 3.4 деб. сл. тиње
7) " 2 " " 2.6
седмо је мјерење било на ушћу ра-
душког затончића.

8) у самом затончићу . . 34.70.

При мјерењу дубине обично се
пази и на провидност воде. У дуби-
нама на 3. метра провидност је тек
0,70 а овдје смо мјерили провидност
и нађосмо је око 1.5 мет. види се да
са рашћењем дубине расте и про-
видност.

9) опет у затончићу	—	—	19.3
10) — — — —	—	—	25.5
11) — — — —	—	—	30.15
12) — — — —	—	—	31.10
13) највећа дубина у Блату	—	—	44.
14) при излазу из затона	—	—	2.4.

Опазило се да на дну ове велике
дубине нема тиње (муља) већ је дно
чисто или је пијесак крупни пошто
тег не износи ништа.

По овим се дубинама констато-
вало да радушки затончић — вир није
ништа друго до сублокациона врта-
ча. Језерски басен почиње од дубине
3.4 па има бедем гдје је дубина само
2.4 мет. а одмах одатле настаје дубина
у близини од 44 мет.

Ова је вртача врло стрмих страна,
што се види по великој разлици у
дубинама.

Пред сами залив налази се бедем
и покривен је биљком *муравом*: ње
има и уза страну гдје је село Радуш¹⁾.
тако исто *мураве* има и уз лије-
ву страну гдје се далеко пружа у
затону. С десне стране нема *мураве*.
Дно је вртаче стеновито, а међутим
на странама — бедему тег показује
да је на дну тиња (муљ).

Слојеви страна правца су СЗЈИ
падају у језеро и ово је један доказ
од најбољих да је ове крајеве језеро
потопило. Нијесмо имали термометар
за мјерење водене температуре. Ин-
тересно је да сељаци причају да је
зими вода у „виру„ топлија но у
језеру и да се ту скупи многа риба
кад је и лове. Љета пак вода је ту
студенија, биће по свој прилици из-
вор на дну. Боја је воде затворенија,
зеленија но на Језеру а провидност
два пута већа.

Профил Радушки—Вир(—Лиман) на Пијеске

Од радушког лимана па за 8
минута измјерена је дубина, мет. 3.5
профил од ове тачке на Грможур

1) 4 минута	3.2	фина тиња
2) 6 " "	3.	" "
3) 6 " "	3.75	" "

У „залив грможурски“ послје	
4 минута	2.2 мет.
1 1/2 " "	2.1 "

Под Стубице Обида
послје 3 минута 2.35 мет., дно
фина тиња.

За овај се годињски затон може
рећи да није вртача и ако га Грмо-
жур мало заграђује.

Ово је било посљедње мјерење
тога дана.

¹⁾ Село је југо-источно, а овдје су само
станови за рибу.

Најближа станица за конак била нам је Вир-Пазар.

Сјутри дан почело се мјерење од Вир-Пазара.

Профил — *Вир-Пазар — Пијеске.*

Будући се раније мјерило око *Вира* то се узело дуже одстојање и прво мјерење учињено је послје 11 минута.

- 1) 11 минута — 2.9 на дну модрикас.
- 2) 11 „ — 2.8 та фина тиња.

На ЈЗ. страни види се низ стране да су се стварали главичасти врхови између којих су вртаче и удољине; терен подсећа на онај код Добрског Села.

- 3.) послје 11 минута — 2.1 на дну су ситна зрна са и без ситних финих влакана.

Профил *Пијеске — Зетица.*

- 1.) послје 11 мин. 2.9 } фина и пјес-
- 2.) „ 11 „ 2.2 } ков. тиња
- 3.) „ 1³/₄ 1.7 дно чисто, тег ништа не износи.

Профил *Зетица — Петрова Понта.*

- 1.) посл. 11 мин. 3.5 } фина тиња.
- 2.) „ 4 „ 3.9 } фина тиња без зрнаца и влакана.
- 3.) „ 4 „ 4.
- 4.) „ 2 „ 4.1
- 5.) „ 4 „ 4.3
- 6.) „ 2 „ 4.45
- 7.) „ 2¹/₂ 5.5 мет. на 50 мет. од обале.

Петрова Понта — Лука Крњичка.

- 1.) посл. 2 мин. 50 м. од обале — 4.8
- 2.) „ 3 м. (средина улаза у залив) 3.7
- 3.) „ 2 мин. — — — 2.8
- 4.) „ 1¹/₂ мин. — — — 2.4

Профил *Излаз из Крњ. Луке — Старчево.*

- 1.) тачка 3.4
- 2.) послје 3 мин. 4.05
- 3.) „ 4 „ 4.6

На излазу из Крњичке Луке има под водом остењака, као да је ипак вртача.

- 4.) послје 4 мин. 4.35
- 5.) „ 2¹/₂ „ на 40 метара од обале острва — Старчева 4.2

Проф. *Старчево - Мурићска Кула (Чот)*

- 1.) тачка мјерена 4.75
- 2.) „ послје 4 минута 4.55

Велико и Мало Старчево нијесу ништа друго до шкољи који не премашају висину од 20 метара састављени су из кречњака.

На западној страни Великог Старчева била је дубока вртача, данас је потопљена и кроз њу протиче вода од Блата. Ова вртача чини прелазни тип к вртачи радушкој. Види се линија око шкоља, која је за 3 метра над водом, а дотле допире вода док је велико стање воде у Језеру.

Раније је споменуто, да се данашње Старчево по имену датира још из XVI вијека као *Горица Старац*, кад је било у вези с копном не само оно но цео низ шкоља поред крајинске обале — „Горица.“

Профил *Мурићска Кула (Чот) — Мурићи.*

- 1.) пос. 4 мин. 4.25
2. „ 2¹/₂ мин. на 80 метара } муљ од обале Мурића 3.7

Обала је ниска око Мурића — ниско жало састављено из шљунка пијеска и црвенице. Таласни бедем далеко је 5—6 мет. обале. Обала је лучна и правилно удубљена. На дну се јављају извори мањег пречника око 4-5 м. да је најдубљу тачку тешко наћи. Терен је такође вртачаст или из јаруга.

У *Шештанском Оку* нађена је највећа дубина од 9 метара, а било је тачака од 8,7,6,5 до 2.2. м. Одсејци

су на странама кршевити а и дно је такође кршевито. Како су ове дубине веће у околини налази се зими доста рибе, гдје се и лови, па се и једна страна зове *рибна страна*.

У *Крњичком Оку* мјерене су дубине и нашла се највећа дубина 14 мет., на једном мјесту 12 м., послје 9, 6, 5, па до 1.7. На ивицама „*Ока*“, зона касроње. Изнад кућа које служе *Крњичанима* као зимски станови голе су стијене са стрмијем нагибом од 35 степени голи кречњак, иза тих страна терен од вртача.

Крњичко је око најбогатије од свих *ока* на језеру *рибом*, има рибе више но у *радушком оку*, и зову онај крај гдје *рибу* лове, пошто се зими много *накупи* „*рибна пасишта*“.

Горица Мурић то су мали остенаци које вода топи за вријеме великог стања воде.

Нов Профил од *Мурића* — *Говеџи Брод*.

1.)	прва тачка измјерена је послје 4 мин.	— — — —	5.5	(тиња)
2.)	послје 4 минута		5.8	{ фина тиња
3.)	„ 4 „		5.7	
4.)	„ 8 „		5.65	
5.)	„ 11 „		5.5	(по неко)
6.)	„ 11 „		5.05	зрн. пиј.)

На овој је тачки вода затворено зелене боје као маслинка, у неколико помијешана са бјеличастом што је дошло од бјеличастог муља који је услед слабог кретања таласа суспендован, и ту га увијек има.

7.) послје 11 мин. 3.5 дно пјесков.)

8.) „ 8 „ 1.8

Одавце се окренуло новим профилем.

Говеџи Брод на тачку запад. од улаза у *Хумско (Кастратско) Блато*.

1) послје 11 мин. 2.75 (мало пијеска) сјеверна страна обале сва зеленилом сбрасла

2.) послје 6 минута 3.4

3.) „ 5 „ 3.2

Западни Рт. (од улаза у *Хум. Блато*) — *Морачник*

1.) Тачка послје 11 мин. 4.5 мин. (глинасти пијесак.)

Од ове тачке већ смо имали вјетар, који је познат као *ореховина* а то је било послје 4 часа по подне. Боја воде пријатно зелена, таласи кратке дужине врхови им се ломе пјенушајући.

2.) тачка послје 11 мин. 5.4 пјес. дно

3.) „ „ 11 „ 6.

4.) „ „ 11 „ 6.4

5.) „ „ 10 „ 6.5

6.) тачка послје 8 мин 6.6 (фина ме-ка тиња)

7.) „ „ 8 „ 6.7

8.) „ „ 3 на сто метара од *Морачника* према *СЗ.* 4.8 (ф. тиња)

9.) послје мин. 4½ улаз у *Мачи* — *Луку* — — — 4.10

Мачи Лука — *М. Морачник (Марачник)*

1.) послје 5 мин. а на 100 метара од обале *Морачника* *Ј.* 4.9

Морачник — манастир према селу Бобовишту.

1.) 4 мин. на 50 мет. од обале 4.5

2.) 6 „ „ 5.

3.) 5 „ „ 60 мет. од обале 7.10

Профил: *Понша Бобовиште — Јубица**)
(*Јубица*)

1) послје 2 мин. 6.65 фина тиња

2) „ 4 „ 6.85 „

3) „ 11 „ 7.15 „

4) „ 11 „ 6.9 „

5) „ 11 „ 6.95 „

6) „ 11 „ 6.6 „

Око *Морачника* и *Мачи Луке* налазе се многе незнатне *горице*, но ни *В. Морачник* не премаша висину од 30 мет. Све су остале ниске испребијане таласима.

*) *Јубица* су погрешно забиљежили *Аустријанци*.

- 7) послѣје 11 мин. 5.9 фина тиња
 8) „ 4 „ 5.2 од ове тачке.
 па до обале има око 800—1000 мет.

Профил: (Љубица) *Јубица* — *Кадрум*

- 1) тачка послѣје 11 мин. 5
 2) „ „ 11 „ 4.5 цјеск. тиња
 3) „ „ 7 $\frac{1}{2}$ „ 4.2 пијесак

Профил: *Кадрум* — *Сијерче*

- 1) тачка послѣје 11 мин. 6.7 мет.
 2) „ „ 11 „ 7.05
 3) „ „ 22 „ 7.—
 4) „ „ 11 „ 6.9

Ово је готово централна равнина скоро свуда равна на 3—4 килом са диференцијом 3 м.

Од 5 часова по подне духну врло јаки југ, бура; таласи знатно високи до 1 мет. а изгледају као гомиле.

- 5) послѣје 11 мин. 7.4
 6) „ 4 „ 4.35 ово је угао у заливу (лиман) *Сијерче*.

Лука Сијерче — *Рај Бобовиште*.

- 1) на понти *Сијерча* — 7.7
 2) послѣје 4 мин. на улазу у залив 6.5
 3) „ 2 $\frac{1}{4}$ „ у залив при крају 5.
 4) „ 2 $\frac{1}{4}$ „ — — 4.5
 5) „ 1 — — — 4.

Ртови између сијерчанских лука јако су претањени те при великом стању воде огрезну у води, постају привремене шкоље. На њима се опажа да су на оним мјестима, гдје таласи бију (Ј. или СИ.) да је земљиште го-ло и разривено.

Профил *Сијерче* — *Топхана*

- 1) тачка мјерења 5.7
 2) између Градца и обале 10.8
 3) тач. близу обале на 40 м. 4.5 дно цјеск.
 4) — — 3.0 дно чврсто
 5) лиман Смоквица 3.15 „ „
 6) Градачко око 14 м. „ „
 7) }
 8) } оквир ока од 9 м. 5.5, на дну је муљ.
 9) }

Мјерење појединих тачака у околини.

„Око на пошток.“

- 1) — — 14.4
 2) — — 9 } ове су три тачке
 3) — — 5 } на оквиру „ока.“
 4) — — 5 }

- 1) тачка на 15 метара обале 10.8
 2) „ „ 15 „ „ 13.
 3) „ „ 10 „ „ 12.3

Тачка на средини између Градца и Топхане 5.2 с лијеве стране Топхане 6.5 метара.

Мјерења око наше границе код острва *Топхане*.

- 1) на Ј. И. од Топхане } од обале 8.5
 2) „ С. И. „ } на 20 мет. 8.9
 3) „ И. „ „ одст. на 30 м. од об. 7.3
 4) „ И. „ „ 35 „ „ 8.7
 5) „ С. И. „ „ 50 „ 10.6
 6) „ С. И. „ „ 80 „ 12.6
 7) на минут и по од Топх. на С. И. 8.5
 8) „ 3 мин. западу 8.6
 9) „ 1 $\frac{1}{2}$ мин. од 8) тачке „ 7.3
 10) „ 1 $\frac{1}{4}$ од 9. тачке 8.2

Профил од *Веље* — к *Малој Топхани*.

- 1) тачка послѣје 2 $\frac{1}{2}$ мин. 6.5

Од *Мале Топхане* — *Плочи*.

- 1) тачка послѣје 4 мин. 5.8
 2) „ „ 4 „ 5.5

Плоча — *Штитари*.

- 1) тач. пос. 4 мин. код остр. Бисаге 4.3
 2) „ „ 1 $\frac{1}{4}$ „ 4.2
 3) „ „ 4 „ 5.
 4) „ „ 4 „ 5.5
 5) „ „ 3 „ у залив Корћеле (Кошћеле) 3.1
 Код *Плоче* — — 8.5

Плоча — *Фљаке* (Eliaka на карти)

- 1) тачка послѣје 4 мин. 5.6
 2) „ „ 3 „ 5.5 између два шкоља према селу Фљакама
 3) посл. 2 мин. 4.9 м. на понти Фљака

Мјерења на ријеци Бојани извршена су помоћу чамца.

Бојански профил

I.) Профил од порушене куће, па на десно од царинарница (112 мет. дуга.)

- 1) на 5 мет. од лијеве обале 1.10
- 2) " 60 " " 3.5 дно пјесковито
- 3) " 80 " " 0.5 "
- 4) " 10 " од десне 0.9 мет.

Мјерења на десној обали.

- 1) 10 метара од обале испод I цркве 6.5
- 2) 30 " ка дубини према тој тачки 6.3
- 3) 50 " " " " 1.5

Према овим дубинама види се да је корито Бојане примакнуто према десној обали.

II.) Профил црква Св. Ник. — дрво на лј. обали (дужина 80 мет.)

- 1) 5 метара од обале 0.85 чврсто
- 2) 40 " " " 4.50 тиња
- 3) 60 " " " 0.90 чврсто дно
- 4) 10 мет. од лијево обале (рт подзидан) 5.0.

Мјерења на десној обали.

- 1.) 10 мет. на више уз обалу 3.8 муљ
- 2.) мин. и по послје " 1.25 пјесак
- 3.) минут код бусена 1.3
- 4.) минут горе (спрам цркве св. Франћеска) 1.00 мет.

III. Профил испред сигнала гдје стају бродови.

- 1.) 5 мет. од десне обале 1.15 чврсто дно
- 2) 50 " " " 1.60 муљ
- 3.) 20 " до лијеве " 1.50 "
- 4.) 5 " " " " 1.30 "

IV. Профил од станице бродова па до излаза Бојане из Блато.

- 1.) Пос. 8 мин. на 20 м. од дес. обале 2.00 мет. на дву муљ

Лијева обала ниска — сврдови.

- 2.) На 1½ мин. од изл. у Блато 80 мет. од десне обале 1.8
- 3.) Од ове тачке. 4 мин. према Добрачком Рту 2.8
- 4.) На 5½ минута даље 2.8 } тиња

Добрачки Рт — Широка.

- 1.) Пос 4 мин. 2.8 тиња
- 2.) " 4 " 3.—
- 3.) " 1 " на 40 м. од об. 3.7

Широка Зогај

- 1.) Пос. 6 мин. на 80 м. од дес. об. 4.80 муљ
- 2.) " 8 " " 40 " " " 5.5
- 3.) " 11½ " " 100 " " " 4.6

Стране су Тарабоша, који се уздиже над овом обалом, мало ерозијом избраздане налик на Ренцит (спуштање). Таласни одејеци од 2—3 метра, а мало ниже има вирчића, врло малог пречника незнатне дубине ниже ис под Зогаја.

Зогај — Врака.

- 1.) тачка послје 2 мин. 5.3 муљ
- 2.) " " 4 " 5.9 "
- 3.) " " 8 " 6.15 "
- 4.) " " 11 " 6.— "
- 5.) " " 11 " 5.7 "
- 6.) " " 11 " 4.00 дно чврсто
- 7.) тач. пос. 1. м. (500 м. од об.) 3 5

— Ријека Врака — р. Риоли.

- 1.) Посл. 11 мин. 800 м. од об. лиј. 5.2 муљ
- 2.) " 11 " 500 " " " " 5.5
- 3.) " 11 " 900 " " " " 4.3

Проф. Риоли — улаз у Хумско Блато.

- 1.) тач. посл. 11 мин. } од обале 5.2
- 2.) " " 11 " } 4-500 мет. 4.8

Послије посљедње тачке прекинути смо у раду, пуцњавом Арбанаса са обале, који су нас гађали.

Остало је неиспитано Хумско Блато. Одавде смо се упутили да учинимо још неколико мјерења око Лесендре.

Западно од Лесендре.

1) тачка мјерења — 3 10

I Профил Лесендра — Гавриловац

1)	послије	2 мин	3.5	муљ
2)	"	3 "	4.—	"
3)	"	2 "	3.5	"

II Профил Гавриловац — В. Чаковица.

1)	послије	2 мин.	3.3	тиња
2)	"	4 "	2.7	"
3)	"	2 "	2.3	"

III Профил Вел. Чаковица — М. Чаковица

1)	послије	3 мин.	2.3	тиња
2)	"	2 ¹ / ₂ "	2 6	"

IV Профил М. Чаковица — Модра Ока

1)	послије	3 мин.	2.8
2)	"	3 "	3.2
3)	"	2 ¹ / ₂ "	2.7

V Профил Модра Ока — Лишњак

1)	на 3 минута	2.9

Између Вучије Горе и В. Чаковице дубина мјерења износи 1) 3.2

Средина улаза у врањински залив послије 8 мин. од тачке 1) 2.4

Ово је била посљедња тачка мјерења и извршена је 2. септембра 1901 у 1 час и 24 минута по подне.

Резултати до којих је дошао уважени г. професор Цвијић, у колико су му дати податцима мјерења и у колико сам их ја схватио и прибиљежио били би ови:

Представа о (Скадарском Језеру) Блату, као Блату нетачна је: оно није ни плитко ни мутно а ни блатњаво. По његовим странама има баруштина пошто му се ниво мијења доласком притока и великим кишама.

Блато је дубока котлина међу великим планинама албанским и ал-

писким — Румија, Созина и Тарабош Планине Албанске имају алпску сценарију; то су гломазне масе са оштрим врховима, које су кренулиране, а обавито су беличастим облацима и пулиране им гомиле од кречних, бијелих главичасто купатских врхова. Не мање је интересантна црн горска страна Блата. Виде се дугачки голи гребени а под њима подгорина од главица осамљених које су у гомилама; уз страну планине Румије и Тарабоша, низ пољца потопљених у Језеро и то не одавно, те главице некадашње данас више из Језера као (шкољи малена острвца) „горице“ многобројне, а гдје гдје голи крши остенаци од неколико квадратних метара, и друга зелена острвца.

Узев цијело Блато оно долази у плитка језера, но румиском страном има читав низ вирова с дубином у једном виру од 44 метра. Г. професор вели за њих да су једна научна интересантност пошто сличних има врло ријетко.

Распоред дубина интересантан је: 1. средином ближе јужнијем крајевима налазе се највеће дубине од 7—7.4 метра. Овакав је исти распоред дубина по пољима западне Босне Херцеговине, која нијесу ништа друго до исушена језера. У овим пољима понори су — уз југо-запад. стране. Већ самим тим дубинама оно одступа од обичних поља и не може се само као потопљено поље схватити. Дно му је испод морског нивоа за 1—1.5 метара.

Велике су дубине споредније, ограничене на мали простор, скоро на тачке, уз југо-западну обалу. Дубине су од: 9, 14, 44 дакле оне се налазе за 3, 8, 38 метара испод морског нивоа. Истина и данас има таквих поља која имају дубина, чије дно није равно; па у тим дубинама по правилу постоје језера. (Такав је

случај са Купрешким Пољем); али ове су знатно испод морског нивоа.

Према томе Скадарско Језеро — Блато има пластику потопљеног поља и њиховог депеденца; но пошто дно слази мјестимице испод морског нивоа, оно спада у вону врло интензивног спуштања — тектонско улегнуће. Изгледа да оно почиње од Добрског Села и иде до Љеша, читава је та област нарочито интензивног спуштања, најинтензивније у јадранском приморју; а Скадарско Језеро-Блато јесте најљепши примјер тога спуштања.

Блато није постојало у неогену, нигдје нема неогенских седимената могло је постати у дилuviјуму, ако не и доцније. Од дилuviјума па до данас било је спуштање најмање од 38 мет; ако би се претпоставило да је дно језера још у дилuviјуму било у виво-у мора. Према овоме дно Скадарског Језера је најниже утолегуће ниже од дна остале скадарске котлине будући је оно једино испод морског нивоа.

Лијеп бих примјер, у прилог овоме мишљењу, навео да се заиста интензивно спушта од сељака из околине Скадарског Језера-Блата, од наших Зећана и Црмничана; они веле да Блато прије неколико десетина година није било толико пространо као данас а његове поплаве бијаху за двадесет пута мање но данашње. Асо Крстовић из села Голубоваца који је прије 10 год. умро имао је тапију на неколико рала земље, која је данас под водом а у данашњем језеру за 1500—2000 мет. од обале. Недавно прије 60—70 година села зетска Карабеже и Плавница цвјетаху данас их не само што нема већ земљиште гдје су она била то је већином рит. Прије 20 година камење од тих села употребљено је за грађење магазина на Плавници гдје је подигнут вјештачки хум, на коме је магазин на-

мјештен. По неким мјестима гдје је данас ратина памте и данас живи људи да се ту сијала пшеница. Она стара родна и богата земља данас је под водом; гдје су данас ритови и пишталиве ту је била гора са дивљом звјерађу и Зећани данас обрађују оно земљиште гдје су њихови дједови и праједови имали пашњаке, пошто је оно земљиште гдје су им биле њиве потопљено. Данашње врањинско острво на коме је позната црква св. Николе, било је острво још у првој половини XIII. вијека. Цијелој Доњој Зети како они мисле пријети опасност од поплаве, ако се не исуши језеро. Тако исто причају Црмничани да има и данас људи живих код којих има тапија од земаља које су потопљене у заливу око Вир Пазара.

Огромна количина воде коју сноси ријеке и потоци чини те вода расте. Дрим који је тек при крају прве половине овог вијека продро кроз скадарску раваницу, а данас увире у ријеку Бојану под скадарским градом пошто прими Кир; све то заједно успорава ток ријеке Бојане која је као канал за изливање воде језерске у море. Једна од највећих притока Скадар. Језеру јесте ријека Морача, чије је корито при ушћу тако широко да се једва може прегледати што долази од великог наноса. Околни Зећани веле да је раније било врло великих дубина при њеном ушћу, а данас је то засуто.

Ваља ми нешто споменути и о вјетровима који дувају на Скадарском Језеру — Блату.

1) *Гарбин*, са запада од Сотонића, поглавито дува зими, љети само уз облаке и кишу.

2) *Сјевер*, (од Подгорице) дува и зими и љети, уз велике посте

најачи; но слабији је од југа; не замути Блато до дна.

3) *Југ* у прољеће је најачи, то је најачи вјетар на Блату, узмути воду до дна. Чини велику буру, дуго не престаје кад већ почне. При мјерењу дубина у профилу *Кадрум* — *Сијерче*, ухватио нас је јаки југ око 5 часова по подне и уз највеће таласе ушли смо у залив, који је прилично заклоњен. Сву ноћ и ако смо били у заливу били су велики таласи гдје су се с Блата распростирали. Вјетар је трајао цијелу ноћ и сјутра до подне.

4) *Мурлан* душе од истока од Скадра, он душе доста равномјерно, слабији вјетар прави плитке таласе. Хладнији је од сјевера, а траје од захода сунца па дубоко у ноћ, кад га обично замјењује сјевер.

5) *Ораховина*, почиње дувати љети око 3—4 сахата по подне, траје до захода сунца.

6) *Даник* познати вјетар који харлија по дану с истока.

7) *Ноћник* сличан по јачини данику дува ноћу са сјеверо-запада или пак са Сјевера.

За сада оволико о Блату.

Цетиње, 22/IX. 1901 год.

— жж —

Полазак Јана Собјеског на Беч 1683. г.

од Н. И. Павлишчева.

С руског превео Ж. Драговић

Пошто је краљ Пољски, Јан Собјески, сјајно одбио напад султана Нуредина на Лавов (у јесен 1675), крунисао се у Кракову 22 Јануара 1676 године. На сабору, који се био скупио поводом крунисања, он је предао велики хетмански штап Димитрију Вишњевецкоме, а мали Станиславу Јаблановскоме; а да би повољио краљивици,

која је била наклоњена Јаблановскоме, одрекао се је од намјере, да ослаби неограничену хетманску власт тијем, да власт њихова траје само три године, а не читавога живота. Но главна његова брига на сабору била је та, да од сабора добије новаца, да продужи, а по могућности и да доврши страшни рат с Турцима. И ако то није била лака ствар, опет се је сабор показао овога пута послушнији, него икад прије, и одредио је, да се покупи троструки данак, а осим тога, да сваке 28 кућа даду по једнога добро наоружаног пјешака, ушљед чега би број војске порастао до 73 хиљаде. Даље, краљу је дато право, да може сазвати општу скупштину републике.

Али чим су се посланици са овога сабора вратили на мјесне саборе, шљакта је подигла грају и одсудно се је показала да изврши саборске закључке, нарочито кад су агенти аустријске и француске партије просули глас, као да се краљ не спрема против Турске, с којом преговара о миру, него му је намјера, да помоћу францускога краља узме у своје руке само државну власт. Краљ је доиста послао био кнеза Константина Вишњевецкога у турски логор, да преговара о миру, на који је и Турска вољна била; али у исто вријеме, шаљући у Москву Чихровског, да честита цару Теодору Алексијевићу ступање на пријесто, наредио му је да захтјева, да Русија пошаље 30.000 војске, која ће заједно с пољачком војском ратовати против Турске. То питање о заједничком ратовању, које је и до тада више пута залуду подизано, било је и овога пута негативно у Москви ријешено. Посланику је одговорено, да је већ послата војска с кнезом Черкасκιјем против Кримске орде и да се у Москви зна о краљевој намјери да се мири с Турцима, те ако се преговори доиста отпочну, онда на основу андрусовскога договора, резидент Тјапкин мора на њима присуствовати.

Док су ови преговори ишли између дворова и док се шљакта срдила на саборске закључке, у јулију мјесецу почну Татари нападати и пустошити Подољ и Волињ, пружајући се до самога Заслава. „Одвели су Татари у ропство око 40 хиљада душа, — писао је у Москву резидент Тјапкин, „а Пољаци једно те једно: нека гину погани Руси, шизматици!“ Кроз мјесец дана, крајем Августа, напане и сераскер Ибраим-Шеитан. Не чекајући пољске комесаре, он пријеђе Дњестар са сто хиљада

Татара и Турака, разори Поток и Бучач и упути се Станиславову. На сусрет му изађе Јан III. из Лавова 9. септембра са тридесет хиљада људи, четврти дан дође у Журавно, ту се утабори и утврди. Није прошло ни пуна два дана, а појаве се Татари, а 19. септембра приближи се и сам сераскер, опколи краљевски логор и почне се опсада, која није трајала више од 15 дана, благодарећи преговорима, које је за то вријеме водио Вишњевецки у турском логору. Краљ није жалио злата и сераскер пристане на мир. Прелиминарни мир потписан је 6 октобра 1676, по којему је измијењена она срамна тачка бучацкога договора о плаћању харача и уступљене су Пољској двије тачке у Украјини: Бијела — Црква и Паволоча; с ње су се стране обвезале, да помажу једна другој на сваки захтјев. Ради разграничења Подоља и потврде мира морао је отићи нарочити посланик у Стамбол.

За посланика у Цариград био је одређен Гнински, војвода Хелмски. Он је с огромном пратњом од 300 људи отишао идуће 1677. године, али је био пуштен у Цариград тек у јануару 1678. Кад је велики везир Кара-Мустафа видео његову пратњу, рекао је подругљиво: „За освојење Стамбола одвећ их је мало, а за посланство одвећ их је много!“ Сујетни пољски магнат наредио је да му коње поткују сребрним потковицама, које су лако опале, те их је народ купио. Кад су једну од тих потковица донијели великоме везиру, он је опет подругљиво рекао: „Потковице су сребрне, а главе оловне. Посланик сиромашне Рјечипосполите морао би корисније употребљавати новце!“ Гнински се надао, да ће што добити приликом разграничења Подоља, али му је везир поносито рекао: „Ти си дошао овамо, да буквално утврдиш журавински уговор Бијелу Цркву и Поволочје ја нећу, јер смо вам то дали под Журавном; а Бар, Межибож, Немирово, Калник и Запорожје припада Порти.“ На томе је основу мир и потписан.

Журавински мир с Пољском био је потребит султану, да би се могао разрачунати с Русијом за Дорошенка, који се је баш тада предао био цару, а Чигирин је заузела царска војска (1676. г.) Краљ је тај мир потписао у нужди, али нужда не оправдава вјероломство: он је потписао, или боље рећи, изradio за себе чланака, по којему су се Турци и Татари обвезивали, да

помажу Пољској на сваки захтјев. Да јој помажу — а против кога? То није био прости мир, него савез с Портом, који је успркос андрусовскоме уговору закључен без учашћа рускога посланика, којему нијесу ни допустили, да присуствује уговарању. Краљ, као да ништа није ни било, наредио је своме резиденту у Москви, Сви-дерскоме, 12. јануара 1677. г., да се жали, што кијевски војвода, кнез Голицин, нарушава андрусовски уговор и не пропушта, да се провози тајин у Бијелу Цркву, а Самојловић се незаконито назива хетманом од „обје стране Дњепра“ и заузима за дњепровске, т. ј. Дорошенкове градове. На то је цар одговорио 25. јануара, да је Пољска, по бучацкоме уговору, уступила западну Украјину Турској; а пошто се је турски хетман Дорошенко са својим пуковима вјечно предао Русији, то се Украјина Пољске не тиче; а што се Самојловић назива хетманом од обје стране Дњепра „то се тиче Турака, а не Пољака.“ Краљ није могао ништа рећи против овога, него се је старао, да се како год оправда. Пошто је сабор потврдио журавински мир, краљ је, 21 марта 1677 примио посланика Тјапки-на и рекао му је између осталог, да се чуди, зашто цар и његов савјет подозре-јевају на њега. „Познато је, да сам веома био противан и да сам карао хетмане, кад су наши пукови ружно под Чудновом по-ступили и предали бољара Шереметјева у Крим. Нека се не гледа на то, што сам ја с Турцима мир закључио. Мир тај ни-ти је дуг, нити ми је пријатан; на њ сам ја принуђен био страшном силом поган-ском. Сад се поганици спремају на Чи-гарин, Кијев, па и на саму Московску државу, и ни чим неће царско величанство тако застрашити Турчина, као што ће их застрашити, ако пошаље Козаке на Крим и на Црно море. Пиши о томе цару, да не би то дознао сенат и република.“ Ријечи ове нијесу одвећ искрене! Краљ се је с једне стране хвалио миром, који је закључио без учешћа хришћанскијех држава, премда је тај мир био мало бољи од бучацкога, а с друге господа шљакте, па и сами Собјески, тјешили су се тијем, како је пи-сао Тјапкин, „што ће се сва злоћа султа-нова и ханова обрушити на Москву,“ па је тако било.

Идуће 1677 године, 4 августа, онај исти сераскер Ибраим-паша, који је био обсејо Собјеског под Журавном, јавио се под Чигирином са 60 хиљада Турака и 40 хиљада Татара, да освоји не само Чигирин,

него и сами Кијев. Он је собом водио и JURASA Хмелњичкога, којег је султан ослободио из Једикеле и наименовао га за „кнеза Сарматског и хетмана војске од Запорожја,“ одредивши му Немирово за привремену пријестоницу. Одбрана Чигирна и Дорошенкове украјине била је повјерена војводи кнезу Ромодановском и хетману од лијивсбрежне Украјине, Самојловићу. Почела се жестока борба, у којој је краљ пољски играо пријатну улогу простог посматрача. Турци су цијелу годину обсиједали Чигирин и пошто су, најпослије, њим завладали, спалили су га и разрушили до тла, 20 августа 1678 г., па су се вратили, а оставили су JURASA, да хетманствује на голој степи. Рат је трајао још двије године, али са самијема Татарима, а Турци се нијесу показивали, и спор се ријешо дипломатским путем.

У Цариграду су добро знали, да журавински мир није стајан; па и сам краљ пољски није крио намјеру, да га поруши, и кад су Турци нападали на Чигирин, Собјески је нудио цару рускоме савез против Турака, кад је преговарано у Москви о продужењу андрусовског примирја. Примирје је било продужено на 15 година, до 1 јуна 1693 г., с тим, да се Русији на свагда уступи Кијев, а Пољској да остане Невељ, Себјеж и Велиж, и да јој плати Русија 200 хиљада рубаља; али на савез цар није пристао, јер је знао, како се Рјечпосполита лако односи к међународнијем уговорима. Русији је требало да сврши тешки и штетни рат с Турском. С том сврхом цар је, у децембру 1678 год., послао властелина Даудова у Цариград, да преговара о миру. Султан, и ако није о томе знао, опуномоћио је такође влашког господара Дуку, да преговара о миру. Господар је, у мају 1679 г., послао ради тога у Москву капетана Биљевића, који је изјавио, да Порта захтјева само један дио украјине, „ће би могао живјети JURAS.“ Цар је пристајао на мир, само да Турци не улазе у земље дњепровских Козака. Одма за овим дошли су у Москву пољски посланици, Бржостовски и Гнински, и изјавили су, да ће краљ прекинути мир с Турском, ако цар уједини своју војску с пољском и ако буде издавао на издржавање војске по 200 хиљада рубаља годишње. И ако је доста надувано ово потраживање, цар је одбио само постојећи услов, а за први пристао је да сазове нарочиту комисију, у јуну 1680 г., у којој ће се то питање претрести. Осим тога, у Москви су

хтјели знати и мишљење Самојловића о томе питању, ради чега су и послали к њему, крајем октобра 1679 г., ђака Украинцева. Хетман је рекао Украинцеву: „Достави царскоме величанству, нека учини мир са султаном и ханом. С краљем се чинити савез не може, јер Пољаци хоће новаца и траже да обе војске иду к Дунаву и преко Дунава... Ако и одржимо побједу, они ће је себи приписивати... Ако заједно изидемо против непријатеља у степу, одма ће нам Татари отети коњску пјћу... Пољаци ће почети нарочито бунити Козаке и наговарати на свако зло. Бојим се још и тога, да они у одсудном тренутку не издаду царску војску и Запорошце, јер су они људи слаби и својевољни, који неће да трпе нужду... А сад је послао краљ у Запорожје к Сијерку бјелоцрквичког попа, да тамо мути и буну.“ Разлози Самојловића били су за овај пут уважени; пољски посланици били су отпуштени без успјеха а у Крим к хану послани су ради преговарања Сухотин и Михаилов. Преговори су се протезали читаву годину и свршили су се миром, који је на 20 година закључен у Бахчисарају 3 јануара 1681 г. са овим главнијем условима:

1. Да Дњепар буде граница међу Русијом и Турском;
2. Да Кијев са околином остане цару;
3. Да се од Кијева до Запорожја градови не граде;
4. Да Запорожци и низови Козаци буду при цару;
5. Да султан и хан не помажу царскијем непријатељима.

По овоме уговору повраћени су и руски заробљеници из Крима, а међу њима и Шереметјев, који је 21 годину провео у ропству.

Не може се рећи, да је Бахчисарајски мир био повољан за Русију, премда је опет он радосно примљен у Москви, али му се нијесу радовали у Варшави, ће се Собјески спремао, да обнови рат с Турском. Улоге су се сад промијениле; Русија је сад постала посматрач борбе Пољске с Мусломанима, али није ни то било за дуго: кроз четири године Русије се је опет, лукавством пољске политике, заплела у бескрајну распру Рјечпосполите с Турском због Каменца и Дорошенкове Украјине.

Послије журавинскога мира, Јан Собјески нашао се је међу двије струје, које су радиле у супротном правцу. Лудвик XIV захтјевао је од њега, да чува мир

с Турцима и да помаже Маџаре против Аустрије, а папа Инокентије XI и Ћесар Леополд мучили су се да га принуде, да раскине мир и обнови рат с Турском. Положај Собјеског био је тежак, јер је двојицу потоње морао да слуша: првог због благодарности што је добио круну, а другог због ревности према католицизму; но пошто се та покорност условљавала још покорношћу према наредбама своје жене, то је он лавирао међу Сцилом и Харибдом, увјеравајући у исто доба и папу и рускога цара, да ће раскинути „непријатни“ за њега и за сву Пољску журавински уговор, а међу тим је, да угоди Француској, допустао Пољацима, да ступају у редове маџарскијех усташа против Аустрије. Питање то рјешавало се је у краљичином кабинету, који је прозват „гроб Пољске“.

У то вријеме Маџарска, од које је три четвртине припадало Турској, борила се је с Аустријом. Маџари, који су остали под Аустријом, гоњени за протестантску вјеру, устали су против Аустрије, коју је руководио језуитски фанатизам. Послије умирења прве буне, 1670 г., букнуо је кроз седам година други још жешћи устанак под предвођењем Емерика Текелија, који је 1678 г. приморао бечки двор, да закључи с њим примирје и да остави у његове руке сву горњу Маџарску. По себи се разумије, да се Текелија непрестано спремао и оружао. Француски посланик де-Битен, који је био ожењен сестром Марије — Казимире, помагао је маџарски устанак и купио је за њ пољске добровољце по одобрењу самога краља, у кога су подгријавали наду на маџарску круну.

По одједанпут све се промијенило: краљица се посвадила са версаљским двором. Лудвик XIV није био вољан да јој укаже краљевске почести, на које је она рачунала приликом намјераване посјете Париза, што је и учинило, те она није путовала у Француску. Осим тога, Лудвик није хтио дати њеном оцу, пропалом капетану маркизу д'Аркену достојанство пера и кнеза Француске. За ову увреду осветила се је краљица на сабору, који се је 4 децембра 1678 скупио у Гродну, баш кад се је Француска у Нимвегену договарала о миру с Аустријом, који је и закључен 26 јануара 1679 г. На сабор су дошли папски нунције Мартели и Ћесарски посланик Алтхајм, а дошли су и руски изасланици ради ратификације андрусовскога уговора. Збога Мартели а и Алтхајма била је да на сабору

омаловаже француску политику и да удесе савез Пољске и Русије против Турака. Савез се продужио до априла 1679 г. Краљичин љубимац Димитрије Вишњевецки окривио је на сабору Љубомирскога, што је својевољно купио Пољаке за маџарски устанак; други су јако напали краљеву политику и ствар се је свршила тијем, што је ријешено, да краљ „не желећи срдити Ћесара“ изда наредбу, да се сви Пољаци из маџарског устанка, под пријетњом смртне казне, врате кући. Овијем поступком краљ се одрекао од сваке солидарности с маџарским устанком и учинио је важан корак да се приближи аустријској политици. У то доба вратио се и Гнински из Цариграда с потврђењем уговором о разграничењу Подоља. Везир није хтио ни знати ни за какве уступке и захтјевао је, да се одма преда Бар, Межибожа, Калник и Немирово. Раздражени краљ почне сад још живље радити, да подигне општи рат против Турака. Сабор, због нимвегенскога мира између Француске и Аустрије, пристане на све: одреди субвенцију, даде суму, која је одређена била андрусовским уговором за војску, допусти краљу, да ради дипломатскијех односа држи код себе стални сабор од 116 сенатора и шляхте, а уз то је одређен био и број војске на 42 хиљаде, крунске и литванске.

Поред свега тога журавински уговор био је ратификован, а идуће 1680 године учињено је с тугом и јаком оно што је уговор одређивао. Турски и пољски комесари, у пратњи турскога конвоја од хиљаду људи, чинили су разграничавање од Јазлова до Межибожа и Новог Константина. На ову је ствар пазио Дилавер-паша, који је са 10 хиљада људи стојао под Каменецом, а Ахмет-паша налазио се подаље с толиким исто бројем Турака и Татара. Горко је било краљу, који се је налазио у Јаворову, гледати на то. Он је осјећао сву ненакнадност тога губитка, који је поднијела Ријеч-посполита од украјинскога пораза и козачког пада. Као у некој нади да ће поправити погрешку и прикрити обнужену границу, он је склонио сабор, те је дао козацима пограничну земљу око Тереховла и Каменеца, да се тамо населе и пожртвовао је за то од својих новаца 60 хиљада златника. Доцније, кад је по смрти Јураса, влашки господар Дука купио турску Украјину (1681 г.) и Собјески је дао Козацима хетмана. Први хетман био је Гогољ, а за тим његов виђети Куницкога, који учествује у поласку на Беч. „Сад су се тек

Љахи опаметили“, пише украјински летописац, „и досјетили су се, према оној пословици: „паметан је Пољак тек после невоље“, пошто су деснобрежну Украјину, а с њом и Козаке, храбре јунаке најприје сами, а доцније преко Турака и Татара потпуно разорили и ископали“.

Краљ се је надао, да ће на сабору 1681 г. коначно ријешити питање о рату с Турском; али се је сабор, благодарећи интригама француске партије, у самом почетку показао врло непослушан. Произашли су бурни призори и пролила се је крв. Пац и Сапјега хтјели су да се кољу у сенату; слуге магнатске биле су се по ходницима до смрти. Побједници су вукли убијене и бацали у Вислу; ако би се какав странац чуђио томе, што се је збијало свуда по улицама и раскрсницама, одговарали су му са смијехом, „да су такве пољске слобостине.“ Када су се ти безобразлуди утишали и на сабору су почели слушати рапорте од посланика, који су шилати по Јевропи ради војене субсидије, подигла се изненадно бура због радзивилског питања. Јединица кћер Богослава, познатог баљара литванског и министра Курфиршта Брандебуршког, који је имао огромна имања у Литви, удала се је за сина Курфиршта Лудвика. Почели су да вичу, да је то издаја и да ако треба ратовати, прије треба ратовати с Курфирштом, него са султаном. Француско злато још је више потпирило огањ и посланик Пршијемски објавио је, да ће, ако тога дана сабор не донесе своје закључке, протестирати против свега, па је умакао. Краљ се побојао од ове пријетње, те се енергички заузео и закључци су за неколико сати били готови. Али ту су два друга посланика, Дрибровски и Чарнецки, протестовала против тијех закључака, коју су учињени у осутству Пршијемског; послали су да траже бјегунца, али је он био умакао из Варшаве. Краљ огорчен тијем што се је сабор морао без успјеха разићи, повиче: „Пропала је прилика, да се Каменец узме! Турци и Татари напаћће на нас, чим дознају наше намјере. Ко је жив нека се оружа за спас отаџбине!“

Не вјерујући више аустријскијем обећањима, Текелија оде у Будим к Ибраим-паши, у марту 1682 г., и ступи у поданство Порте. По учињеноме тада уговору Маџари су добили религиозну и политичку слободу и сувише султанску заштиту, а они да плаћају годишње 40 хиљада дуката

харача. У септембру, у логору под Фулнеком, паша је предао Текелији плашт, мач и књажевски жезал. С друге је опет стране Текелију подржавао Лудвик XIV, преко свога агента Ди-Верне де Буко, који је био послан у Пољску с огромнијем новцима. Јадни положај хришћанства није ни најмање узнемиривао Лудвика XIV; он је исказивао султану осјећања најљепшијег пријатељства, а да би што више штете учинио Леополду, старао се је, да што више осујети свештену лигу и да одвоји од ње Собјеског. Поред свега тога Собјески је већ 1 маја 1682 изјавио посланику Витри, да уступајући наваљивању нунција Палавићини и ћесарскога посланика Зеровскога, мора стати на пут даљим интригама против њих. Краљица се заузела, да ту задаћу изврши, гонећи француске агенте, хватајући куријере из Маџарске и т. д. Узалуду се трудио Витри да превласти краља; ни књажевска титула дата маркизу, д' Аркену, ни дато му обећање, да ће га произвести за пера, није могло ублажити краљицу, а Витри је то приписивао томе, што су повољнија била обећања, која је ћесар давао и то: да ће удати кћер за Јакова, сина Собјеског, и осигурати наслједство пољског пријестола у кући Собјеских.

Сабор који се састао 7 јануара 1683 г. имао је за задаћу, да ријешити питање о савезу с Аустријом против Турака. Великиш Рафаил Лешчински, отац доцнијег краља пољског Станислава Лешчинског, као присташа француске партије, изјаснио се је у самом почетку, премда врло опрезно, против савеза, и кад су папски нунције и ћесарски посланик изашли с пројектом за лигу, чули су се многи гласови против рата с Турцима. Многе више дужности биле су повјерене францускијем присташама, као: велико хетманство Јаблановскоме, мало Сјењавскоме, литванско Сапјеги, управа над Краковом Потоцкоме, те је и то знатно помогло, да француска партија ојача. Кад је то увидио краљ ријешити се је, да једнијем ударом разбије ту интригу.

Но Лудвик XIV није трпио никаквијех препона у својим политичким рачунима и засновао је опширан план завјере против краља, да га збаци с пријестола. Његов посланик де Битен хвалио се је у својим писмима, да ће раскинути лигу с ћесаром, да преко великаша Морштина зна све планове варшавскога кабинета, да је премамао на своју страну оба Сапјега, а, што је

још главније, и Јаблановског, обећајући му круну, да је на ту сврху издао већ више од 50 хиљада златника и да је покушавао и то, да поткупи и премани и самога краља, али да није успио. Морштин, као главни чинилац у томе послу, спремао је шлахту на мјеснијем саборима против краљевскога плана, и писао је Каљеру, секретару министарства у Паризу, да се „лига у кабинету кроји, али ћемо је ми раскинути на сабору.“ Пронесли су се гласови, да су завјереници готови били и убити краља, а на пријесто уздићи Јаблановскога.

По срећи краљ је ухватио ту преписку, изнио је пред палате и рекао: „Не знам, што да мислим о овим писмима: јасно је, да је Морштин с друштвом поткупљен; не разумијем, како да Сепјега продаду своју вјерност, а још мање вјерујем, да Јаблановски помишља о круни и издаје краља и отаџбину. Вријеђа нас посланик, кад представља наш народ као такав, који се даде поткупити, без вјерности и части; не допустимо да се то обистини раскидом савеза, који је учињен у присуству свију чинова. Турчин се спрема на рат, па ако пропадне Беч, питам вас, која ће држава спасти Варшаву?“... Ове су се потоње ријечи односиле к онијем кратковиднијем политичарима, који су рачунали за погрешку сваку помоћ, која би се учинила Аустрији. Сви су једногласно захтјевали, да се ствар испита и да се мутити пронађу и казне. Завјереници, а међу њима први Јаблановски, аплодирали су краљу.

Али Собјески вјешто их је све оградио од подозрења и задовољио се само једном жртвом. Морштин је био лишен свију дужности и морао се је уклонити у Француску; још прије њега отпутовао је француски посланик Витри, и не опростив се с краљем. Тако је и пала француска партија и на њенијем рушевинама потписан је 21 марта 1683. г., савез за одбрану и напад међу Јаном III и Леополдом, у присуству сената и посланичкијех депутата. Вриједно је опазити то, да су се обје стране, нарочитијем чланком обвезале, да неће, у случају нужде, тражити од папе дозволу, да наруше узајамну заклетву. Као што је н. пр. Филип II, кад су се Холанђани побунили, свечано објавио, да је законито прекршио заклетву, јер га је папа од ње ослободио.

По овоме уговору обје су се стране обвезале:

1. Да обје стране воде рат с Турском до закључка повољног мира под гаранци-

јом папином и да једна страна без друге не чини мира; 2.) Ћесар ће наоружати 60 хиљада војске у Мађарској, а краљ 40 хиљада у Пољској; 3.) Ако буде нападнут Беч или Краково, онда ће пољска војска похитати на помоћ Бечу, односно ћесарска Кракову; 4.) У случају ако не буде потребе за непосредну помоћ, онда ће обје државе помагати једна другој војничкијем диверсијама, — Пољска у Украјини, а Аустрија у Мађарској; 5.) Ћесар враћа натраг диплому, којом је 1656 г. изабрат за пољскога краља и отказује се од права на руднике соли у Велички и Бохни; 6.) Ћесар ће одмах платити краљу 300 хиљада талијера; 7.) У овај савез биће позвани сви хришћански владари, нарочито руски цар; 8.) Који од владалаца буде у војсци, тај и да буде главнокомандујући.

Присташе француске партије осуђивали су тај савез и тврдили су, да га је краљ склопио због личнијех интереса, да ожени сина великом војвоткињом аустријском и да му осигура пољску круну. Но кад би и било тако, опет је опасност од Турака захтјевала, да се ради сигурности потраже савезници. Нико још није знао, кад се је савез уговарао, куда ће из Цариграда кренути Мухамед IV. Једно се само може рећи, да Собјески, знајући безалаберност Ријечипосполите, није имао разлога да обећа 40 хиљада војника, пошто сва пољско-литванска војска није бројила више од 18 хиљада људи; он је себе везао одвећ широким солидарношћу рата и мира. Покушај једнога посланика да осујети саборско ријешење остало је без успјеха: њега су нашили и приморали, да се одрекне од својега вјешто.

У исти дан кад је савез потписан у Варшави, Мухамед IV послао је јаничаре из Цариграда, а сјутрадан и сам је отишао у Једрене, а отоле у Биоград. Ту је добио вијест о савезу, који је закључен у Варшави и одма је предао великоме везиру зелени барјак Мухамедов и команду над војском, у којој је бајаги било, судећи по савременијем новинама, 700 хиљада људи, 100 хиљада коња, 22 хиљаде камиља и више од хиљаде топова. Све је то, као што ће се даље виђети, преувеличано: такве масе могле су се кретати само у уображењу писаца. Велики везир, дошавши у Осјек, примио је Текелију и држао војени савјет, у којему је ријешено било да се иде на Беч.

Кад је султан стигао у Биоград, Ћесар Леополд је под Пожуном прегледао

своју војску, које је било око 44 хиљаде, његове и најамне војске. Леополд је предао главну команду над војском Карлу, Херцегу Лотариншкоме и наредио му је, да се крене к Ујвару и да заузме ту тврђаву, а сам се повратио у Беч. Опсада је била безуспјешна, а везир је, међу тиме, 2. Јуна кренуо из Осјека к Рабу, ушљед чега и Лотариншки скине опсаду и одступи к острву Шату. Он није био кадар да спријечи Турцима прелазак преко Раба и послије неуспјешног окршаја под Петронелом, 27 Јуна, хитно одступи к Бечу, па оставивши ту графа Штаренберга са 12 хиљада пјешадије, сјутрадан пријеђе на лијеви бријег Дунава. Леополд, чим је извијештен о Петронелском поразу, отпутује из Беча у Линц, а отоле у Пасау.

Везир је опсио Беч 4 јула и ноћу је примакао своје шанчеве на 200 корака близу спољнијех бечкијех утврђења. Логор његов опасивао је Беч као полукруг на двије миље дужине, почевши од Швехата, на десном бријегу Дунава, до Хајлигенштата и Нусдорфа, а број његове војске долазио је до 200 хиљада Турака, Татара, Маџара и др.. Бечки гарнизон имао је свега три хиљаде пјешака и око 5 хиљада наоружанијех бечкијех становника, а с доласком Штаренберга тај број се је повећао до 20 хиљада. Штаренберг је изао војсци прокламацију, којом их је охрабрио и умирио, наглашујући, да је Беч умио себе одбранити и у вријеме грозног напада султана Сулејмана (1529 г.) и да ће у помоћ доћи не само књажеви империје, но и краљ пољски, и да, најпослије, храбри херцег Лотариншки, неће оставити Турке на миру, док год стигне помоћ, која се чека. Ноћу 7 јуна Турци су заузели Пратер и Леополдштат, а тијем су прекинули саобраћај између опсађенијех и лијевог дунавског бријега и град опколили потпуно. Везир је разапео свој шатор у парку, близу дворца Ла-Фаворит. Главни напад он је управно на Лавовску и Замачку кулу и на утврђења, која су их прикривала.

Беч је био добро снабдјевен храном, али је слабо био утврђен са 12 кула и полуразрушенијем опкопима и насипима. Гарнизон се је бранио јуначки, чинећи по који пут и излете, али су нападачи малако нападали и пошто им је 15 јуна одбијен јуриш, изгубили су готово цео мјесец, док су заузели само Равелин 13 августа. Штаренберг се је споразумијевао с херцегом Лотариншким, преко нарочитијех гла-

вника, који су препливавали Дунав, и између осталог јавио му је 17 августа, да у гарнизону бијесни срдобоља, која односи дневно до 60 људи и да је у турском логору погинуло од те болести више од половине све војске. Прва вијест од херцега стигла је 11 јула преко једнога поморца, а потоњч преко Пољака Колчицкога; та је вијест охрабрила гарнизон, јер им се јављало, да ће краљ пољски скоро стићи у помоћ и ако је прошао још цијели мјесец док се то остварило. Артиљерија турска, како увјеравају очевидци, није чинила граду особитога квара. Везир је, по мишљењу његовијех паша, штедио град за своју будућу пријестолницу, а међу тиме је без сваке потребе рушио околине до тла, шиљући татарске чете у плијев.

Међу тиме херцег Лотариншки није дримао на лијевом бријегу Дунава и шти-тио је пут у Моравску, којијем се је очекивала пољска помоћ. Он је прије свега ослободио Пожун од Маџара и разбио их је на ријеци Морави; за тиме је одступио ка Клостернајбургу, на Дунаву ујединио се с једнијем одјељењем императорске војске, које је туда пролазило и 4 августа савршено разбио Варадинскога пашу, који је хтио, да с Турцима и Маџарима пријеђе Дунав.

Чим се је дознало, да Турци из Осјека иду право на Беч, Леополд је на основу уговора захтјевао од Собјеског, да му пошаље помоћну војску, али пошто је знао, да није лако код Пољака скупити војску, и да у то вријеме сва сила Ријечипосполите није превазилазила 18 хиљада људи, Ђесар није могао са сигурношћу рачунати на ту помоћ, те је зато преко Ђенерала Карафе и писао краљу: „Знамо, да због даљине не може твоја војска стићи на вријеме, да изручи град, с тога ми и не чекамо с толикијем нестрпљењем твоју војску, колико тебе самога, јер смо увјерени, ако ти будеш хтио стати на чело наше војске, да ће твоје страшно име бити довољно за пораз Турака“. Ђесар није вјеровао гласовима, које је просуо француски послатик Витри, по повратку у Париз, као да краљ због дебљине и гуте није кадар ићи на војску. Сви јевропски дворови били су увјерени, да ће Пољаци ићи у помоћ Леополду без краља.

Херцег Лотариншки, побједитељ Француза под Филипсбургом, није био мање страшан за мусломане, но Собјески; али су у савезничком логору биле распре, као

оно међу Грцима под Тројом. Нико није хтио да слуша, а сваки је хтио да заповиједа. Курфиршти Баварски и Саксонски јавно су радили, да узму главну команду. С тога је сам херцег Лотариншки молио Собјеског, да што прије дође у савезнички логор, те да узме главну команду, надајући се, да ће он, попут Агамемона, помирити супарнике.

Собјескоме, као владару, није доликовало, да, у пркос тек што закљученоме уговору, дође сам без војске; с тога је он употребио сва усиљавања, да скуп и бар малу војску. Но ни онијем Пољацима, који су рачунали Пољску као бедем против мусломана, није се свиђао овај далеки полазак под Беч, а тијем мање се је он могао свиђати присташама француске партије. Нешто папин глас, који је успио да обустави и Лудвика XIV од даљег ратовања на Рајни против Аустријанаца, а нешто злато, које се просуло из касе папине и Собјеског, морало је расположити Пољаке у корист тога предузећа. Краљ је скупио 16 хиљада Пољака, већином на родне кавалерије; пјешадију хтио је да скуп и од Козака, ради чега је и папа Иннокентије XI био послао огроман новац. „Ја сам сто пута чуо, пише очевидац, како је краљ хвалио ту војску, жалио се је, како се споро скупља, и полазећи на војску, препоручио је краљници, да новобранце час прије шље напријед, како који стиже, као да је спас Беча зависио од Козака.“ Та је ствар била повјерена пуковнику Менжинском, али је ишла тако споро, да Козаци нијесу стигли под Беч. Собјески их је престано ишчекивао, тако да су се њемачки ђенерали, који нијесу знали, како краљ цијени козачку војску, чудили, кад би он узвикивао: О, Менжински, Менжински!

Литванска војска скупљала се још спорије, тако да је Собјески није ни чекао, него је наредио својој војсци, да се сакупља у Гарновици, пограничном шлеском граду, а сам је кренуо из Кракова тек 5. августа. Он је показивао своју војску ђенералскоме изасланику, ђенералу Ђарафи, али је крио своју јадну пјешадију и још јаднију артиљерију, у којој је било само 28 топова, од којих су вриједили за употребу у пољу само 6. Ђарафа је молио, да пољска војска, која је била брза на пљачку, не прелази преко Шлеске, но преко Мађарске, па је то и учињено. На молбу ђенерала Ђарафе, да се креће што прије, Собјески узме собом 4 хиљаде одабране кавалерије, те се 12 августа форсиранијем

маршем крене на пут, тако да 21 августа стигне у Холабрун, прошавши сву Шлеску за 9 дана. У Холабруну срио је краља херцег Лотариншки, некадашњи његов супарник за пољску круну. Они су одмах ступили у најпријатељскије одношаје, који су трајали за вријеме читавога заједничкога ратовања. Краљ је цијенио херцегове војничке способности и пажљиво је слушао његове савјете. Ту је дошао к њему и гроф Фон-Валдек, командант франконске војске. У исто доба почели су да граде мост преко Дунава код Тулна, 5 миља далеко од Беча. У Штаделдорфу представио се је краљу Курфиршт Саксонски, а сјутрадан 6 августа, стигао је и хетман Јаблоновски с осталом пољском војском. Послије војеног савјета, почели су истог дана прелазити преко моста и прелазак је трајао два дана и двије ноћи. У Тулну се придружио краљу Курфиршт баварски са својом војском. Собјески је узео главну команду над савезничком војском. Из Тулна су савезници кренули 29 августа двама путовима: Пољаци деснијем, лакшијем, а Њемци лијевијем. Не наишавши ниђе на непријатеља, трећи дан, т. ј. 1 септембра, сретно су стигли под вис Каленберга (на 1 миљу од Беча), гдје су одма намјестили топове и наложили огњеве, да опсађени знаду, да су стигли.

Међу тијем је велики везир упорно продужавао опсаду, надајући се, да ће град узети прије, него што савезници стигну, да га спасавају, због тога је учинио усиљена примицања, поткопавао лагуме, бацао бомбе и камење и у исти дан кад су савезници кренули из Тулна, послао је јаничаре на јуриш, али ни тај јуриш није успио. Сјутрадан дошао му је улак и јавио, да су не само Њемци, но и Пољаци, под командом краља Собјеског дошли на Каленберг; но та вијест није ни мало збунила везира. Он је само наредио да се к подножју брда покрене авангарда од 10 хиљада коњаника, која би у случају потребе могла и похитати. Али је у логору завладао страх. На савјету, који је држан 1 септембра, паше су биле мишљења, да се скине опсада; особито је то настојавао паша једренски, доказујући, да се је за вријеме двомјесечне опсаде војска преполовила, нешто због погибије, а нешто због болести, и да она није у стању дочекати хришћанску војску, коју предводи добро познати краљ пољски, да град брани јуначки гарнизон, да кипљиво вријеме и хладне ноћи повећају смртност у војсци, да је, најпослије, и сами знаме

нити Сулејман био принуђен, да одступи од Беча. Али је везир одговорио, да би срамно било одступити, кад је гарнизон доведен већ до крајности и није у стању, да се држи три дана; а Пољаци и ако су храбри, опет су уморни и нијесу у боју издржљиви; да, најпослије он више воли умријети с оружјем у рукама, него чекати вјешала. Одговор везилов није задовољио паше, који су се били коначно ријешили, да се спасавају брзијем одступањем.

У самој ствари број турске војске био се је преполовио, тако кад би оставили 20 хиљада јаничара, да чувају шанчеве, везир није могао повести у бој више од 70 хиљада, а и савезничка војска имала је такође 70 хиљада и то: 16 хиљада Пољака и 54 хиљаде Њемаца (Аустријанаца 20 хиљада, Саксонаца 10 хиљада, Бавараца 12 хиљада, Франконаца и других добровољаца 14 хиљада), у томе броју било је 35 хиљада пјешадије. Никада прије није Собјески командовао тако великом војском.

Краљ је послао у извидницу једнога Француза, којег је држао при себи и сматрао га за инжењера. Њему је наређено, да извиди земљиште од подножја Каленберга до турскога логора. Ово су земљиште рачунали за валовиту равницу, али која је згодна за дјеловање кавалерије, но Француз је доставио, да је она сва испресијецана ритовима и кланцима. Према овоме краљ је прорачунао, да ће потребовати најмање три дана, док се избије непријатељ из позиција, те је и показао приближно мјеста, куда војска може проћи 2 и 3 септембра.

По распореду, који је учињен у ратном савјету, Пољаци су, под командом Јаблоновскога, стали на десном крилу, протезући се попут полумјесеца, десно од Каленберга по шуми и долинама, да Татари не би могли заћи за леђа војсци која је у боју. На лијевом крилу били су Аустријанци, Саксонци и Баварци под командом херцега Лотариншког; оци су заузеле Каленберг, па се опирали готово на сами Дунав; у средини код Каленберга налазили су се Франконци под командом грофа фон Валдека, а ту је био и сам краљ Собјески. Војске су биле разређене по у три линије, а за трећом налазила се резерва. Везир се задржао у своме логору, пославши напријед, као што смо рекли, 10 хиљада јаничара.

У освит дана 2 септембра, у нећељу, почео се је напад, Саксонци су први почели препуцавање с Турцима, потиснули их и сагнали с висине, коју су одма заједно с

Аустријанцима заузели. У овоме окршају драгуни и Пољаци Љубомирскога били су потиснути и претрпјели су губитак; али се Турци нијесу даље држали, те су Саксонци и Аустријанци наступајући кроз хајлигенштатски кланац, дошли до Деблина. Кад је то опазио везир, он сам изађе из логора и устави се недалеко од њега, а пошаље око 30 хиљада коњаника против савезничкога деснога крила. До два сата послје полне у центруму није се ништа дгађало; Баварци и Саксонци кретали су се корак по корак, равнајући се према своме десному крилу, где се налазио краљ. Пољаци с Јаблановскијем почели су излазити из Дорнбахске шуме. Турци су жестоко напали краља и потисли пољске хусаре, али су их срели жестоком ватром четири њемачка батаљона, који су били у резерви. У то баш вријеме краљ угледа црвени везилов шатор, па узевши њемачке батаљоне и 2 топа крене се напријед, пуцајући из топова у црвени шатор, док су све метке истрошили. У то стигне и пољска пјешадија. Бој се започео још жешће него прије и краљ је најпослије, заузео ону висину, на којој је он, према распореду, мислио да се заустави први дан боја. Али ту му је изашла пред очима неочекивана слика: Турци су одступали на свој линији. Он одма јави херцегу Лотариншком, да пошаље што брже појачање, нареди двама ескадронима хусара, да сађу доле, а он се сам крене напријед. Први ескадрон под командом грофа де Малињи, брата краљичина, ударио је на турску коњицу, која није издржала, окренула је натраг и довела у неред задње турске редове, ушљед чега се одступање Турака преокрене у право бјегство. Везир се узалуд старао да их заустави и умољаво кримскога хана, да му помогне, — хан је, као што ћемо даље виђети био први присташа бјегства. Краљ није гонио Турке, но се упутио право у срд турскога логора, где је био везилов шатор. Он је тамо стигао у 6 сати у вече, кад се већ десно крило турскога логора налазило у рукама херцега Лотариншког. Тек сјутрадан, 3 септембра, пошаље краљ Менжинскога са хиљаду људи у поћеру за непријатељем. Менжински кад је дошао до Пожуна, пошаље око 50 људи к Рабу, где су Пољаци гледали, како Турци мирно, три дана и три ноћи прелазе преко моста на другу страну.

Ова побједа, тако сјајна по својим посљедицама, није коштала савезнике више

од 6 стотина људи. Тако тврде многи писци. Волтер пак у својим „Annales de l'Empire“ своди тај губитак на 2 стотине, само је прва линија била у боју; Пољаци пак Јаблоновскога и аустријски кирасири нијесу ни виђели непријатеља. Губитак Турака, по милости краљевског секретара Таленти, био је преувеличен до 40 хиљада; њега је другог дана послје битке послао Собјески к папи Инокентију XI, да му однесе мухамедов барјак, који је нађен под везировијем шатором. Таленти је причао папи, да је путовао читаве 4 миље далеко од Беча по пољу покривеноме турскијем лешинама. Заиста губитак савзника није превазилазио 800 људи. „Овијем ја не мислим, пише један савременик, да умалим славу пољскога краља, која је сјајна, како по величини самог подухвата, тако и по мудрој распореду, огромности успјеха, а нарочито по јуначкоме прегнућу, да дође своме савезнику у помоћ.“ Ми ни тијем нећемо умалити славу побједитеља, ако оазимо, да барјак који је послан папи по прилици није био барјак мухамедов. Барјак тај чува се у златном ковчегу, заједно с алкораном и мухамедовим хаљинама, и на камили га носе пред султаном или пред везиrom, па кад га за вријеме боја рашире, онда барјактар „Наик бул-ешрет“, емир од куће мухамедове, пази на ток битке и ако се ма коље побједа почне клонити на страну непријатеља, он се одма укљони с том свештеном залогом. Велики везир, разумије се, није у бјегству изостајао од емира-барјактара; у везировом шатору био је, по прилици заборављен везиров барјак, који није ружњи од првог и на ком је арапски натпис.

Не умањава славу побједитеља ни та околност, што је побједа лако одржана. Бјегство Турака није се почело с бојнога поља, нити од стотине пољских коњаника, који су бајаги обратили у бјегство цијелу турску војску, него из самога логора, ушљед необјашњивог паничког страха, који упропашћава појекад и најхрабрије војске, као што се то догађало и с Пољацима, н. пр. под Пиљавцима. Страх је завладао Турцима, чим су добили вијест о доласку савезника под Каленберг. Паше су одма говориле да се одступа, а нарочито хан кримски, који је желио час прије умаћи с награбљенијем благом и с неколико хиљада робова, којијех је свега у Турака било до 108 хиљада. У само јутро онога дана кад се је битка збила, паше су послале к Швехат свој пртљаг,

камиле и коње под заштитом кавалерије, а то је било доста, да се цио логор преплаши. У тој забуни умакли су и јаничари, јер кад су се Њемци примакли к шанчевима, нијесу у њима нашли никога, а и шаторе су нашли празне. Турци су подозрејевали од издаје паша, а особито кримскога хана мислећи, да су подмићени од краља пољскога: то се мишљење могло чути и у пољскоме логору, ђе су се сјећали, како је Собјески умрио под Хотинем разнијем обећањима разјединити Турке и влашког и молдавског господара; али, како опажа један савременик, та претпоставка нема мјеста у овоме случају.

Поред свега тога савезници су нашли још много пљачке под турским шаторима, особито Собјески под шатором везировим. Херцег Лотариншки хтио је да пошаље поћеру за Турцима, али краљ није дао, јер се бојао да не наиђу на засједу и забранио је да се пљачка до у јутро, што су, у осталом, зли језици приписали његовој жељи, да сам за себе изабере оно што је боље. Поред свега тога, пљачка се почела успркос наредби и у празнијем шаторима нашло се још доста блага и за војнике и за главаре. Сам краљ нашао је у дивном везировом шатору у разнијем драгоценостима до два милиона дуката као што је он сам писао својој „Маруси“, која није мање вољела сребро од свога мужа, али новаца није нашао. Говори се, да су имперци узели око три милиона дуката: Турци су оставили у логору 15 хиљада шатора, 160 топова, огромну количину муниције и гомиле лешина од заробљеника, које су при узмицању поклали. Није сувишно споменути, да су побједитељи нашли и огромну количину кафе, те је било допуштено већ познатоме нам Колчицкоме, у име награде за његове услуге, да отвори прву кафану у Бечу, близу цркве св. Стефана, зашто му је и кућа дарована. За спомен тога догађаја у свакој кафани морала је висити његова слика. Од тога доба кафа, готово непозната до тада, постала је омиљени напитац у Бечу, а отуда се раширила по свој Јевропи.

Беч је био спасен. Собјески је сјутрадан прегледао један дио логора и посјетио Беч, па се повратио у свој везирски шатор одакле је послао писма о томе догађају ћесару и папи; својој жени писао је о томе тако писмо, које је она могла и другијема читати као званично извјешће. У заносу краљ је приписивао побједу пољскоме народу. Разумије се да Пољаци

нијесу допринијели успјеху мање но други савезници, али главна заслуга и слава припада лично Собјескоме, као главнокомандујућему и та се слава не умањава ни тијем, што је херцег Лотариншки прије започео бој и прије збузео турски логор. Јевропски владари похитали су да честитају Собјеском, називајући га спаситељем хришћанства, а тијем су имали узгредно и ту намјеру, да мало подраже Лудвика XIV. Сам Собјески, желећи убости непријатеља Хабсбуршке куће, писао му је, да рачуна за дужност, да му „као хришћанскоме владару“ јави о одржаној побједи и спасењу хришћанства. Поред свега тога, Лудвик XIV, још прије него се је опсада свршила, наредио је својој војсци, да уђе у аустријску Белгију; а кад је пдуће године дошла у Варшаву вијест, да је Луксенбург узет, рекао је један француски хирург, који је био на служби код краља и радио нешто у краљевом кабинету: „Ето то је прави краљ!“ а на то Собјески гњевно рече: „А ја што сам?“

Леополд се вратио у Беч 4 септембра уз грување топова и јавио је Собјескоме, да се жели с њим виђети, да му захвали за учињену услугу. Ту је подигнуто питање о етикецији, којом треба германски император да прими краља. „Како треба примити краља?“ — „С раширенијем рукама,“ рекао је племенити херцег Лотариншки.

Ријешено је било да се оба владара срету на коњима на отвореном пољу. Виђење је било 5 септембра, на 1½ миљу далеко од Беча, на Еберсдорфској равници. Послије узајамнијех поздрава на латинскоме језику, краљ је представио Њесару својега сина Јакова, будућега мужа надвојвоткиње; Њесар није знао што да му рече и само је климнуо главом. „Ваше величанство, ви, без сумње желите виђети моју војку, — рече краљ, ево моји хетмани, они ће вам је показати.“ Изговоривши то, он поврне коња, а Њесар прође напред свега фронта и удаљи се. То виђење, које није трајало више од четврти сата, произвело је силно огорчење међу пољацима, а увриједило је и самога херцеза Лотариншког. Поред свега тога, кроз два дана Леополд је послао краљу писмо, у коме се извињавао, и скупцјену сабљу краљевоме сину. За бечку ствар он је једино наградио Штаренберга, који је славно опсаду издржао. У осталом бечки двор, није се одликовао благодарношћу. Прије 20 година он није љепше поступио с Французима, оставивши их да

гладују; сад су отказивали војничке почасти курфиршту саксонскоме, а доцније су хтјели изагнати курфиршта баварскога из његовијех владавина.

Сенатори и војводе, који су били око Собјеског, били су врло незадовољни него-стопримством Њесара Леополда и његовијех власти, који нијесу ни војсци издавали обећану храну, па су савјетовали краља, да се враћа кући, а то је жељела и краљица и сва Ријечпосполита. Сам Њесар је жељео, да га час прије испрати из своје земље, јер се бојао, да Маџари не испуне своју намјеру, т. ј. да не даду своју круну краљевом сину Јакову. Но Собјески је једино мислио о томе, да дотуче Турке, а у души је гајио наду, да ће Леополд, задобивен таквијем подвизима, дати своју кћер краљевићу. Но везир је био прикупио војску у Будиму и био је још тако страшан, да је војнички савјет у Бечу нашао за добро, да задржи пољску војску ради освојења Ујвара, те је ријешено било, да се савезници крену у горњу Маџарску. Херцег Лотариншки с њемачком војском остао је у Бечу, а Собјески је 7 септембра кренуо к Пожуну, а 15 септембра пријешао је на острво Шит или Коморан, преко моста између Тулна и Пожуна.

Овдје су му тек стигли козаци с пуковником Менжинским и Вороном; а други опет, с пуковником Миклашевским и Баликом, под командом старешине Гогоља, дошли су под Гран, где су козаци, не зна се зашто, убили Гогоља, а на његово мјесто поставили Куницког. Прелазак с острва на лијеви бријег Дунава трајао је неколико дана, те је краљ тек 23 септембра био с логором под зидовима Коморана, где је стојао два дана, док је дошао херцег Лотариншки са савезницима. Ту су дознали, да су Турци такође пријешли Дунав код Грана и заузели тврђаву код моста у Паркану. На војном савјету у Висвару, под Комораном, ријешено је било, да се наступа даље по лијевом бријегу Дунава. Ту се је повратио краљу камергер и секретар краљичин Далејрак, којег је шиљао, да јави краљици о ослобођењу Беча, овоме повратку краљ се веома обрадовао, јер није знао, да Далејрак има наредбу од краљице, да пири незадовољство међу сенаторима и војводама, те да тијем принуди краља, да се што прије врати у Пољску, — њега, који је горио од нестрпљења, да се што прије потуче са Турцима.

Послије узалудног попиљанја извидница, да би се сазнао положај непријатеља, Собјески се ријешо, да их сзм потражи, те се 27 септембра, без знања херцега Лотариншког, крене, да сам заузме тврђаву код моста у Паркану. Тврђава је била посједнута са 7 хиљада турскијех спахија, под командом младога и храброга Кара-Мухамеда; а у Грану се је налазио турски гарнизон.

Авангарда је наишла на Турке. Кара-Мухамед је напао; драгуни, оклопници и козаци повили су се натраг; све је било обраћено у бјегство и исјечено. Краљ са 4 хиљаде хусара и друге кавалерије похита у помоћ и двама жестокијем нападима потисне Турке; али хусарима од једанпут овлада панички страх и даду се у бјегство, бацајући оружје и барјаке. Општи побјег занесе и краља. Он је трчао на коњу у васмах, а други бјегунци су га претијецали и гурали, а пошто је био сувише дебео, он је тако изнемогао, да је пустио узде; два пратиоца прдржавали су га за руке са обје стране; коњ је летио преко ритова и виноград, али срећом није се ни једанпут спотакао под својим тешким бременом. Најпослије, показа се пјешадија, а за њом артиљерија и Њемци. Турци прекину поћеру и врате се. Краљ је лежао на простртоме сијену готово без душе. Кад је дошао херцег Лотариншки са пратњом, он је мало прибрав снагу и отворено рекао: „Признајем, да сам хтио одржати побједу без вас, ради славе мојега народа, па сам зато кажњен; али ћу се осветити с вама и за вас.

Колико је Пољака пало у овој боју, који је од савременика назват касапницом, није познато; то се не зна и с тога, што су прва три дана послје боја употребљена на сарањивање убијенијех, по прилици зато, да се утаји права цифра губитка. У осталом и сами број полске војске од почетка је загонетан. У овој боју, по ријечима самога краља, није било ни пунијех 5 хиљада, јер их је много раније погинуло (?) и умрло од болести; много је болеснијех остало у Пожуну, а при комори остало их је још више. Ако их је у почетку било 16 хиљада, или као што неки говоре 20 хиљада, онда је губитак био огроман и то највише од срдоболе. Полска војска није се славила дисциплином. „Наш пораз, пише Собјески, ми морамо узети као казну Божију за плачкање црква, разбојништво и друга недјела“. Даље он говори: „Чудновата је ствар: кад сам другога дана послје наше погубије

питао моје старешине за савјет, што треба да радимо, већина од њих била је мишљења, да се са свијем тијем стидом на нас вратимо у Пољску. Ја сам им на то рекао, да они то говоре од страха, па сам им показао Њемце, који се ни мало нијесу препали“.

Било како му драго, Собјески је ријешо, да по сваки начин узме Паркан, што је и херцег Лотариншки одобравао, тијем радије, што је савезничка војска бројила више од 40 хиљада људи. Кара-Мухамед, охрабрен побједом, примио је бој. Краљ је распоредио војску у три линије, метнувши ради суревњивости наизмјенично Пољаке и Њемце, па је 29. септембра, напао. Успјех је био очевидан. Турци су били сатрвени и притијешњени к Дунаву. Они који су били у тврђави заискали су „аман“; али Пољаци, који су горели за осветом, све су их поклали; много их је погинуло на мосту а много потопљено у ријеку. Рањени Кара-Мухамед само са 2 хиљаде спасао се у Гран. Ова побјода коштала је јевтино. Собјески, као прави шлахтић, био је сујевјеран. „Чудновата је ствар, писао је он сјутрадан својој драгој жени, — кад смо прије три дана ишли против Турака, прво псето непрестано се мотало испред нас, а црни орао био се је изнад нас; а јуче је бијели голуб летио испред нас, а дивни бијели орао спуштавао се је до земље, као да нас је водио против непријатеља.“

Кад је Кара Мустафа чуо да је Паркан изгубљен, оставио је Будим и отишао у Биоград. Своје драгоцјености дао је једноме Чивуту да му их носи, па шиљући га напријед хтио је да му даде пратњу, јер се бојао, да га сами Турци не опљачкају. „Није потреба, рече Чивут, ја имам њемачку капу, па ћу је натаћи, а кад је твоја војска види, сва ће се разбјежати.“ Собјески је био готов да потражи везира у Будиму, али га је Лотариншки од тога одговорио и увјерио га, да је боље опсјести Гран. За ову сврху био је из Коморана спуштен мост, преко којег је Лотариншки, 9 октомбра с Аустријанцима и Баварцима пријешао на десну обалу Дунава, а сам краљ с Пољацима остао је на лијевој обали, јер Пољаци нијесу никако хтјели прелазити Дунав. Хетману Јаблоновском, који се је налазио под утицајем краљичиним, и другим сенаторима, досадила су та војничка подухећа; краљица, огорчена надувенијем поступком ћесара Леополда, опет се почела склањати на француску страну и звала је мужа кући и корила га је, што се

није одмах последије бечке побједе вратио. Краљ пак, који је мислио и зимовати у Мађарској, да би на прољеће опет наставио рат, доказивао је жени, да ће Турци ако их остави, напасти на Пољску; да се свечано заклео папскоме нунцију, да неће оставити савезнике и да, најпослије, кад би се он вратио, Ђесар би могао учинити с Турцима мир на штету Пољске. Једном ријечи, Собјески је имао велику вољу да се још туче са Турцима; али да не послуша своју љубљену „Марисенку“, — то није био кадар.

Опсада Грана није трајала дуго; кроз 4 дана спа се предала на капитулацију, али не Аустријанцима, него краљу, који је допустио гарнизону да изиде без оружја, а градске кључеве предао је херцегу Лотариншкоме. Савезници су се растали 24 октобра на бреговима Испела; херцег је отишао к Ујвару, а краљ у горњу Мађарску. Текелија се повукао у планине, да појача гарнизоне по градовима, а везир је отишао у Биоград, где га је српко султански конопал. Док је краљ стојао на Испелу, дошли су код њега изасланици од Текелије, и он је радио да штогод добије од Ђесара за Мађаре, али се све ограничило на просто обећање амнестије. По несрећи ту се Текелија посвађао с краљем због недјела, која је починила литванска војска, што је у септембру са Сапјегом ступила у Мађарску. Текелија је то рачунао као издају од стране Пољака, због чега су Пољаци на повратку морали проламати пут оружјем, трпјети зиму и глад и мислити, како ће што прије доћи у своју земљу. Још би Текелија и задржао Мађаре од нападања, али их је сам краљ изазивао: он је хтио да иде као побједитељ и да по путу осваја градове за Ђесара.

Први град Сечени, у којему су били Турци, предао се је краљу на капитулацију, а овај га је предао аустријскоме Ђенералу; град Кошице није пустио Пољаке, а из Прешова су шта више учинили и излет за напад, те је на војном савјету ријешено, да се иде кући, а да се у Мађарској остави само један дио војске и Козаци. Чете мађарске тукле су на сваком кораку пољске пљачкаше, те су ту изгубили више но под Бечом и Парканом, па и онај дио војске који је преостао и кући се вратио, преостао је само благодарећи Текелији, јер је он још чекао користи од посредовања пољскога краља, па му је дао знати, да што прије измиче, иначе ће га Мађари

пресећи од Карпата. У Ујвару се шта више било чуло, да је сва пољска војска уништена.

Идући даље од Прешова, краљ је морао бојем узимати још град Кис-Себен, под којим се је налазио Сапјега, али се је град бранио и није се хтио предати док је дошао краљ с Пољацима, а тада се је, 19. децембра предао на капитулацију. Официри се никако нијесу хтјели заклети на вјерност аустријскоме Ђесару и пошли су заједно с пољском војском; али кроз неколико дана вратили су се натраг у град и изагнали отуда Пољаке; тако су Мађари поступали с пољскијем гарнизонима и по другим градовима. Поред свега тога, кад је краљ послао Денгофа к папи, препоручио му је, да се својски заузме за Мађарску. Најпослије, Собјески код Љубовне ступи на пољско земљиште, а уочи Божића 1683 г. стигне у Краков.

Тако се је свршио бечки полазак. Собјески као главнокомандујући, а херцег Лотариншки као командант њемачке војске, приморали су Кара-Мустафу, да скине опсаду с Беча: њима је слава, а Штаренбергу част за јуначку одбрану града. Битка 2. септембра, коју узимају као главну, у ствари није била велика ствар: двије трећине савезничке војске нијесу ни виђеле непријатеља, а једна трећина виђела га је само, како последије првог окршаја бјежи. Али пошљедице битке биле су тако важне и тако су ласкале народноме самољубљу, да су се Њемци и Пољаци отимали о славу за побједу. Као судија у томе послу јавио се је папа Инокентије XI као главни чинилац свештене лиге и ријешио је спор у корист Њемаца. Он је у част хришћанске побједе уредио празник с црквеном процесijом, у којој су носили хоругве с ликом Ђесара Леополда и папе. Леополд је наредио, да се у Бечу подигне споменик „спаситељу хришћанства“ А ко је био тај спаситељ? — папа! То је казао један проповједник у Паризу, у бесједи, коју је у присуству двора говорио на Божић. „Нека се Ђесар не хвали, да је он својом силом и храброшћу својих савезника обратио у бјегство азијатскога тирана. То је „анђио Божији“, који је разагнао војску Сенахириба (Кара Мустафе) и поразио је паничким страхом. Истина да је дошао на помоћ Јосија (краљ пољски) и побіо се, али није он, но Мојсеј (папа) побједио Амалика.“

У колико су се Леополд и Лудвиг XIV старали, да омаловаже подухвате Собјеског,

у толико су га други јевропски владари, који им нијесу симпатизирали, узносили и славили. Исте крајности виде се и у сувременим и доцнијим списима о томе догађају. Историјска истина остала је у среди ни и ми смо се старали да њу нађемо.*

* Извори:

1. *Рокол* — Vienne deux fois assiégé par les Turcs: en 1529 et 1683, heureusement délivrée. Leyde 1684.
2. *Далејрак* — Les anecdotes de Pologne ou Memoires secrets de Jean Sobieski III de nom. Paris, 1699 2. v.
3. *Залуски* — Epistolarum historiacofamiliarum etc Brunsbergae, 1709.
4. *Величко* — Летописъ событийъ въ юго-западной Россіи въ XVII в. Кіевъ, 1848—1855.
5. *Које* — Historie de Jean Sobieski. Varsovie 1761.
6. *Генсау* — Geschichte der Hauptstadt und Residenz Vien; Vien 1793.
7. *Салварди* — Histoire du roi Jean Sobieski etc. Paris 1827, 1844.
8. *Ватнер* — у листу Pamietnik и т. д. Krakow 1835.
9. *Соловјев* — Историја Россіи, т. 13. 1863.
10. *Шујски* — Dzieje Polski podkug и т. д. Lwow 1866.

—*—

К њ и ж е в н о с т

ИЗЈАВА.

У јунској свесци „Књижевнога Листа“ од ове године приказали смо школски уџбеник „Приповијетке из Старог Зајвјета“ од А. Јовићевића. Наш је приказ наљутио писца и он је написао „Одговор“ на критику у „Просвјети“ за септембар од о. год. Противу тога не може имати нико ништа; свако има право бранити се. Само је једно по сриједи чему се има замјерити: што је писац у своме одговору вријеђао лично референта и што је те увреде личне донијела „Просвјета“ званични црквено-школски лист.* То, а особито ово пошљедње, принудило нас је, да смо били спремили одговор одговору у „Просвјети“ и предали га „Књиж. Листу.“ Но по изричној жељи и савјетовању једне личности, коју цијени-

* Уред. „Просвјете“ напомиње, да је Јовићевићев „Одговор“ био намијењен нашем листу, па да смо га ми одбили. У ствари је то: да смо ми одбили „Одговор“ онакав какав је изашао у „Просвјети“ и повратили га писцу, по његовој жељи, да му да такав облик каквим ће се моћи у „Књиж. Листу“ јавности предати. Међутим рукопис је послјије понуђен „Просвјети“ и она га доноси без измјена!...

Уред. „Књ. Листа.“

мо и уважавамо и која се у тој ствари није руководила обзирима личним, него нашим просвјетним интересима, ми смо радо обуставили наш одговор на одговор.

Оволико да се зна. Додајемо још ово: пропратили смо „Приповијетке из Старог Зајвјета“ по дужности и по своме знању, напоменувши у своме приказу, нешто о нашим уџбеницима уопште. Тако ћемо и у будуће радити, а у томе раду неће нас никад и никакве личне побуде руководити, које не смију имати мјеста у озбиљном научном раду, јер оне се само истичу и завлађују, гдје ослаби моћ разлога, а воде правце у лично препирање.

Цетиње, 8 новембра 1901.

Саво П. Вулетих.

Н о в е к њ и г е

(Кратки реферат и библиографија.)

Кратки црквени устав, за свештенике и ученике Богословско Учитељске Школе. По Михаиловском и Николајевићу написао *Миширополиш Миширофан Бан*. Прештампано из „Просвјете“. Цетиње К. Ц Државна Штампарија. 1901. год. Цијена 60 новчића. — Стручна ће критика свакако достојно оцијенити ово дјело, а ми као некомпетентни не можемо дубље улазити у његово оцјењивање, само можемо толико рећи, да је Високопреосвећени Г. Писац овом књигом попунио једну веома осјетну празнину у нашој црквеној књижевности, те тим истој учинио неоцијењену корист. Књига је добро дошла нашим свештеницима, учитељима и онијема, који се припремају за ове чинове, односно добро је дошла властој цркви, јер ће иста условити да се свештенорадње врше тачно и једнообразно. Предмет којим се књига бави и Писац њен најбоље исту препоручују.

H. de Raaf: *Елементи Психологије*, превео *Др. Стев. М. Окановић*. Треће издање.* Издаје књижара Анте П. Ђорђевића. Београд. Електрична штампарија Наумовића и друга — Васица улица. 1901 год. Цијена 1.50 дин. — Брзо прештампавање овог дјела најбољи је доказ: како га је дочекао српски васпитачки свијет. Поред онога што смо раније о књизи у овом листу рекли не знамо што би се и сад о истој казало. Доста је ако к томе додамо: да црногорски

* Друго издање ове књиге приказано је у овом листу у свесци јануар — фебруар о. г.

учитељи не би требали да буду без ове, за њих веома корисне књиге.

Неколико докумената о вјековној независности Црне Горе. Приредио *Марко Драговић*. Прештампано из „Књижевног Листа.“ К. пр. државна штампарија. Цетиње 1901. — Наш вриједни историограф и етнограф г. Драговић и овим је дјелцем принио драгоцен материјал за нашу општу историјску зграду. Колико је овај човјек задужио свој народ својим неуморним радом изнијећемо у једном од идућих бројева нашег листа, а за сада биљежећи његов најновији рад велимо само: тако подобјет Србину од пера!

Истина о научној педагогији. Одговор г. Сретену Хаџићу, од *Др Стев М. Окановића* (одштампано из „Учитеља“) 1901. Београд. Штампарија Павловића и Стојановића. — У овој је брошури лијепа лекција читана представницима традиционалне педагогике код нас Срба. Научени Окановић у овој књижици бистри појмове о такозваном *хербаршовском* или *на,чном* правцу педагогије, за који је правац већина српских педагошких радника, те исти преовлађује у српској школи, због чега се јако на зло меће онима тако рећи „рудиментима“ на пољу нашег педагошког напретка. Један од тих је дао повода г. Окановићу да ову књижицу напише, као што се и у њеном наслову види, и ваистину је тијем користио, јер иначе не шћасмо доћи до ове заиста корисне расправе. Напредне мисли у нашој школи побјеђују и конзервативци могу само успорити еволуцију, а не и спријечити је сасвим.

Ловћен, народни календар за просту 1902. годину. Уредио Милан Ј Павловић. Цетиње. К. Ц. Државна Штампарија. 1901. Цијена 50 хелера. — Поред лијепо и тачно уређеног календарског дијела у овој књижици има и разноврсних занимљивих, поучних и корисних биљежака. Као веома практична страна овог календара јесте та, што у њему има забиљежен: 1) Поштански распоред, који ће врло лијепо поучити оне, који имају да упућују ма какве поштанске пошиљке у земљу или на страну; 2) Телеграфска тарифа за Црну Гору и иностранство; 3) Цијене подвоза на поштанским колима за возњу по нашој држави, као и вријеме одласка тих кола из појединих мјеста и доласка у иста; 4) Распоред парабродске пловидбе по Скадарском Језеру и Јадранском мору и цијене за путнике. — Као

зачин ове књиге јесте прикладна слика из народног црногорског живота: *Дуван или раш!* из пера уређивача календара.

Ми *Ловћен* вајтоплије препоручујемо.
В.

Српска Краљевска Академија: Свечани помен просвјатном добротвору, пок. *Нићифору Дуцићу* архимандриту и академику, 22 априла 1901 год. у Београду (са сликом покојниковом). У Београду. Штампано у српској краљевској државној штампарији 1901. — Обухвата:

Записник свечаног скупа Српске Краљ. Академије: 1. Поздрав Академијина председника Ђенерала Јована Мишовића. 2. Извод из *завјештања* архимандрита *Нићифора Дуцића*. 3. Стање *књижевног фонда* архимандрита *Нићифора Дуцића*. 4. О књижевном раду архимандрита *Нић. Дуцића* од академика *Љубомира Јовановића*.

Додатак: а) *Правила задужбине* архимандрита *Нићифора Дуцића*; б) *Живот и рад*; в) *Војнички радови*; г) *Књижевни радови*; д) *Владачка одликовања*; ђ) *Научна одликовања*.

Забавник Српске Књ. Задруге, свеска 16: **Рат и мир**, роман грофа *Лав Н. Толстога* у српском преводу *Милована Ђ. Глишића*. Књига четврта — посљедња.

Љетопис Матице Српске. Књига 209. Свеска V за годину 1091. У Новом Саду. Издање Матице Српске Уредио др. *Милан Савић*, секретар Матице Српске — према одлукама Књижевног Одбора. Преглед: Биљешке једног писца VIII — *С. Матавуљ*; Цртице из историје Сењских Ускока — *Јован Н. Томић*; Омер-ага - цртица, Светозар Ђоровић; Ка раду Уроша Стеф. Несторовића — прилог историји народне просвјете Срба у Угарској, *Андра Гавриловић*; Добра дјела не пропадају — српска народна приповијетка, прибиљежио Јеремија Живановић; Књижевност; Прикази; Гласник; Нове књиге.

Књиге за народ, издаје Матица Српска из задужбине Пешра Коњевића:

Свеска 93.: Мали Пчелар. Кратко упутство за пчеларе. Написао *Иван Маширевић*. Нови Сад 1901. Цијена 10 новчића (20 потура)

Свеска 94 : Свети Апостол Павле, живот му и рад. Написао *Милушин Јакшић*. Нови Сад 1901. год.

Свеска 95 : Занати, занатлије и наш народ. Написао *Љубомир Лошић* (I свеска). Нови Сад 1901.

Свеска 96 : Косово — народне пјесме о боју на Косову 1389. год. За народ и школу приредио *Тих. Остојић*. Нови Сад 1901.

Свеска 97 : С мора и с планине. Приповијетке (Први Божић на мору — Поварета — Водене силе — Пилипенда — Амин) од *Сима Матавуља*. Нови Сад 1901.

Календар Матице Српске за г. 1902.

(Пег књига за народ и свој Календар Матица Српска даје онима који се претплате за — 1 круну! Претплатити се треба сад за идућу 1902. год.)

Повјереник Матичин код нас јесте г. проф. Мирко Мијушковић, код којег се може претплатити и за ова Матичина издања.)

Пјесме Алексе Шантића. Мостар 1901, издавачка књижарница и штампарско-умјетнички завод Пахера и Кисића, стр. 190 мале осмине Цијена?

Фатиме-Кадуна, приповијетке из српске прошлости написала *Мила* Нови Сад штампарија Ђорђа Ивковића; цијена 1 дин. или 1 круна, стр. 96 мале осмине.

Б и љ е ш к е

Педесетогодишњицу од смрти *Петра Петровића Његуша* — *Владике Рада* обиљежило је Српство веома симпатично. Већином наши журнари политички и књижевни донијели су значајне чланке о српском генију, а многе културно-просвјетне корпорације у Српству приређују забаве и сијела за спомен педесетогодишњег борављања Владичинг на Ловћену. Од часописа до сад се најбоље за ову прилику одужио Његушу ваљани београдски лист „Коло“, које у свесци од 16. октобра о. г. доноси девет чланака, који су веома пригодни за ову прилику. — Ти су чланци: 1851.—1901; Нештампана пјесма П. П. Његоша, саопштио *А. Гавриловић*; Његуш и Ст. Книћанин од *М. Ђ. Милићевића*; Необјављена пјесма Симе Милутиновића (Петру П.), саопштио *А. Гавриловић*; Два нештампана писма П. П. Његуша; Владичина смрт по одзиву он-

дашње штампе, биљешке *А. Г.*; Његош у талијанској књижевности, од *Дан. А. Живалшевића*; Владичина пјесма о Помпеји, књижевна биљешка од *А. Г.*; Његош у Чеха, од *Зорке Ховорке* и

„Бранково Коло“ донијело је за сад поводом педесетогодишњице само пјесму нестпхвну *Александра Сандћа*: *На вјс на Ловћен на гроћ Владичи Раду**, а обећаје се да ће се потпуно пјеснику за ову прилику одужити тек на идућу Нову Годину.

Слика Владике Рада — Петра Петровића-Његоша. Наш млади талентирани сликар г. *Мило С. Врбица*, од дуже времена ради на Цетињу и већ је израдио доста одличних портрета и неколико и ако тек у скицама — оригиналних композиција. На свима овим радовима опажа се вјешта кичица и богаство у извођењу идеја. Поводом педесетогодишњице нашег Великог Пјесника г. Врбица се подухватио те је израдио његову слику с оригиналног рада умјетника *Веса* коју је овај радио из природе. Слика је одлично израђена, и то је једна од најистинитијих ликова Пјесникових. — И ако ово није оригинални рад господина Врбице ипак се и у копирању огледа слободни потез, вештачко извођење и сливање боја; једном ријечи и овим је радом г. Врбица показао свој умјетнички таленат.

Да би свака српска кућа по јевтину цијену ову слику добити могла, послата је у једну чувену ческу хромо-литографску радионицу, да се репродукује. Ми је најтоплије препоручујемо.

Срђ. Тако ће се звати нови српски књижевни лист, који ће излазити у Дубровнику, а уређиваће га одбор, којем је на челу проф. *Лука Зоре*. — Главни ће сарадници „Срђа“ бити чувени Срби Дубровчани: Др. Валтазар Б. Гишић бивши црногорски министар правде, Др. Петар Будмани, Др. Лујо кнез Војиновић заступник министра правде у Црној Гори и Вид Вулетић-Вукасовић чувени српски фолклориста, наш сарадник.

Од срца се радујемо овој новини у српској Атини.

* И ми смо добили овај Сандићев рад и пошто смо га већ били штампали, донојело га је и „Бранково Коло“ и неколико политичких листова. Дакле г. Сандић је рукопис послао на више страна!

Научни Преглед зваће се научни журнал, који ће од 1. јануара идуће године сваке петнајест дана излазити у Београду у свескама од 8—10 табака великог формата, као велики руски и француски журнал. Доносиће научне и популарно-научне чланке из природних наука, економије, историје, философије, социологије, умјетности и т. д.

Најстарија библиотека на свијету. Професор Ујитбурског универзитета (у Пенсилванији) недавно је открио важну старину. Професор се 11 година бавио раскопинама у Нипуру, првој престоници Вавилоније. У раскопинама нашло се преко 30.000 свезака књига, које су поникле у добу прије 4—5000 година до Хр. т. ј. у времену Аврамову и које свједоче о цивилизацији, што је ишчезнула прије 60 вјекова. Међу њима налази се састава географских религиозних, хронолошких таблица, прометних и трговачких уговора, планова, пјесама, речника, једном ријечи — документи неискazanог историјског значаја. Сви су састави сачувани добро, јер су написани на штицама од иловаче. Тијем начином добијамо јасни појам о дугачком периоду човје чијег живота, који се до сада рачунао као историјски. Хилпрехт је већ извадио 18.000 свезака из развалина, а по његовим ријечима има да извади још 10 до 12 хи-

љада, које се датирају нарочито 228. годином до нашег рачунања година, т. ј. у времену кад је Нипур разрушен као престоница Халдеје.

К њ и ж е в н и о г л а с и

Црногорски Митрополит-Господар Петар I, зове се историска монографија, коју је написао професор Богословије *Л. Поповић* и која ће се штампати кроз неколико мјесеци, те писац позива за претплату на књигу (цијена за претплатнике 1'60, а књижевна 2 круне). Претплату ваља слати писцу на Цетиње.

Јован Николић умировљени професор, који сада живи у Никшићу објавио је да ради на опсежном дјелу „Ратовање“ (из којег су неки одјељци штампани у „Лучи“), које ће обухватити и посљедња црногорска ратовања, те моли све оне који имају података о тим ратовањима, да му их уступе, а ако су те податке гдје штампали, да га упозоре на мјесто, гдје су подаци изашли.

Г. Николићево подухвато: да опише наше посљедња ратовања, јесте благодарни рад који вапије за радника и ако г. професор успије, да учини што је намјерно, доста ће привриједити нашој историји.

Напомена. Пошто је г. Саво П. Вулетовић тргао један свој рад (види његову Изјаву стр. 346 о. св.), који је био примљен за овај лист, те је исти рад већ био сложен и слогу му преломљен, то се овај број листа и задоцнио за десетак дана. Што смо пак и сад комбиновали двије свеске у једну, томе је узрок што и прије: налога рада у штампарији.

У свесци пред овом, а у чланку „Неколико докумената о вјековној независности Црне Горе“ због хитње при штампању прокрало се неколико штампарских погрешака, које овдје исправљамо:

Стоји наштампано:						треба:	
Стр. 238	врста 16	озго (други ступац)	Илариона	—	—	—	Илариона
" 239	" 13	" (други ступац)	његову	—	—	—	његовог
" 240	" 20	оздо (први ступац)	А ако дође	—	—	—	А ако ко дође
" 243	" 17	" (први ступац)	непобједљиво	—	—	—	непобједљива
" 245	" 5	озго (први ступац)	данашњи	—	—	—	данашњега
" 245	" 18	озго (први ступац)	првијем	—	—	—	првијем
" 246	" 9	озго (други ступац)	па	—	—	—	но
" 247	" 5	оздо (први ступац)	приликама	—	—	—	приликама
" 148	На овој страници, врста 10—14, слова су измијешана и моле се читаоци да сами прама смислу исправе.						
" 248	врста 12	оздо (први ступац)	пријатељски	—	—	—	непријатељски
" 250	" 9	оздо (други ступац)	те	—	—	—	то
" 254	" 21	озго (први ступац)	изговорише	—	—	—	уговорише.

У овом броју на страни 324 у другој колони погрешно је у 9 реду одоздо „које је имао справе за мјерење одстојања;“ а треба „за мјерење дубине.“

Крајње је вријеме, да нам већ пошљу претплату они, којима смо вјеровали и лист им слали на вересију. — Многи можда мисле е им се наш лист шиље као дар, пошто им се и за „Лучу“ за толико времена није ништа тражило. Тијема поручујемо да ће и стари дуг (од „Луче“) бити нова плаћа и тај ће се дуг наплатити ако никако, а оно судом. И за претплату овог листа још ћемо само неко вријеме причекати.

Администрација „КЊ. ЛИСТА“.